HUIBERT DUIFHUIS,

DE

PREDIKER VAN ST. JACOB.

THESES.

I.

Hubertus Duifhuis πρόδρομος Remonstrantium jure habetur.

II.

Quod plurimi sermones e medio aevo superstites Latine conscripti sunt, argumentum haberi nequit, illius aevi concionatores in concionibus suis vulgari lingua usos non esse.

III.

In arte concionandi summa est ars, omnem dissimulare artem.

IV.

Orator sacer exemplum Jesu (Joh. XVI: 12) sequatur, neque igitur omnia, quae in mente habet, palam ac publice proferat, sed eorum, quae auditores ferre valeant quaeve recusent, rationem habeat.

V.

Orator sacer ad auditorum institutionem non solum biblicam et ecclesiasticam, verum etiam profanam, quae dicitur, historiam adhibeat.

VI.

Homini vere Christiano in rebus ad religionem pertinentibus cecidit auctoritas; at vel sic tamen doctori Christiano,

tanquam paedagogo, in instituendis ecclesiae Christianae alumnis et sociis, etiamnunc auctoritas adhibenda est.

VII.

Sacrae Scripturae summum pretium non in eo cernimus, quod sit fons unde veritatis religiosae cognitionem hauriamus, sed quod nobis dux est ad cognoscendam et intelligendam patefactionem, quam Deus dedit in rerum natura, in hominis conscientia, in historia et praesertim in CHRISTO.

VIII.

JESUS nobis *ὁ διδάσκαλος* est, Apostoli *συμμαθηταί*, at nobis multo provectiores.

IX.

Perperam agunt, qui docent in theologia Christiana omnino redeundum esse ad ipsius Sacrae Scripturae formulas et ad verborum sententiarumque simplicitatem, quam in Sacra Scriptura invenisse sibi visi sunt.

X.

Quaestio utrum illi, qui Christianis parentibus nati sunt, adulti an infantes baptizandi sint, Sacrae Scripturae testimonio dirimi nequit.

XI.

Errant, qui Deum peculiarem quorundam hominum sive populorum curam, sive cum universali eius providentia conjunctam, sive ei oppositam, unquam habuisse vel etiam nunc habere contendunt.

XII.

Theologia dogmatica et moralis sensu objectivo sejungi non possunt.

XIII.

De ἀδιαφόροις, quae dicuntur, statuendum est, ea objective quidem esse nulla, subjective vero multa.

XIV.

Ad sacram coenam omnes admittendi sunt, qui eam obnixe petunt.

XV.

Verborum Jesu optima interpres ipsius, quippe ἀναμαρτήτου, vita est.

XVI.

Non alia in N. Foedere interpretando est norma, alia in scriptoribus classicis, qui dicuntur, interpretandis.

XVII.

1 Thess. IV: 4 verba: „τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι," de sua cuiusque uxore ducenda, minime vero de corpore immaculate servando, explicanda sunt.

XVIII.

1 Cor. I: 2 verba: „σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα . . . . ἐν παντὶ τόπῳ, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν," explicanda sunt: et omnibus qui invocant nomen,.... in omni loco, tam eorum quam nostri.

XIX.

1 Cor. VII: 21 verba: „μᾶλλον χρῆσαι" recte explicantur a Bengelo „potius utere servitute" subauditis κλήσει δούλου.

XX.

Psalmus LI Davidi abjudicandus est.

XXI.

E loco Micha V:1 ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי expungatur vox לחם.

XXII.

Injuria vir doctissimus K. F. Keil ex Jos. V:1 efficit, librum Josuae conscriptum esse ab Josuae aequali; nam verba עד־עברנו aut ita accipienda sunt, ut statuamus auctorem se ipse annumerare populo, de quo sermo fit, aut, quod melius videtur, pro iis legendum est עד־עברם.

XXIII.

1 Reg. XVII: 1 pro מִתֹּשָׁבֵי cum Thenio legendum est מִתִּשְׁבֵּה

XXIV.

Jes. LVI: 17 verba אַחַר אֶחָד בַּתָּוֶךְ accipienda sunt de cultu cuidam Deo, cuius statua vel altare in medio (horti) erat, exhibito.

E R R A T A.

Bl. 3, reg. 6 v. o. Oogstmaand *lees:* Wijnmaand.

10, „ 3 v. o. „illic proditus." Alzoo heeft de *Bat. Sacra;* maar kennelijk is dit eene misstelling, waarvoor men moet *lezen:* „illinc protinus," in overeenstemming met HS. W. „zonder stilstand of tijdverlies voort-„gaande;" zie bl. 10, aant. 2.

24, „ 2 v. b. reventendum *lees:* revertendum.

24, „ 10 v. b. ten goede „ u ten goede.

30, „ 23 v. b. judicum „ judicium.

30, „ 2 v. o. Lucae XVIII „ Lucae XVII.

48, „ 25 v. b. te met die van Holland en Zeeland vereenigen *lees:* met die van Holland en Zeeland te vereenigen.

59, „	3 v. o. pntre	*lees:*	patre.
78, „	1 v. o. Bl.	„	bl. 66 v.
102, „	6 v. b. wijden	„	weiden.
104, „	4 v. o. wien	„	wie.
109, „	5 v. o. diturus	„	daturus.
109, „	4 v. o. seipsos	„	se ipsos.
119, „	21 v. b. vercieselen	„	vercierselen.
131, „	21 v. b. wat	„	waarnaar.
131, „	21 v. b. nagestreefd	„	gestreefd.
151, „	6 v. b. H. S (ROYAARDS)	„	HS. R (ROYAARDS).
159, „	2 v. b. palporibus	„	palponibus.
160, „	20 v. b. Na dat	„	Nadat.
168, „	27 v. b. confirmant	„	conformant.

HUIBERT DUIFHUIS,

DE

PREDIKER VAN ST. JACOB.

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT,

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE GODGELEERDHEID

AAN DE HOOGESCHOOL TE LEIDEN,

OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS, DEN HOOGLEERAAR

Dr. J. H. STUFFKEN,

IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN DOOR

JAN WIARDA,

van Amsterdam.

OP DONDERDAG DEN 23 SEPTEMBER 1858, DES NAMIDDAGS TEN 2 URE.

TE AMSTERDAM, BIJ
H. A. FRIJLINK.
1858.

Clwm

GEDRUKT BIJ W. J. KRÖBER.

VOORREDE.

Aan het einde mijner Academische studiën gekomen, is het mij eene dringende behoefte een woord van dank te brengen aan de leermeesters, wier onderwijs, en aan de vrienden, wier omgang invloed heeft gehad op mijne vorming, zoowel voor de wetenschap als voor het leven.

En in de eerste plaats denk ik daarbij aan U, Heeren docenten van ons stedelijk Gymnasium, en inzonderheid aan U, hooggeachte Rector en Conrector. Uw naam, Dr. D. J. VEEGENS, *zal te allen tijde met de herinnering van de gelukkige jaren mijner letterkundige vorming onafscheidelijk verbonden blijven. De aanzienlijke bevordering, die, naar verdienste aan U, Dr.* J. G. HULLEMAN, *te beurt viel, heeft mij, als ieder uwer discipelen, met hartelijke vreugde vervuld. Gij beiden hebt mij eene warme liefde ingeboezemd voor de klassieke letteren; gij hebt mij voor de Academische studiën eene voorbereiding geschonken, die ik nooit genoeg kan waardeeren.*

En hoe zou ik deze mannen noemen, zonder daarmede uwen naam te verbinden, Hooggeleerde Heer J. C. G. BOOT, *die mij steeds gelijke belangstelling hebt betoond, als die ik van hen mogt ondervinden! Heb dank voor het nuttig en degelijk onderwijs, dat mij door U werd gegeven; dank voor de aangename uren, die ik gedurende meer dan éénen cursus op uw privatissimum mogt doorbrengen; dank voor de welwillendheid, waarmede gij mij hebt ondersteund, zoo dikwijls ik uw raad of uwe hulp noodig had.*

Ook gij, veelgeachte Prof. P. J. VETH, *hebt regt op mijne erkentelijkheid. Door U ben ik ingeleid tot de kennis der Hebreeuwsche taal; aan U ben ik het verpligt, zoo ik eenige geschiktheid bezit om door te dringen tot den zin dier hooge waarheden, welke in het Oude Testament zijn uitgesproken.*

Dank zij U voor het onderwijs, dat ik van U heb ontvangen, voor de vriendschap, die gij mij hebt betoond.

Ook uwe lessen, Hooggeleerde MATTHES *en* BEYERMAN, *zijn mij goed en nuttig geweest; mogt ik iets van uwe juistheid in het denken en naauwkeurigheid in het spreken in mij hebben opgenomen!*

Wanneer ik terugdenk aan de jaren mijner propaedeutische studiën, herinner ik mij steeds met een gevoel van smart het oogenblik, waarop gij, Hooggeleerde BOSSCHA, *uwe leerlingen hebt verlaten, om op een ander gebied werkzaam te zijn tot heil van het Vaderland. Korten tijd slechts heb ik uw onderwijs mogen genieten; maar uwe lessen zijn mij onvergetelijk door de leerzame wenken en nuttige leiding, die gij gewoon waart te geven aan ieder, die liefde bezat voor historische studie. Mogt er iets in mij wezen van de naauwkeurigheid, de onkreukbare trouw en den wijsgeerigen zin, waarmede door U de geschiedenis werd beoefend en onderwezen!*

Het is thans vier jaren geleden, dat ik het geluk heb gehad plaats te nemen onder uwe leerlingen, hooggeachte W. MOLL! *Wat al blijken van vriendschap en belangstelling mogt ik gedurende dien tijd van U ondervinden! hoe heeft uwe kennis mij geleid en bestuurd bij mijne theologische studiën in het algemeen, bij het vervaardigen van dit proefschrift in het bijzonder! Ik zeg U dank voor de bereidwilligheid, waarmede gij mij hebt ondersteund bij mijnen wetenschappelijken arbeid; ik waardeer den ernst en den waarheidszin, die uw geheele onderwijs bezielen; ik heb U lief, omdat er zin en gave bij U zijn om uwe leerlingen tot een waarlijk Christelijk leven, niet minder dan tot deugdelijke wetenschap op te leiden. Daarom vraag ik Uwe ondersteuning en vriendschap ook op mijnen verderen levensweg, biddende, dat God U zegene met de beste zijner gaven.*

Wees ook gij, Hooggeleerde DOMELA NIEUWENHUIS, *overtuigd van mijne achting en erkentelijkheid. Zoo het gewigtige ambt, dat ik begeer, ooit met eenige vrucht door mij*

wordt bekleed, dan dank ik dat grootendeels aan uwe nuttige lessen in de praktische theologie, aan uwen helderen blik in de behoeften der gemeente.

En wat zal ik zeggen tot U, Hooggeleerde VAN GILSE, *die mij, door uw onderwijs in Exegese en Inleiding, den weg hebt gewezen op dat gebied der Theologie, dat de grondslag moet wezen van onze wetenschap? Ik zeg U dank voor het goede en nuttige, dat ik van U heb geleerd, en voor de belangstelling mij in velerlei opzigt betoond; ik wensch dat God U langen tijd lust en krachten geve, voor uwen gewigtigen werkkring.*

Ook uw naam, Hooggeleerde S. MULLER, *wordt door mij met erkentelijkheid genoemd. Uwe homiletische lessen hebben op mij eenen diepen indruk gemaakt, en aan uwe welwillendheid heeft het mij nooit ontbroken. Daarom verheug ik er mij in, dat ik mijne theologische studiën mogt aanvangen vóór gij nog den tijd uwer eervolle rust waart ingetreden.*

Na de Professoren, wier lessen ik mogt ontvangen, ben ik zeker aan niemand meer verpligt dan aan U, WelEerw. Zeer Geleerde Dr. H. J. SPIJKER, *die mij zoowel bij vroegeren arbeid als bij het vervaardigen van dit proefschrift met den schat uwer kennis hebt ondersteund. Dank zij U voor de vriendschap, mij betoond; dank voor de vele uren van nuttig en aangenaam gesprek, die ik bij U heb doorgebragt; dank voor de welwillendheid, waarmede gij uwe uitnemende geleerdheid en scherpzinnigheid van oordeel altijd te mijnen dienste gesteld hebt.*

Ook U, mijne Vrienden, die U met en nevens mij hebt toegewijd aan de beoefening der wetenschap, en vooral U, hooggeschatte ACQUOY *en* KEMMANN, *zij dank gezegd voor de bewijzen van toegenegenheid, welke ik van U heb ontvangen. Neemt de vriendschap, die ik U heden als bij vernieuwing bied, welwillend aan; leeft gelukkig, een ieder in zijnen werkkring, en toont U trouw in de taak U opgelegd!*

Eindelijk kom ik tot U allen, die mij ter hulp zijt geweest bij het bearbeiden van dit geschrift. De onbekrom-

penheid, waarmede gij, Prof. VISSCHER, *Mr.* H. J. ROYAARDS, *Hoog Eerw. Hoog Geleerde Heer, President van het R. K. Seminarie te Warmond, WelEerw. zeer Geleerde Heer Ds.* C. D. VIEHOFF, *en gij, Mevrouw de Wed.* STOLKER, *de handschriften en zeldzame boeken, in uw bezit aan mij hebt ter leen gegeven, de bereidvaardige ondersteuning, die ik van U, Dr.* H. N. VAN TEUTEM, *Dr.* C. LEEMANS, *en van U, Heeren* J. W. HOLTROP *en* P. A. TIELE, *ondervond bij het verzamelen der literatuur voor mijn onderwerp, de welwillendheid, waarmede gij, Ds.* G. H. M. DELPRAT, *Mr.* L. PH. C. VAN DEN BERGH, *Ds.* J. J. VAN TOORENENBERGEN, *en gij, Dr.* CH. PIOT, *allerlei inlichtingen en mededeelingen aan mij hebt gegeven, kunnen niet genoeg geroemd worden. Welke waarde mijn werk ook hebben moge, zoo veel is zeker, dat de namen, van ieder ter geschikter plaats in mijne dissertatie vermeld, een krachtig bewijs zijn, dat de vrienden onzer wetenschap elkander met liefde en bereidvaardigheid willen ondersteunen.*

Ik mag niet eindigen zonder ook U, hooggeachte promotor SCHOLTEN, *dank te zeggen voor de belangstellende zorg, waarmede gij mijn werk hebt nagezien en beoordeeld, voor de raadgevingen, die ik van U ontving, voor de welwillendheid mij, zoowel nu als vroeger, betoond. Wees overtuigd, dat ik er hoogen prijs op stel, dat gij zelfs in den tijd van rust na Academische bezigheden uwe kostbare uren hebt willen besteden aan dezen arbeid.*

En hiermede zij mijn werk overgegeven aan een ieder die belang stelt in de Geschiedenis der Christelijke kerk in Nederland; alleen nog wordt de welwillendheid der lezers dringend ingeroepen.

INLEIDING.

Indien het nut van de beoefening der kerkhistorie hierin vooral bestaat, dat zij ons den toestand van het tegenwoordige uit dien van het verledene leert begrijpen en verbeteren, dan mag de geschiedenis der kanselwelsprekendheid zeker niet voor het minst belangrijke harer onderdeelen gehouden worden. Want even als de uitwendige gedaante der kerk van onzen tijd een noodzakelijk gevolg moet heeten van hetgeen zij vroeger is geweest, zoo bestaat er ook een onverbreekbaar verband tusschen het christelijk-godsdienstig leven van onze eeuw en dat van vroegere geslachten. En nergens kunnen wij dat leven beter uit leeren kennen in zijnen oorsprong, wezen en gevolgen, dan uit de geschiedenis der kanselwelsprekendheid; want zij leert ons hoedanig de prediking is geweest, uit welke het geloof der gemeente zijn beginsel en zijn voedsel had, en zij wijst ons aan, welke deugden bij voorkeur aangeprezen, welke zonden het meest nadrukkelijk bestreden moesten worden.

Maar niet alleen uit een historisch oogpunt is deze wetenschap belangrijk; ook den prediker kan hare beoefening vruchtbaar zijn: want zij brengt hem tot helderder bewustheid van de oorzaken, waardoor hij en zijn tijd voornamelijk deze of die zijde der waarheid en wel op zulke wijze prediken; zij spreekt hem van mannen, die hunne roeping begrepen en het Evangelie op voortreffelijke wijze verkondigden; zij noemt hem gebrekkige redenaars, die het hart hunner hoorders niet konden treffen of roeren, en wier afwijking van het groote ideaal van den waren leeraar ons het doolpad kennen en den regten weg zoeken leert[1]).

[1]) Vgl. over dit onderwerp o. a. C. G. H. Lentz, *Geschichte der*

Heeft dus de geschiedenis der kanselwelsprekendheid in haren geheelen omvang groote waarde, hare bladzijden worden belangrijker, naarmate de tijden, waarin zij ons verplaatsen, grooter beteekenis hebben, en de persoonlijkheden, die zij ons beschrijven, uitnemender zijn.

In beiderlei opzigt geloof ik, dat een opstel over „Huibert Duifhuis, den prediker van St. Jacob," zijne regtvaardiging vinden zal. De groote beweging, die in de XVI^de^ eeuw in ons vaderland heerschte, en waaraan ook Duifhuis een belangrijk aandeel had, — de beslissende invloed, dien hij heeft uitgeoefend op de zegepraal der reformatie in een der steden, waar de tegenkanting het grootste was, — de vroomheid van zijn hart en de beminnelijkheid van zijn karakter, waarover zelfs zijne vijanden geene ernstige veroordeeling konden uitspreken — deden ons op eenige belangstelling hopen, toen wij besloten de beschouwing zijner sermoenen, die tot heden onuitgegeven en daardoor weinig of niet bekend zijn, tot hoofdonderwerp onzer verhandeling te kiezen.

Daar het echter onmogelijk is den prediker van den mensch af te scheiden, en men den eerste niet kan beoordeelen zonder den laatste te kennen[1]), zal het goed zijn ons vooraf bekend te maken met de persoonlijkheid van Huibert Duifhuis, en daartoe onze Eerste Afdeeling te wijden aan eene korte beschouwing van zijne opleiding, werkkring en lotgevallen.

Onze bronnen zullen, voor zoo ver zij voor ieder toegankelijk zijn, ter plaatse worden aangehaald; over de voornaamste handschriften, die ik gebruikt heb, spreek ik in mijne Eerste Bijlage[2]).

Christlichen Homiletik, ihrer Grundsätze u. der Ausübung derselben in allen Jahrhunderten der Kirche. (Braunschweig, 1839.) Th. I, Einleitung.

1) Vgl. Abr. des Amorie van der Hoeven, *Joannes Chrysostomus, voornamelijk beschouwd als voorbeeld van ware kanselwelsprekendheid*, bl. 22.

2) Ik acht mij verpligt hier te berigten, dat ik de plaatsen, welke ik aan HSS. ontleende, letterlijk heb laten afdrukken, met behoud van de spelling en schrijfwijze, die ik dáár vond; alleen de interpunctie is nu en dan door mij veranderd.

AFDEELING I.

HUIBERT DUIFHUIS.

I.

ZIJNE JEUGD, WERKZAAMHEID ALS PASTOOR VAN DE ST. LAURENSKERK TE ROTTERDAM, EN VLUGT NAAR KEULEN.

HUIBERT DUIFHUIS[1]) werd den 27sten van Oogstmaand 1531 te Rotterdam geboren[2]). Zijne ouders, JACOB DUIFHUIS SIMONSZ. en LIJSBETJE DUIFHUIS GIJSBERTS dochter, behoorden tot een aanzienlijk geslacht: zijn vader was meermalen schepen van Scheveningen[3]), en welligt nakomeling of bloedverwant van EWOUD JANSZ. DUIFHUIS, wiens weduwe, ALIDA VAN HEMERT, in 1494 in de St. Laurenskerk te Rotterdam eene kapel stichtte ter eere van de H. Brigitta[4]).

Wij mogen aannemen, dat HUIBERT eene opvoeding heeft ontvangen overeenkomstig zijnen stand en latere levensbetrekking; maar met zekerheid kunnen wij van zijne jeugd en eerste levensjaren niets berigten. Wie zijne leermeesters geweest zijn, aan welke school hij den titel van magister

---

1) De schrijver van mijn HS. V. noemt hem HUIJBRECHT DUIJFHUIS; HS. S. HUIJBRECHT DUIJFHUIJSEN; HS. R. HUBERTUS DUIJFHUIS; op zijne grafzerk in de Jacobi-kerk te Utrecht heet hij HUIJBERT DUIFHUIS; vgl. H. J. ROYAARDS, *Geschiedenis der Hervorming in de stad Utrecht*, Leiden 1847 (overgedrukt uit het *Ned. Archief voor Kerkel. Gesch.*, V. VI. VII), bl. 317.

2) BRANDT, *Historie der Reformatie*, I, bl. 613.

3) HS. W. Ook in de naamlijst van burgemeesteren, schepenen, vroedschappen en tresoriers van 's Gravenhage (bij J. DE RIEMER, *Beschrijving van 's Gravenhage*, II, bl. 185) komt JACOB SYMONSZ. — vroeger schout tot Katwijk — voor, als schepen van Scheveningen in 1545, 1550 en 1555.

4) G. VAN REYN, *Geschiedk. Beschrijving van Rotterdam*, I. bl. 247; vgl. *Bat. Sacra*. II, bl. 194.

ontvangen heeft[1]), met welke schriften hij zich bij voorkeur den geest heeft gevoed, ziedaar zoo vele vragen, waarop de geschiedenis ons geen antwoord geeft. Maar als wij uit hetgeen DUIFHUIS later geweest is, een besluit mogen trekken tot het werk, waarmede hij zich heeft bezig gehouden in de dagen zijner voorbereiding, dan gelooven wij, dat hij zich met vlijt heeft toegelegd op de beoefening der oude letteren[2]) en der kerkvaders, wier geschriften hij, even als de meeste zijner geestverwanten,[3]) met groote gemakkelijkheid wist aan te halen en te gebruiken[4]). Hetzelfde mogen wij, althans voor den verderen loop van zijn leven, vermoeden ten aanzien van de schriften van hen, die in ons vaderland en elders de reformatie hebben voorbereid of gepredikt. Immers zijne sermoenen hebben eigenaardigheden, die ons bij het lezen telkens doen denken aan THOMAS A KEMPIS, RUYSBROECK, TAULER[5]) en andere mystieken en devoten van vroegere eeuwen; ja, het zou niet moeijelijk wezen uit zijne predikatiën eene lijst van uitdrukkingen te verzamelen, overeenkomende met de eigenaardige zegswijzen der zoogenaamde „hervormde menschen" van de XIV^{de} en XV^{de} eeuw[6]). En wanneer

---

[1]) Wij zouden geneigd zijn hier in de eerste plaats aan de universiteit van Leuven te denken; maar door vriendelijke mededeeling van den heer CH. PIOT te Brussel, ben ik onderrigt dat de naam van DUIFHUIS op de matricula der genoemde Hooge School niet voorkomt.

[2]) Zijne kennis van het Hebreeuwsch moeten wij betwijfelen wegens zijne verklaring van eigennamen en zijne opmerking „Eli op 't Syrisch is zoo veel als God de Heere, en Lama Sabachthani verlaten te sijn." HS. V.

[3]) Zie bijv. over MERULA en JOANNES ANASTASIUS, de Monographiën van prof. W. MOLL.

[4]) Dit blijkt vooral uit mijn HS. R.

[5]) Gedurende de 16de eeuw werden de preken van TAULER meermalen in het Nederduitsch uitgegeven; o. a. in 1521 (vgl. ADOLPH LEESCHING'S *Catalog.*, N°. IX, S. 118, sub N°. 11670); in 1565 te Frankfort (zie *Kalender voor de Protestanten in Nederland*, 1857, bl. 128); in 1568 (vgl. de voorrede vóór de uitgave van JOH. DE LIXBONA in 1647) enz.

[6]) Om niet te spreken van vele plaatsen, waar hij handelt over de „navolging van CHRISTUS", noem ik uitdrukkingen als deze: „het omhelsen en kussen van den hemelschen bruidegom" (vgl. prof. MOLL, *Joh. Brugman*, I. bl. 53), „zich zelven te buiten gaan, het toekeeren tot God" (ald. bl. 269) enz.

wij bedenken, hoe algemeen de werken van ERASMUS in Nederland bekend waren en door ieder geleerde gelezen werden, en hoe de schriften van LUTHER reeds vroeg in ons vaderland verspreid[1]) en nevens het „Huysboeck" van BULLINGER[2]) en andere reformatorische werken, door velen gebruikt werden, dan maken wij ons zeker aan geene gewaagde gissing schuldig, als wij aannemen, dat ook DUIFHUIS zijnen geest daarmede verrijkt heeft. Maar welke boeken hij ook in vroegeren of lateren tijd heeft gebruikt, zooveel is zeker, dat de schat van bijbelkennis, dien hij bezat, niet verkregen kan zijn dan door langdurig onderzoek der Heilige Schrift, en dat het zijn ijverigst streven geweest is „die geleertheid te verkrijgen, die van boven moet komen uit den H. geest;[3])" „want," zeide hij, „die [andere] geleertheid is al ydel niet, sonder die geest Godes, ja men wordt er meer door verargert dan verbetert, alsser den geest Godes niet bij en is[4])."

Niet veel meer dan van zijne jeugd, is ons bekend van de eerste tijden van zijn openbaar leven, toen hij pastoor was van de St. Laurenskerk te Rotterdam; alleen BRANDT heeft een en ander opgeteekend, waaruit wij zijne verhouding leeren kennen tot hen die van de moederkerk afweken[5]). Immers, al ligt de kerkelijke toestand van Rot-

---

1) Zie o. a. LE LONG, *Hist. verhaal van den oorsprong der Nederl. Geref. Kerken onder 't Kruis*, bl. 5.

2) Zie H. C. ROGGE, *Caspar Jansz. Coolhaes*, I. bl. 73.

3) HS. V. fol. 650.

4) HS. S.

5) In het begin van HS. W lezen wij het volgende: „in de maand November 1704 heeft Juff. HUIBERTGE VAN OVERVELD of DUIFHUIS mij verhaelt en getuygt aengaende haer overgrootvader Mr. HUYBERT DUIFHUIS, dat hij noyt geweest is pastor of cureit van St. Laurenskerk tot Rotterdam nog van eenige kerck dier stadt, enz." Wetende, dat familietraditiën dikwerf eene zeer onzuivere bron zijn voor historische kennis, heb ik gemeend aan de mededeeling van HUIBERTGE geen gezag te moeten toekennen boven het berigt van BRANDT; ik vermoed, dat die achterkleindochter van DUIFHUIS of gretig opgevangen of zelve, ter bescherming van familie-reputatie verzonnen heeft de veronderstelling, dat HUIBERT DUIFHUIS nimmer R. C. pastoor te Rotterdam geweest is.

terdam in de XVI^de eeuw, tot heden, grootendeels in het duister, wij weten toch dat het ook daar niet ontbrak aan bewijzen van eene sterk gevoelde begeerte naar hervorming in leer en leven, en aan voorbeelden van tegenstand en vervolging. En hoe kon dat ook anders? Of zou de hevige schok, die in de XVI^de eeuw het geheele vaderland trof, Rotterdam zijn voorbijgegaan? Zou de geest van Erasmus op vele plaatsen krachtig gewerkt hebben, en in zijne geboortestad zonder invloed gebleven zijn? Het is niet waarschijnlijk, en de geschiedenis weêrspreekt het duidelijk door hare berigten van vervolging en tegenstand in zaken des geloofs. Daartoe behoort o. a. wat wij lezen van twee Doopsgezinde vrouwen, die in 1539 om hare afwijking van de kerk in zakken gestoken en verdronken werden[1]); vijf jaren later[2]) werden er velen, de mannen door het zwaard, de vrouwen in het water, om het leven gebragt, omdat zij met elkander hadden gehandeld over godsdienstige zaken. Even zoo ontstond in 1558 onder het volk te Rotterdam een groote oploop, bij gelegenheid dat verscheidene Doopsgezinden zouden gevonnisd worden; sommige der gevangenen werden door de menigte verlost en de geregtsdienaars verjaagd[3]). Ook in 1568 en 1573 lezen wij van martelaars aldaar voor het geloof. Zien wij uit deze enkele voorbeelden, die zeker met vele andere konden vermeerderd worden, hoe groot de beweging en hoe ijverig de kerk was in het bestrijden van afwijkingen, dan vragen wij onwillekeurig, hoe de pastoor van St. Laurens zich daarbij gedroeg, hoe hij zich kweet van zijnen pligt, als hij geroepen werd zitting te nemen bij de schepenen, wanneer zij hunne vierschaar spanden tot handhaving der oude godsdienst. Wij kunnen deze vraag beantwoorden door te berigten omtrent een kettergerigt, waarbij Duifhuis tegenwoordig was.

1) van Spaan, *Beschrijving van Rotterdam*, bl. 358, vlg.

2) Aldaar, bl. 364.

1) Blaupot ten Cate, *Geschied. der Doopsgez. in Holland, Zeeland, Utrecht, Gelderl.* bl. 43.

Ewoud Prins, een koopman handelend op Antwerpen, was aldaar getuige geweest van een doodvonnis, dat aan eenige ketters voltrokken werd. Dit had hem met zulk een schrik en afgrijzen vervuld, dat hij, te huis komende, daarover met zijne medeburgers sprak als van eene wreedheid, die onmenschelijk moest heeten. Zulke taal was genoeg, om zijne regtzinnigheid in verdenking te breugen, en weldra werd hij voor den regter gedaagd, om zich ten aanzien van zijn geloof te verantwoorden. Nadat de beklaagde langen tijd met allerlei vragen vermoeid en welligt door bedreigingen in verlegenheid gebragt was, nam hij op het laatst zijne toevlugt tot het gewone spreekwoord: „Ik geloof, gelijk de kreupele zei' tegen den blinde: die wél doet zal wél vinden. Dit hoorende stond Duifhuis op en zeide: „wel zoon, ga zoo voort, dat geloof is goed, houd er u bij en doet er naar[1])."

Het woord, door den pastoor bij deze gelegenheid gesproken, verdient onze belangstelling. Immers hoewel wij mogen onderstellen, dat hij op dezen tijd de kerkleer nog geloovig aannam en beleed, zoo zien wij toch reeds in zijn gedrag ten aanzien van Ewoud Prins de sporen van het groote beginsel, dat hem in zijn volgend leven bestuurde: *toen* verkondigde hij openlijk: „hierin bestaet het bijzonder deel der religie, dat de mensch ophoudt van quaet te doen en leere goet te doen; alsdan wil de Heer hem sijne godsdienst laten welgevallen ende anders geldt het alles niet[2]);" *nu* gaf hij reeds bedekt te kennen, dat hij geloofde, dat een rein en vroom leven de beste godsverheerlijking van den mensch mag heeten. Daarom sprak hij ook tot eene moeder, die bedroefd was, omdat hare dochter, een gehoorzaam, zedig en stil meisje, onder de Wederdoopers verkeerde, terwijl zij zich overigens voorbeeldig gedroeg: „wees in deze zaak niet te zeer bekommerd, vrouwe; want er kwam nooit goede vrucht van kwaden boom[3])."

1) Brandt, t. a. p.
2) HS. V.
3) Brandt, t. a. p. Vgl. het door mij geschrevene in den *Kalender voor de Protestanten in Nederland*, 1857, bl. 202.

Maar niet alleen in zijne houding tegenover anderen, ook in zijn eigen gedrag toonde Duifhuis, dat hij een rein leven en een wandel overeenkomstig de Heilige Schrift hooger achtte, dan eenige rigting der geloofsovertuiging of de bepalingen der kerk. Hieruit toch meen ik te moeten verklaren, dat hij, afkeerig van het zedebederf, dat uit het concubinaat plagt voort te komen[1]), zijne huishoudster, Krijntje Pieters, heimelijk had getrouwd, en den naam van „bijzit" voor haar afwees[2]).

Zooveel afwijking van de bepalingen der kerk, zoo groote toegevendheid voor andersdenkenden moest van zelf voor Duifhuis gevaarlijk wezen, en het was te wachten, dat hij bij de eerste gelegenheid ter verantwoording geroepen zou worden. En zoo geschiedde in het jaar 1572. Toen de verovering van den Briel door de Watergeuzen Holland in beweging gebragt en het hart van Alva met zorg vervuld had, snelde Bossu toe om de verloren stad te herwinnen. Hierin echter teleurgesteld, trok hij naar Dordrecht; maar de burgerij dier veste was huiverig hem te ontvangen, en rekende zich gelukkig hem tevreden te stellen met eenige schepen, waarmeê hij naar Rotterdam kon oversteken[3]). Maar ook dáár sloot het volk, dat zich reeds vrij waande, omdat de Briel gewonnen was, de poort voor hem. Na eenige onderhandelingen evenwel werd de vrije doortogt aan de Spanjaarden toegestaan, op voorwaarde dat slechts 25 of 50 man te gelijk, en dat wel met uitgedoofde lonten, zouden doortrekken. Weldra echter ontstond er door een hoop volks, „dat wel bij drancke was[4])," twist tusschen de burgerij en de soldaten, waardoor men spoedig handgemeen werd en velen het leven verloren. Drie maanden lang hielden de

1) Dat dit kwaad onder de geestelijken van zijnen tijd volstrekt niet zeldzaam was is genoeg bekend en, blijkt o. a. uit de bepalingen daartegen gemaakt door de Synode van Utrecht in 1564 (zie *Bat. Sacra*, II, bl 18) en door B. Nicolaas van Haarlem (ald. 1, bl. 296).

2) Brandt, t. a. p. Vgl. J. Scheltema, *Geschied. en Letterk. Mengelwerk*, II. bl. 134.

3) Zie Dr. J. P. Arend, *Geschiedenis des Vaderlands*, II, St. 5, bl. 174.

4) Zie Nyhoff, *Bijdragen voor de Vad. Geschied.*, I. St. 1. bl. 10—12.

Spanjaarden Rotterdam bezet; zij besteedden dien tijd aan strenge tuchtiging en harde wraak.

Het was te verwachten, dat de pastoor van St. Laurens, die door groote toegevendheid en ongehoorzaamheid aan de verordeningen der kerk de reformatie zijdelings begunstigd en daardoor het verzet tegen de plakkaten des konings bevorderd had, niet het laatst gestraft zou worden. Weldra hoorde men dan ook een priester[1]), die in de St. Laurenskerk preekte, in de Spaansche taal[2]) verkondigen, dat hij gekomen was om onderzoek te doen naar het geloof en de zuiverheid der leer, en dat zij, die daarin niet gezond bevonden werden, verbrand moesten worden, en „datter iemand in de kerk tegenwoordig was, die deze straf te wachten had." Toen nu Duifhuis zonder kwaad vermoeden gerust uit de kerk kwam, trad hem een schipper, die op Spanje plagt te varen, op zijde, vragende of hij de Spaansche taal verstond, en wel wist wat de inquisiteur gezegd had. „Zijne onkunde betuigende, werd hij van dien schipper gewaarschuwd en gebeden toe te zien" op het gevaar, dat hem bedreigde. Hierover ontzet, spoedde Huibert zich tot zijn broeder, den burgemeester Leendert Jacob van Schilperoordt,[3]) hem „verzoekende om raad en daad in dezen toestand."

De burgemeester begreep, dat het goed was tijd te winnen, en ried daarom zijn broeder, de inquisiteurs des avonds bij zich te noodigen en rijkelijk te onthalen, „geen wijn sparende." Die raad werd opgevolgd en weldra waren de inquisiteurs vergaderd aan het huis van Mr. Huibert, met het voornemen om het onderzoek, waartoe hij zelf hen scheen geroepen te hebben, aan te vangen. Vooraf echter deden zij zich rijkelijk te goed aan den welgevulden disch en den overvloedigen wijn. Toen zij daarna over de zaken des

---

1) Huibertge van Overveld (HS. W; zie boven, bl. 5) noemt hem Ruard Tapper, maar ten onregte; want die was reeds in 1559 gestorven.

2) Zoo Brandt. Volgens HS. W. „in een tussensproock, die hij in de Spaense tael dede."

3) Aldus genoemd naar zijnen peter. HS. W.

geloofs begonnen te spreken, verzocht Mr. HUIBERT, die zich zelven telkens water in plaats van wijn had doen inschenken, dat men over deze „zoo gewigtige en goddelijke zaken liever den volgenden dag met nuchteren monde" handelen zou; dan was hij bereid „op alles voldoening te geven." Dit voorstel werd aangenomen, en daardoor was DUIFHUIS gered; want zoodra de gasten vertrokken waren, spoedde hij zich, laat in den avond, met vrouw en kind[1]) de Oostpoort, die zijn broeder te dien einde had opengelaten, uit, „zonder dat iemand wist, waar hij beland was." En zoo is hij, „zonder stilstand of tijdverlies voortgaande", te Keulen gekomen[2]). Wat hij daar te wachten had, zal een blik op den kerkelijken toestand van Keulen te dier tijde ons leeren.

Reeds vroeg waren er in Keulen, even als op de meeste plaatsen aan den Rijn, velen geweest, die eene sterke begeerte openbaarden naar eene hervorming van leer en leven der kerk. Dit werd opgemerkt door den aartsbisschop HERMAN VAN WIED, die daarom, hoewel hij vroeger een tegenstander van iedere reformatie geweest was, BUCERUS (1541) en MELANCHTHON (1543) naar Keulen riep, om eene Protestantsche kerkorde op te stellen[3]). Wel waren er velen en vooral onder de niet-adelijke geestelijken, die zich tegen de bedoeling van den bisschop met kracht verzetten, maar de meerderheid der burgerij had de reformatie lief en nam haar gretig aan. Intusschen zou hare voortgang slechts korten tijd duren. Keizer KAREL, die de hervorming te meer haatte, naarmate hij haar wezen minder begreep, keurde het gedrag van zijnen keurvorst ten hoogste af, en naauwelijks had hij in Boven-Duitschland den Smalkaldischen oorlog geëindigd, of hij liet den pauselijken ban over HERMAN uitspreken en vermaande zijne onderdanen den bisschop alle gehoorzaamheid op

---

1) „Latende sijn oudste soon en broeders dochter in huis." HS. W.

2) BRANDT, t. a. p. en HS. W. De *Batavia Sacra* zegt: „Ultrajectum, et illic proditus, Coloniam se recepit."

3) MAX GOEBEL, *Geschichte des Christl. Lebens in der rheinisch-westphälischen evangelischen Kirche*, 1. S. 265.

te zeggen en zijn opvolger, ADOLF VAN SCHAUENBURG, te erkennen. 's Keizers wil werd gehoorzaamd. Maar hoewel bisschop ADOLF het werk van zijn voorganger met krachtige hand zocht te vernietigen, zoo gelukte het hem toch niet de reformatie geheel uit te roeijen. Velen bleven haar nog in stilte aanhangen en vereenigden zich tot geheime gemeenten, wier aantal grootelijks versterkt werd door vlugtelingen, vooral uit de Nederlanden[1]). Zij hadden een eigene leeraar en hielden verborgen zamenkomsten, of trokken, in spijt van de daarop gestelde boete, naar naburige plaatsen ter predikatie. Evenwel zat de kerk niet stil en menigeen werd streng gestraft wegens afwijking van hare leer en instellingen.

Bij zulk een stand van zaken kon DUIFHUIS in Keulen weinig troost verwachten. Als gehuwd priester en vlugteling voor de inquisitie was hij de vijand der Roomschen; en toch was hij een te getrouw zoon der kerk, dan dat de Protestanten hem als hun broeder konden beschouwen. Van daar dat hij, „zijn reisgeld ten einde zijnde", in de grootste armoede en verlegenheid kwam en niet wist waarheen. In die benaauwdheid ging hij op zekeren dag naar buiten met zijn oudsten zoon aan de hand en het betraande oog ten hemel geslagen, als biddende om uitkomst [2]). Daar ontmoet hem een wel bekend schipper van Dordrecht. Zich verwonderende, Mr. HUIBERT in zulk een toestand te zien, spreekt hij hem aan en vraagt de reden zijner smart. Schoorvoetend[3]) openbaart DUIFHUIS zijne verlegenheid, waarop de oude vriend hem een wisselbrief ter hand stelt, en zijne klagt dat hij het geld niet kon aannemen, omdat hij nooit in staat zou zijn het terug te geven, beantwoordt met de verzekering, dat hij nog veel meer voor hem ten beste had.

„In Holland teruggekeerd, verhaalde de schipper aan een ieder, dat hij Mr. HUIBERT te Keulen gevonden had; waarop

1) MAX GOEBEL, a. w. S. 429.

2) BRANDT, t. a. p. en HS. W.

3) Volgens HS. W.

de regeerders van Utrecht, Rotterdam en den Haag hem zeer ernstige brieven schreven, hem verzoekende tot haren leeraar, elk om 't ernstigste[1])." Dit berigt verdient onze opmerking; want het bewijst dat DUIFHUIS, dien wij korten tijd hierna ontmoeten als pastoor aan de Jacobi-kerk te Utrecht, daar niet is henen gegaan, om zich voor gebrek te bewaren, zoo als sommigen gemeend hebben, maar uit volle overtuiging. Anders toch zou hij zich niet te vergeefs hebben laten roepen in zijne geboortestad, waar sedert zijn vertrek groote gebeurtenissen hadden plaats gehad. Immers toen ALVA, ter belegering van Bergen in Henegouwen, uit vele steden in Holland de Spaansche bezetting ontboden had, maakte LUMEY van die gelegenheid gebruik om Rotterdam te heroveren[2]). Met het vertrek der Spanjaarden was ook dáár het lot der Roomsche godsdienst beslist. MARTINUS DUNCANUS[3]) bediende den 12den November voor het laatst de mis in de St. Laurens kerk; drie dagen daarna werden de beelden en altaren weggenomen en den 15den daaropvolgende de eerste Hervormde predikatie gehouden. Spoedig breidde de Protestantsche gemeente te Rotterdam zich uit, vooral door vlugtelingen uit Antwerpen, en met 1573 begint de onafgebroken reeks van predikanten, die dáár tot heden het Evangelie hebben verkondigd[4]). Had dus DUIFHUIS zich op dien tijd kunnen vereenigen met de leer der Protestanten, dan had hij zeker de beroeping naar Rotterdam aangenomen; maar hij deed dit niet, want tot nog toe wilde hij alleen de oude Roomsch-Katholijke religie voorstaan en leeren[5]). Daarom ging hij, toen de dood zijner vrouw de scheiding tusschen hem en de kerk

---

1) HS. W.

2) AREND, t. a. p. bl. 199.

3) *Batav. Sacr.* II. bl. 196.

4) SCHULTZ JACOBI, *Gesch. der Evang. Luth. gem. te Rotterdam*, bl. 8; vgl. K. J. B. VAN HARDERWIJK, *Naamlijst en levensbijzonderheden der predik. van Rotterdam*, bl. 9 en 10.

5) BOR, *Nederl. Oorl.*, Boek XXI, bl. 107.

opgeheven had, als pastoor van St. Jacob naar Utrecht[1]).

De verdere geschiedenis van DUIFHUIS' leven en lotgevallen hangt zoo naauw zamen met die der kerk te Utrecht, dat het goed zal wezen hem voor eenigen tijd te verlaten, om ons zoo veel mogelijk eene heldere voorstelling te vormen van den kerkelijken en godsdienstigen toestand dier stad ten zijnen tijde.

II.

KERKELIJKE TOESTAND VAN UTRECHT VÓÓR EN OMSTREEKS HET JAAR 1574.

Evenmin als elders had het ook te Utrecht ontbroken aan voorbereiding tot de reformatie. Om niet te spreken van den krachtigen tegenstand, dien de Utrechtsche bisschoppen zoo dikwijls geboden hadden tegen de aanspraken van het pauselijk gezag — daarin toch moet men de werking der staatkunde, niet die eener geloofsovertuiging zien — denken wij aan de verlichte mannen, die Utrecht veeltijds onder hare geestelijkheid geteld heeft[2]); aan den invloed der Hieronymus-school; aan haren beroemden bestuurder, JOANNES (of HIRENAEUS, ook wel HENDRIK) RHODE[3]), den begunstiger der reformatie; aan haren leeraar LAMBERTUS HORTENSIUS, die om zijne vrijzinnige gevoelens de „luyterse paep genoemd werd[4])", en vooral aan bisschop FILIPS VAN

---

1) Daar deze stad toen nog de Spaansche zijde hield, werd hij in Rotterdam beschouwd als een „glipper" of uitgewekene, en zijn huis, „staande in de Begijnenstraat," den 7den Januarij 1576 opentlijk verkocht „ten behoeve ende vordenisse van den tegenwoordigen oorlog." HS. W. Vgl. BRANDT t. a. p., bl. 615.

2) Vgl. ROYAARDS, t. a. p. bl. 9, vv.

3) Zie G. H. M. DELPRAT, *Broederschap van Geert Groote en invloed der Fraterhuizen*, 2e Dr., bl. 151.

4) DELPRAT, a. w. bl. 156.

Bourgondie, den bewonderaar van Erasmus en zijne schriften, den voorstander van eene hervorming van het kerkelijk en godsdienstig leven. Maar tegenover deze omstandigheden, der reformatie gunstig, stonden groote bezwaren. Utrecht was de Roomsche stad bij uitnemendheid; nergens in Nederland had de geestelijkheid zoo veel magt en bezitting als dáár; nergens verdedigde zij hare regten met zoo veel nadruk en kracht. En bovendien was Utrecht in 1559 verheven tot aartsbisdom en daardoor nog meer dan vroeger de moeder der Roomsche kerk in Nederland geworden. Die roeping werd begrepen door bisschop Frederik Schenck (1561—1580). Hij schreef in 1565 eene algemeene synode uit, om de besluiten van het concilie van Trente ook in Nederland te doen eerbiedigen, en verbood aan alle kloosterlingen of monniken, de bedelmonniken alleen uitgezonderd, onder zware bedreiging het prediken. Aan den invloed zijner maatregelen moet welligt voor een gedeelte worden toegeschreven, dat men vóór 1566 te Utrecht weinig van de reformatie bespeurde, van „geene haeresie of ketterij wist te spreken en dat er geene sectarissen bekend waren, maar die er waren, zich schuil hielden"[1]).

Maar de geweldige schok, die in dat jaar (1566) het geheele vaderland in beweging bragt, werd ook te Utrecht sterk gevoeld. Niet alleen dat ook Stichtsche heeren deel namen aan het verzoekschrift der verbonden edelen, maar toen Holland eenmaal het sein had gegeven, ontwaakte er ook in de bisschopsstad eene krachtige begeerte naar vrije godsdienstoefening en togen velen naar Amsterdam, Kuilenburg of den Haag, om het woord van de lippen der haagpredikers op te vangen en eenen Jan Arentz. of Pieter Gabriël naar Utrecht te ontbieden, en op korten afstand van de stad een gezuiverd Evangelie te doen prediken[2]). En ook daarbij bleef het niet. Aangemoedigd door het voorbeeld van andere plaatsen, traden

---

1) Royaards, a. w. bl. 18.

2) Royaards, a. w. bl. 39; vgl. J. M. Assink Calkoen in den *Kalender voor de Protestanten in Nederland*, 1858, bl. 125.

de Hervormden ook *in* de stad zelve openlijk op en vroegen van de overheid het vrije gebruik van twee kerken (24 Augustus)[1]). Toen dit verzoek geweigerd of althans niet dadelijk ingewilligd werd, verliet men den weg der bezadigdheid, bestormde de kerken en verwoestte de beelden en sieraden. Nu begreep de regering, dat het tijd werd toe te geven; want in eene ongewapende stad, waar de gezindheid der burgerij onzeker was, en de rijkdom der kerkelijke goederen de hartstogt van het getergde volk niet weinig kon opwekken, was tegenstand ongeraden en niet mogelijk. Daarom trof de regering den 27sten Augustus een accoord met de Onroomschen, waarbij zij hun de Jacobi-kerk afstond, met belofte hun later, zoo daar behoefte aan was, nog eene andere kerk te zullen inruimen. Zoo hadden de Protestanten hun doel bereikt; maar zij zouden er niet lang genot van hebben. Want de regering, die alleen het winnen van tijd bedoeld had, had haar accoord aangegaan onder nadere goedkeuring van Oranje en de landvoogdes; en weldra kwamen er gedeputeerden van Brussel met het berigt, dat MARGARETHA het vernietigd had, als strijdig met het verdrag, door haar met de edelen gesloten. Dien ten gevolge deed de raad de Jacobi-kerk ontruimen en de prediking in de stad staken. Dat waren de gevolgen van woestheid en geweld; want de kracht der Protestanten was grootendeels gebroken, sedert vele, die in hun hart voor de nieuwe religie gestemd waren, hare zaak hadden verlaten, toen zij in den beeldenstorm zagen, dat „die religie begon verkeerd te worden in oproer en seditie."

Wel werd de aanvraag om eene kerk gedurig en dikwijls zelfs op dreigenden toon herhaald; maar de regering nam eene krachtige houding aan en gaf den Onroomschen niet anders dan de vrijheid om buiten de stad te prediken. Deze vergunning werd den 25sten November door de landvoogdes bekrachtigd. Veel wonnen de Protestanten door dit besluit der hooge regering, maar — en hierop dient gelet te worden — MARGARETHA liet niet na, de overheid bij een schrijven

---

1) ROYAARDS, a. w. bl. 50.

van 4 December[1]) te herinneren, dat „onder het woord prekinghe anders nyet verstaen en con worden, dan simpele predicatien ende verklaringen van den woirde, ende egheen andere exercitie van de nyuwe religie," zoo als „het doene ende houden van allerley exercitie, als doopselen, huwelicken, nachtmalen, consistorien, synode, scholen, collectatie van pennenghen"[2]). Weinig was het alzoo wat den Hervormden te Utrecht gegund werd, als wij het vergelijken met den voorspoed, waarin zij zich elders mogten verheugen, en toch ook dat weinige zou hun ontnomen worden. Op den beeldenstorm volgde de komst van ALVA, op de aanvankelijke zegepraal der reformatie eene zware verdrukking. Hard was het lot, dat vooral Utrecht van 's konings wraak onderging. De burgers werden gestraft, omdat zij predikanten gehoord en gehuisvest of beelden gebroken hadden[3]); de kapittels, welke in 1565 die besluiten van het concilie van Trente verworpen hadden, waardoor hunne magt ten voordeele van den bisschop beperkt werd, moesten toegeven en zwijgen; de staten en de raad der stad, die te traag waren geweest in het bestrijden der ketters, werden gestraft met een vonnis, waarbij de drie staten van stem en voorregten beroofd, de privilegiën, goederen, inkomsten en vrijheden der stad verbeurd verklaard, en de stad door den koning veroordeeld werd, om ontvest en tot een dorp gemaakt te worden[4]). Zoo heerschte de hertog VAN ALVA te Utrecht, en alle tegenstand scheen vernietigd, zoowel op kerkelijk als staatkundig gebied. Maar de hardheid van zijn bestuur en het geweld der Spaansche bezetting, die, ook na zijn vertrek uit deze landen, in het kasteel Vredenburg gelegerd bleef, deed ook te Utrecht de begeerte naar burgerlijke vrijheid

1) Medegedeeld door ROYAARDS, a. w. bl. 105.

2) Hieruit blijkt, dat ik eene ietwat ruime uitdrukking gebezigd heb, toen ik (*Kalender* 1857, bl. 205) op voorgang van ROYAARDS, a. w. bl. 71, sprak van eene plaats ter vrije godsdienstoefening.

3) ROYAARDS, a. w. bl. 75.

4) ROYAARDS, a. w. bl. 88. In April 1574 werd dit vonnis opgeheven, zie HOOFT, *Nederl. Hist.* Boek IV, bl. 336.

ontwaken en verbond dat gewest naauwer aan de algemeene belangen des vaderlands. En al geschiedde dit ook, terwijl men nog altijd de stipte en uitsluitende handhaving der Roomsche godsdienst beproefde, zoo wonnen de Protestanten toch reeds veel, toen bij de pacificatie van Gent (1576) bepaald werd, „dat het den landzaten van wederszijde vrij zou staan overal te gaan, keeren, hanteeren en wonen, en dat men de plakkaten, eertijds gegeven op het stuk der ketterij, zou suspenderen [1]).” Deze bepaling werd herhaald in de satisfactie, die Oranje in 1577 aan de staten van Utrecht gaf; hoewel hij tevens uitdrukkelijk moest beloven, dat hij de handhaving der Roomsche godsdienst bevorderen en geene leeraars tot het houden der Onroomsche religie in de stad brengen zou [2]). Blijkt het uit een en ander, hoe de regering van Utrecht zich stipt hield aan de handhaving der Roomsche godsdienst, men mag toch niet voorbijzien, dat er tevens werd vastgesteld, dat men niemand om zijne overtuiging zou vervolgen; waaruit volgt, dat de Protestanten wel niet als gemeente, maar toch persoonlijk geduld werden. En die ijver voor de uitsluitende erkenning der Roomsche godsdienst kan ons niet bevreemden; immers geene stad in Nederland had meer belang bij haren triomf dan Utrecht: nergens had de geestelijkheid zoo beslissenden invloed op het staatsbestuur; nergens hadden de aanzienlijken zoo veel voordeel te hopen van den bloei der kerk, als dáár, waar de kloosters aan de jonkvrouwen, de vele kerkelijke bedieningen aan de edelen rijke voordeelen en hooge waardigheden verzekerden.

Maar het zaad was in de aarde gevallen en zou niet verstikt worden. Zoo er slechts een man van invloed en gezag opstond, die het luide predikte, dat de leer der Roomsche kerk voor een goed deel der burgerij ongeschikt was geworden, zouden de indrukken van vroegere dagen zich bij velen

---

1) Hooft, a. w. Boek XI, bl. 441.

2) Arend, a. w. II. St. 6, bl. 183; vgl. Joh. Uytenbogaerts *Kerkelicke Historie*, III. bl. 28.

verlevendigen en honderden zich aan zijne zijde scharen, om langs regtmatigen weg, en zonder verstoring van orde en rust vrijheid te erlangen, tot eene meer gezuiverde Evangelie-prediking. De geschiedenis van HUIBERT DUIFHUIS, den pastoor van St. Jacob, zal het ons leeren.

III.

DUIFHUIS PASTOOR VAN ST. JACOB. PREDIKING OP DE WIJZE DER GEREFORMEERDEN. HOUDING VAN REGERING EN GEESTELIJKHEID. VERTREK NAAR ROTTERDAM.

Omstreeks 1574 verbond DUIFHUIS zich als pastoor aan „het half gedeelte" van St. Jacob; want wegens de uitgestrektheid der parochie waren er bij die kerk meestal twee pastoors te gelijk aangesteld[1]). Bij het aanvaarden zijner betrekking moest hij den aartsbisschop en den aartsdiaken bij eede beloven, niet dan „de oude Roomsch-Katholijke religie te zullen voorstaan en leeren[2])." Drie jaren lang heeft hij die belofte getrouw nageleefd, en de ceremoniën der kerk met ijver waargenomen. Maar sedert 1577 begon hij „al te mets' openbaerlick tegen de beelden ende afgoderye te preken, ende heeft de abuysen des pausdoms berispt ende tegensproken;" en weldra zeide hij (1578) den burgemeesteren en schepenen van Utrecht aan, dat hij voornemens was voortaan te preken op de wijze der Gereformeerde religie, waartoe hij „consent verzocht, zeggende, dat zijn geweten hem hiertoe dwong." Evenwel verklaarde hij bereid te zijn, het witte koorkleed te blijven dragen en de beelden in zijne kerk te dulden, „totdat de overheid daarop orde had gesteld."[3])

Ziedaar in enkele regels — en het is het eenige wat onze

---

1) ROYAARDS, a. w. bl. 129.

2) BOR, a. w. Boek XXI, bl. 830.

3) BOR, t. a. p.

bronnen hierover mededeelen — eene groote gebeurtenis in het leven van DUIFHUIS, het keerpunt van zijn bestaan opgegeven. Wij willen bij dit berigt een oogenblik verwijlen. In 1574 verklaart hij zich vóor een trouwen zoon der kerk, en drie jaren later bestrijdt hij hare leer en hare ceremoniën; van waar die snelle ommekeer, die spoedige verandering? Wij kunnen het niet met zekerheid opgeven. Valt het dikwijls moeijelijk den gang onzer eigene ontwikkeling juist na te gaan en als van tred tot tred te bespieden, hoe veel zwaarder moet dit wezen bij iemand, wiens opvoeding en levenservaringen grootendeels in het duister liggen, en die daarenboven leefde in een tijd, welke zijnen kinderen zoo rijken overvloed en groote verscheidenheid van indrukken gaf. Daarom willen wij ons niet in gissingen verliezen, die zeker nooit zóó gevaarlijk zijn, als wanneer men de beginselen van der menschen daden tracht op te sporen. Dit echter staat voor ons vast, dat wij niet te veel nadruk moeten leggen op het snelle of onverwachte van DUIFHUIS' verandering van geloofsovertuiging. Immers van een man, zoo vol ernst en vroomheid, als wij weten dat hij was, is het zeker, dat er jaren van inwendigen strijd zijn voorbijgegaan, en de nieuwe gedachten, waarvan hij zich zelven bewust werd, langen tijd bekampt en onderdrukt zijn geweest, eer zij zóó diep in zijne ziel indrongen, dat hij een vaste overtuiging bekwam en die openlijk kon uitspreken. En die vastheid van overtuiging zien wij in het verzoek, dat DUIFHUIS tot den magistraat rigt; want daarin ligt hetzelfde beginsel, dat hem in zijne geheele loopbaan als hervormer heeft bestuurd. Men overwege slechts wat hij vraagt. Hij verzoekt consent, om voortaan als pastoor van St. Jacob te prediken op de wijze der Gereformeerden, maar denkt er in de verte niet aan, zich af te scheiden van de Roomsche kerk en zich bij de Hervormden te voegen, of eene eigene gemeente te stichten. Zoo iets is nooit bij hem opgekomen. „Reformeer de kerk in haar zelve; spreek uwe overtuiging vrij uit, wáár men die hooren wil; verlaat uwe kerk niet, om misbruiken die gij daar in ziet; maar

wees ijverig, om het licht te doen schijnen en de duisternis te verdrijven; wat adiaphoron is, moogt gij niet met geweld verwijderen, maar gij moet er vrede mede hebben, zonder dat gij nogtans daarom nalaat te verkondigen, dat het voor u geene waarde heeft en door den Heer der kerk niet is bedoeld;" dit is het beginsel, dat Duifhuis als hervormer gevolgd heeft[1]), en dat hij uitspreekt in zijn verzoek aan de regering van Utrecht, om als pastoor van St. Jacob naar zijne overtuiging te mogen prediken. Maar waarom dit juist aan den stedelijken magistraat gevraagd? Met zekerheid kunnen wij hierop niet antwoorden, hoewel wij gelooven, dat het verklaard moet worden uit Duifhuis' meening ten aanzien van de magt der overheid. Onder de misbruiken toch, die hij uit de kerk wilde wegnemen, behoorde ook het bisschoppelijke gezag en de geestelijke jurisdictie; maar nog niet gekomen tot het begrip van eene kerk, die zich zelve bestuurt naar de wet der Evangelische vrijheid, meende hij, dat het hoogste gezag over de kerk toekwam aan de overheid, en dat alleen zij van God het regt had ontvangen eene reformatie tot stand te brengen of te bevelen[2]). Het is waar, deze voorstelling laat zich moeijelijk rijmen met die andere leer, welke hij ook predikt, dat niemand magt heeft over eens anders overtuiging, dat de overheid zich toch nooit moet laten bewegen, iemand om zijn geloof letsel of vervolging aan te doen enz.; maar deze tegenstrijdigheid bewijst alleen, dat Duifhuis de consequentiën van zijn principe niet liet gelden[3]), en daardoor zelf verklaarde, dat het onhoudbaar is.

Maar laat ons zien wat er op het verzoek van Duifhuis

---

1) Het zal ons nader blijken bij de beschouwing zijner sermoenen.

2) Ook dit blijkt uit zijne sermoenen.

3) Dit kunnen wij zien in het gesprek, dat hij later had met de Rotterdamsche predikanten (medegedeeld door Bor, t. a. p.), en waarin hij zich verzette tegen de leer van Beza, dat men ketters met den dood mogt tuchtigen, maar toch aan de overheid de magt toekende, met het zwaard te straffen, wie het bestaan van God, de Godheid van Christus, de opstanding des vleesches of een volgend leven loochende.

geantwoord werd. De toestand, waarin Utrecht verkeerde, maakte dat de handelwijze van den pastoor van St. Jacob aan den magistraat niet ongevallig kon zijn. Immers, nadat de pacificatie van Gent en de satisfactie van Oranje het levensgevaar voor de Onroomschen had weggenomen [1]), was hun aantal in Utrecht zeer vermeerderd en hun moed niet weinig vergroot. Weldra begonnen zij dan ook vergaderingen te houden; eerst in stilte, in het huis van zekeren DIEPHOLT in de Donkerstraat, later minder bedekt, in eene schuur, waar de toeloop zoo groot begon te worden, „dat het niet lang secreet kon blijven;" vooral doordien HENRICUS van Gorkum, vroeger minderbroeder te Utrecht, „eene zeer goede gave van preken had, bekwaam om het volk te bewegen [2])." De regering zag dat alles niet zonder zorg aan; krachtens de bepalingen van de pacificatie en de satisfactie van den stadhouder, was het haar pligt, de uitoefening der Onroomsche godsdienst te beletten, en toch ging dit moeijelijk, ja dreigde oproer en burgeroorlog te verwekken, wegens den grooten aanhang der Gereformeerden.

Bij zulk een stand van zaken kon men hopen in DUIFHUIS, die bij het volk zeer geliefd was, en groote „toeloop en aangenaamheid had [3])," den man te zullen vinden, die, zoowel door zijne Hervormde gevoelens, de „hoop der anderen dunnen en hunne streng door splitsing zwakken [4])," als door zijne gematigdheid de Roomschen weinig ergeren en de twijfelenden voor de kerk bewaren zou; te meer daar hij beloofd had vrede, eendragt en gehoorzaamheid aan de overheid, te zullen preken.

Minder aangenaam echter was het verzoek van DUIFHUIS aan de geestelijkheid: naarmate hij grooter gaven en meer vrienden had, moest het haar zwaarder grieven, hem van de kerk te zien afvallen; daarom besloot zij, alles te beproeven om

---

1) Zie boven, bl. 17.
2) BOR, t. a. p.
3) UYTENB., a. w. III, 47.
4) HOOFT, a. w. Boek XXIII, bl. 146.

het dreigend gevaar af te wenden. Van hier dat de dekens en kanunniken der vijf capittels, door de overheid aangemaand, om met haar een gunstig antwoord te geven op het verzoek van DUIFHUIS, verklaarden, dat „zij daartoe volstrekt geen consent konden dragen, en den magistraat verzochten door zijn gezag te zorgen, dat geene nieuwigheden tegen de Roomsch-Katholijke religie plaats grepen[1]).” Dit antwoord bragt den raad in groote verlegenheid. Gaf men er geen acht op, dan dreigde de geestelijkheid; gedroeg men zich er naar, dan was er te vreezen van de vrienden van DUIFHUIS, en die waren vele. Voor het oogenblik scheen het echter het minst gevaarlijk, de magt der geestelijkheid te trotseren; daarom liet de regering DUIFHUIS eenigen tijd bij oogluiking naar zijne overtuiging prediken[2]). Maar als hieruit eene groote spanning tusschen de aanhangers van beide partijen ontstond en het gevaar voor burgertwist dreigend werd, besloot DUIFHUIS, „ook ten aanzien zijner wekelijkheid[3]),” zijn afscheid te vragen. De stedelijke raad echter, die van hem veel voor de toekomst verwachtte, wilde hem niet gaarne verliezen; daarom besloot men het verzoek van den pastoor af te slaan, en stelde hem voor, liever voor eenigen tijd naar zijne vrienden te Rotterdam te vertrekken, opdat men zien mogt, „hoe het middelertijd zou loopen en gemaakt kunnen worden.” Ten gevolge van deze beschikking verliet DUIFHUIS in den avond van den 24sten of 25sten Junij onverwachts de stad[4]).

Voordat wij zien, welke de gevolgen van dit vertrek waren, moeten wij stilstaan bij eene bijzonderheid, die ons een diepen blik doet werpen, zoowel in het karakter van DUIFHUIS, als in den toestand der Roomsche kerk te zijnen tijde. In de maand Junij 1578 bevond zich name-

---

1) Zie het antwoord in zijn geheel bij BOR, t. a. p.

2) BRANDT, t. a. p.

3) HS. W.

4) ROYAARDS, a. w. bl. 137.

lijk te Utrecht JACOB BUYCK[1]), vroeger pastoor aan de Oude kerk te Amsterdam, maar sedert korten tijd van daar gevlugt, bij de zegepraal der reformatie in die stad. Hij was een man van uitgebreide geleerdheid en warmen ijver voor de belangen der Roomsche kerk; van daar dat hij met innige droefheid zag, hoe groot gevaar haar te Utrecht bedreigde en alles besloot aan te wenden, om den pastoor van St. Jacob van zijne dwaling terug te brengen. In hoever hij hierin handelde in overleg met de geestelijkheid van Utrecht, kan ik niet zeggen; hoewel ik geloof, dat het zeer waarschijnlijk geacht mag worden, dat zij aan zijne bemoeijingen niet geheel vreemd was. De belangstelling, die zij ook later voor DUIFHUIS toonde, en enkele uitdrukkingen van BUYCK zelven, geven aanleiding tot dit vermoeden. BUYCK meende zijn doel niet beter te kunnen bereiken, dan door DUIFHUIS een vriendelijken brief te schrijven en hem op zachte wijze zijne dwalingen onder het oog te brengen. Daarom rigtte hij den 25sten Junij 1578 een vrij uitvoerig schrijven tot den pastoor van St. Jacob, waarvan wij den voornaamsten inhoud willen mededeelen[2]).

De brief bestaat uit twee deelen. Nadat de schrijver in den aanvang van het eerste deel betoogd heeft, hoe noodig het is, dat er eenheid zij van geloof en belijdenis, gaat hij dus voort: „Cum unam esse fidem, et unius (inquam) verae fidei confessionem, eandemque ubique esse oporteat, mirari satis nequeo, vigilantissime D. pastor, quod, referentibus aliis, non ita pridem ex ore tuo palam prodiisse, dum ad populum tuum verba faceres, intellexi, nempe, liberam esse debere suam cuique fidem, nec in hac re, quae conscientiae forum concernit, odio, vindictae vel, irae locum ullum esse. Nam ut omittam, eiusmodi sermonem hic conciendis turbis, alendis augendisque dissidiis ac factionibus comparatum videri posse, minimeque cum inito firmatoque simul ac semel inter nos foedere Gandensi,

1) Over hem spreek ik nader in mijne tweede Bijlage.

2) Deze brief van BUYCK en het antwoord, dat DUIFHUIS daarop gaf, worden gevonden in mijn HS. R.

praestitaque nobis satisfactione congruere, nonne fenestram, imo viam aperuisti planissimam, ad in illa reveutendum saecula, de quibus loquens vir sanctus HILARIUS[1]) non minus juste, quam graviter queritur, quod vel sic scribuntur fides, ut volumus, vel sic ut volumus, intelliguntur?" Zulk eene leer, zeide BUYCK, streed niet alleen met het O. T., maar ook met de uitspraken der Apostelen, bijv. met Rom. XVI: 17; Gal. V: 13; 2 Joh. 10 en 11. En ook had de dezelfde H. geest gezegd[2]): „de overheid is Gods dienaresse ten goede, maar indien gij kwaad doet, zoo vrees, want zij draagt het zwaard niet te vergeefs; want zij is Gods dienares, eene wreekster tot straf dengenen die kwaad doen." Volgens die leer had ook LEO verklaard[3]), „res humanas aliter tutas esse non posse, nisi quae ad divinam confessionem pertinent et regia et sacerdotalis defendat authoritas," en langs dien weg alleen kon de bedoeling bereikt worden, die de apostelen hadden uitgesproken, Efez. IV: 14; 1 Kor. 1: 10; Jakob. III: 14—17. „Ut igitur", gaat de schrijver voort, „finem faciam, doceamus indesinenter et cum D. HIERONYMO[4]) fratres nostros, JESU CHRISTI sanguine redemptos, confidenter hortemur, in illa permanendum ecclesia, quae ab apostolis fundata usque ad hanc diem durat. Sic ubi audierint eos, qui dicuntur CHRISTI, non a domino nostro JESU CHRISTO, sed a quoquam alio nuncupari, utpote MARCIONITAS, VALENTINIANOS MONTENSES sive CAMPATES (addamus et nos quoscunque volumus) sciant non ecclesiam, sed antichristi esse synagogam. Usque ad hanc diem sine ista doctrina mundus Christianus fuit. Illam senes tenebimus fidem, in qua pueri nati sumus[5]). Quae fides cum in tantum una sit, ut propterea Liberator noster dicere non dubitaverit: angusta porta est et arcta

1) HILAR. libris duob. altero ad Constantium altero ad Constantem. Dit en de volgende citaten zijn ontleend aan de kantteekeningen van het HS.

2) Rom. XIII. 3) Epist. XXXI. 4) Contra Luciferianos in fine.

5) HIERONYM. ad PAMMACHIUM. Epist. LXV, cap. 3.

via, quae adducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam[1]), eius confessionem unicam esse debere et agnoscamus, et quantum in nobis est, ita fieri procuremus. Qui vero secus arbitrantur ac sentiunt, quam veritas docet, inscitia vel errore misere circumventi, eosdem, Christiana charitate commoti, velut oves accepto vulnere saucias, quo studio poterimus, ad veri Christi Domini pastoris stabulum, qui arundinem quassatam non confringet et linum fumigans non exstinguet[2]), docendo revocemus, admonendo reducamus et ibidem curandos offeramus. Sin autem deploratae pravitatis et destinata malitia (?) pertinaciter sint obdurati, non id quidem iam admittamus, ut mirantes (quod ait quidam)[3]) personas quaestus causa, vel aliud simile quippiam designantes, aut applausu vel aut patrocinio nostro, tanquam a malo superati, malitiae consentientes, eidem fomenta praebeamus et vires, quibus virtus proteratur, administremus; sed potius, Apostolo cohortante, vincamus in bono malum[4]), et memores foederis ac fidei nuper datae, tales, humanis jam tribunalibus exemptos, in pace sine scandalo et offensione, juxta conscientiae suae legem ambulantes, divino relinquamus arbitrio judicandos. Verum enim vero, vigilantissime D. pastor, licet haec ita se habeant, quia tamen, ut eo pacto, quo supra retuli, sentires ac diceres, nec authoritate congrua destitui nec a convenienti ratione deseri potuisti, rem mihi gratissimam, et Deo perquam acceptam, ac te prostremo dignissimam facies, si causae sententiaeque tuae firmamenta produxeris, et ea vel scripto legenda communicaveris absenti, vel coram audiendo verbo declaraveris praesenti, quo, perspecta semel et intellecta veritate, quid tecum sequi secure debeam non ignorem, et tu, loci quem tenes officiique memor, non ore tantum, verum etiam toto mentis affectu, Domino tuo cum Davide veraciter psallas[5]): annuntiavi justitiam tuam in ecclesia magna; justitiam tuam non abscondi in corde meo, veritatem tuam et salutare tuum dixi. Aut

---

1) Matth. VII. 2) Matth. XII ex Isaia cap. XLII. 3) Judas in Epist. sua. 4) Rom. XIII. 5) Ps. XXXIX.

certe, si vera non sunt, quae de te, referentibus aliis, audita iam posui, non dedigneris hoc ipsum quoque, deprompta mentis et animi tui super his sententia, significare: quo possim, calumniantium linguas et ora detrahentium, vel imperitorum aures obstruendo, dignitatem tuam, gloriam, officium et authoritatem tueri et promovere. Quod sicut ex animo facere velim, nec lingua tantum, sed opere ac veritate, cum res feret, declarare, ita quoque nihil dubitaverim, quin postulata tam justa, tam sancta, tam necessaria, tam ad exhibendum facilia, tam ad nominis tui denique dignitatem ex CHRISTI praecepto tuendam oportuna, pro eius gloria, cuius legatione fungeris, lubens acriterque praestabis, qui te speculatorem in vinea sua, dispensatorem in domo sua, postremo pastorem in ecclesia sua statuere non est dedignatus. Cui manet honor et imperium in saecula saeculorum, Amen."

Tot zoo ver loopt het eerste deel van dezen brief, dat BUYCK den 22sten zou afgezonden hebben, zoo hij niet eene preek van DUIFHUIS[1]) had gehoord, die het noodig maakte er het volgende nog aan toe te voegen: „Cum enim, heri te sermocinantem audivissem," schrijft hij, „tria potissimum oratio tua continuit, quae ut improbanda merito videbantur, ita non parum offensionis auditoribus attulerunt. Primum enim displicebat, quod, ut Dei justitiam et gratiam statueres, imprudenter fidelium merita tollebas; secundo, quod publicas supplicationes sive processiones ab ecclesia Catholica frequentatas, tanquam inanes et antiquitati prorsus incognitas, impie suggilabas; postremo, quod imaginum cultum, venerationem et ornatum, velut honori divino contrarium, gratis insectari non dubitabas. Quia igitur eadem oratione

[1]) Ik vermoed dat op deze preek doelt, wat BOR, Boek XXI, bl. 831, vermeldt: „Voor sijn vertrek heeft hy in 't openbaer van den predik-stoel het pausdom verlochent ende versaekt." Dit berigt, overgenomen door anderen, heeft geleid tot de voorstelling, alsof DUIFHUIS een formeel protest tegen de Roomsche kerk ingeleverd en openlijk verklaard had, dat hij met haar geen gemeenschap meer hield; uit de brieven van BUYCK echter schijnt te blijken, dat de woorden van BOR meer op den inhoud, dan op den vorm van de predikatie van DUIFHUIS betrekking hebben.

pleniorem instructionem ignorantibus pollicitus fuisti, nec colloquium super his, quae docueras, reformidasti, quin potius, ut par est, omni poscenti rationem de ea, quam tenes, fide, reddere promisisti, dicam ego quod sentio de singulis et quae te moverunt, minime permovere debere, quantum Deus dederit, declarare conabor." De argumenten, waarmeê Buyck niet zoo zeer de meening van Duifhuis bestrijdt, als wel een tegenovergesteld gevoelen verdedigt, gaan wij voorbij, eensdeels omdat dit gedeelte van zijnen brief niet onmiddellijk tot ons onderwerp behoort, en ten andere, omdat zij ons kenbaar zullen worden uit het antwoord van den pastoor van St. Jacob, dat wij nu mededeelen. Wij zullen er uit zien, dat Duifhuis niet ongewapend was tegen de aanvallen van Buyck.

„Literae tuae, vir doctissime, ut singulari me affecerunt gaudio," — zoo schreef Mr. Huibert op vrij ironischen toon — „ita optavi ut tam essent omnia Christo digna, uti judicio humano docta videri possint. Scripturae testimonia, quibus locupletim literas ornasti, singulari quodam ardore exosculatus sum, quod videam ea ecclesiae Christi fundamentum undique solide constabilire, cuius incolumitatem tueri vel cum primis in votis est. Unde quam pro me curam geris, vir optime, secure deponas oro; nullum fore metum spero (auxiliante numinis ope), ut aliquo vento dimovear. Optarim augustam illam portam (quam tantopere commendas) ut Domino, ita omnibus notam, ne pro uno illo ostio (quod se esse dicit, Joannes X.), ceremonias aliquot, diu post Christum natum[1]), inculcent aliquot ecclesiae defensores. Nam quo vergat improbum hoc studium fructus et exitus probat. Interea, quod tam splendida spiritus sancti testimonia, quibus opinionem tuam confirmas, hoc non astruant, quod sentire videris (nimirum quemquam fidei ergo capitis supplicio puniri posse), te admonitum cupio. Quam procul enim mens et sententia talis absit ab Evangelica

1) Hier schijnt uitgevallen *introductas*, of iets dergelijks; tenzij de woorden *diu post Christum natum* bij *inculcent* behooren.

doctrina, penitius Evangelica scripta indaganti plus liquido constat. Dominus siquidem, Matth. VII, falsos prophetas vitandos docet, nullam interim occidendi vel levissimam mentionem faciens. Matth. XVIII, ubi ecclesiae authoritatem probat, jubet illum pro ethnico haberi, qui illam non audit, nihil ultra in eum statuens; ut hoc visus sit vel pro summo supplicio in regno suo habere, ut quis, amotus ab ecclesiae suae gremio, ad ethnicorum sortem numeretur. Tu si potes docere, Christum gravius quid statuisse in haereticum, dic quo evangelii loco et eris mihi magnus Apollo. Nosti, quantopere improbavit Dominus his, quibus ecclesiae negotium erat commissurus, hoc studium evellendi, Matth. XIII, ob id quod colligentes zizania simul eradicarent et triticum. Notum est Domino a saeculo (qui hoc tam sollicitavit) opus suum, inquit Jacobus, Act. XV. Chrysostomus, qui eum locum interpretatur, homilia in Matth. XLVII, ait, ab ipsis zizaniis multa commutata sese posse in frumenti naturam convertere, atque ita in haereticis trucidandis jacturam fieri multorum sanctorum. Augustinum, vir praestantissime, quem in tuam sententiam citas, rogo ut diligentius eo capite discutias; invenies eum morte multo mitiorem multam praescribere. Eundem, si leges Epist. CXXVII, ubi Donato et proconsuli Aphrico scribit, offendes quod ut corrigantur non autem occidantur mandet; imo potius occidi eligimus, ait, quam ut vestris judiciis illos occidendos ingeramus. Idem, Epist. CLVIII, docet correctionem citra mortis poenam esse oportere.

Non eram, vir eximie, doctorum testimoniis usurus (quod secum ipsi et inter se dissideant saepius), nisi tua citatio me perpulisset; nam Christi testimonium hoc ipsum luce clarius tractat, cap. allegato et aliis locis; quod, Lucae IX, Apostoli eos vellent igne consumi, qui non reciperent illum, docet quantum hoc abesset ab instituto Christianae professionis, inquiens, quod nondum nossent cuius spiritus essent, cum ipse, quem profiterentur, non venisset animas perdere sed salvare. Cuius ergo se spiritus esse confitebuntur, qui perperam in fide instructos necant? Judicabuntne studiosi

literarum indagatores hac via ipsos animas cum corpore perdere, cum is vitam non habeat, qui incredulus est Filio, ut JOANN. cap. III. ait? Sed fingat dominus, fieri posse, ut occidantur, jactabuntne adversarii eodem jure se quoque nos occidere posse? Nam quo tu loco eos, eo vicissim loco te habent ipsi. Hoc unum addam, quod PAULUS, Act. XX, interposita protestatione, tam testatur magnifice, quod omnem voluntatem et consilium Dei annuntiasset iis; et inter omnem doctrinam de lupis rapacibus non aliud praecepit, quam ut sibi et gregi attenderent sollicite, ut in propatulo est. Idem Timotheo, cui ecclesiam CHRISTI commiserat, de haeretico homine nihil aliud tradit in mandato, quam post primam et secundam admonitionem devitare, ubi praeter fugam nihil mandat, nisi mavis insignem illum interpretem sequi, qui dicit „devita", hoc est, de vita tolle. Sed quod eadem interpretatione debuit et adolescentiores viduas occidere non animadverterat, cum PAULUS eodem verbo et in eas utatur, Tim. V. His paucis, vir praestantissime, prioribus tuis literis abunde satis responsum arbitror.

Quod autem ad secundas literas attinet, ut non inficiar, Christiano homini meritum esse, quod nec absolute negatum est, tamen ut hoc meritum tecum sentiam aequipollere merito CHRISTI, ut scilicet absolute regnum suo ipsius opere mereatur homo, avertat Deus. Repugnat enim huic opinioni undique CHRISTI, PAULI aliorumque Apostolorum doctrina. Testimonia passim ubique tot obvia, ut supervacaneum duxerimus ulla annotare; quae per concionem recitabam, nisi tibi notiora arbitrarer, recenserem. Unum tuum ipsius testimonium, quod me delectat, addam, quod dicit PAULUS, 1 Cor. I, CHRISTUM nobis factum sapientiam a Deo, justitiam, sanctificationem et redemptionem, ut, sicut scriptum est, omnis qui gloriatur, in Deo glorietur. Quod testimonium si exactius observasses, fieri non potuisset ut tam longe in constituendis hominum meritis vagatus esses; sed tecum tracta atque retracta. Non consuevi cuiusquam opinionem sugillare; quod autem dicis me in faciem Apostolo

contradicere, hoc adducto testimonio, quod dicat[1]). Deum non oblivisci operis nostri boni, consulo; sed tu interim perpendas oro, an „non oblivisci operis" idem sit quod, statuere, hoc opus mereri regnum coelorum, quod tam sublime est, Apostolo teste, ut omnes huius temporis calamitates tam longe excedat, ut ne ei vel conferri mereantur. Quid AUGUSTINUS in suo Manuali aliisque locis dicat, notum est; ait enim: omnis spes mea in morte Domini sita est. Perpende quaeso, quam sint egregia opera nostra, de quibus ESAIAS in spiritu sancto ait[2]): facti sumus immundi omnes nos, quasi pannus menstruatae omnes justitiae nostrae. Quam sint plena carnalium affectionum omnia opera nostra te judice, audire cupio. Et docet Dominus ob has nos non habituros mercedem apud Patrem, si talis affectus operi nostro se commisceat, Matth. VI. Quid hoc dicto Deus vult aliud, quam ut, a nobis diffidentes, prorsus et omnino illi confidamus, cui sine fide impossibile est placere, ut PAULUS, ad Hebr. XI[3]). Et fide sic vult coli Deus, ut ab illo accipiamus, quae promittit et offert. JOB ait, cap. IX, si justificare me voluero, os meum condemnabit me: si innocentem ostendero, pravum me condemnabit; ob hoc si habuero quippiam justum, non respondebo, sed meum judicem deprecabor etc. Quam anxie clamarunt sancti quique viri: non intres in judicum cum servo tuo, Domine, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens?[4]) Et, quando justitias judicabit et sederit ad judicandum Deus, quis gloriabitur se mundum habere cor, inquit sapiens[5]). Eo cum in statu versemur omnes, non temere docti oramus in dies: remitte nobis debita nostra[6]). Qui multum debiti agnoscere jubetur, ubi quaeso est illius meritum? Opus tamen Deus ipse suum coronat in nobis, dum mercedem largitur. Nam hoc nomine accepta sunt illi opera nostra, quod a reconciliatis fiant. Interim oblivisci decet nunquam, quod, Lucae XVIII, jusserit ingenue confiteri, nos prorsus inutiles esse servos, etiam quum praestitimus

---

1) Hebr. VI. 2) Isaiae LXIV. 3) Hebr. XI. 4) Ps. CXLII.
5) Ps. LXXIV, Job XXXI, Proverb. XX. 6) Matth. VI.

omnia, quae mandata sunt nobis. Hoc cum ita sit, ubi erunt operum merita, cum adhuc tot sint nobis peccatorum debita? Filius ille prodigus, nobis exemplo datus, tuam sententiam non est imitatus[1]), nec servus ille Evangelicus, quocum rationem iniit Dominus[2]), nec MAGDALENA[3]), nec reliqui omnes peccatores. Quod servus ille fidelis post lucrum factum nihil sibi vindicaverit, ex eius verbo constat, quod Deo id acceptum tulerit inquiens: „mina tua decem minas acquisivit[4]). Pro causae huius qualitate plura poteram adducere testimonia, nisi haec pauca sufficere ratus essem.

Quod de supplicationibus dictum culpat dominus, non video an recte me intellexerit. Verum nihil moror; eodem ardore, quo dominus, consuevi et ego commendare supplicationes publicas; nam et iis suus honos et fructus est, quas non improbo, modo rite fiant. Sed quod iisdem supplicationibus omnino satisfieri arbitrantur mandato CHRISTI, de imitando se, non probo, idque inculcavi nec desinam prosequi. Nam hactenus populus deceptus est externa tantum umbra et specie veri, nec ulterius, quam ad illa externa ductus est, cum propius ad CHRISTUM adduci debeat. Aliud est commori, aliud est in insigni pompa splendide sequi. Mentem tamen piam in obeundis maniis (?) non damno, dum ulterius progredi non datur. Insignis sane professio est, te interprete, tantum externe sequi, sed quanto fructu abundet non video, cum maior pars populi spectatum veniat, veniat spectetur ut ipse. Aliud est professionis genus, quod populo pro materiae conditione proponebamus. Nam CHRISTUS suo exemplo totam nostri abnegationem in hac sequela ita exigit, ut probra mundi, mortem perpeti, eiusque vestigia in omnibus sequi non gravemur, inquiens: qui vult post me venire, abneget semetipsum, tollat crucem suam, sequatur me[5]). Imo Luc. XIV, qui non baiulat crucem suam quotidie, non est me dignus, ait. Hanc regulam imitatus, PAULUS ait, 2 ad Tim. II, fidelis sermo est, inquit, si com-

1) Lucae XV. 2) Matth. XVIII. 3) Lucae VII. 4) Lucae XIX. 5) Matth. XVI.

mortui sumus et convivemus, si sustinebimus et conregnabimus, si negaverimus et ille negabit nos.

Plura afferrem, ni me gravaret inutilis iste labor. Nam quod affers de arca et Davide, in omnibus omnia imitari non esset difficile, verum esset ex Christianismo in Judaismum delabi. Hoc de genere sunt adeo multa, ut loquacem delassare valeant Fabium. Hoc unum addere visum est, me vehementer admodum mirari, quod te tantopere torseris, cum dicas, omnia mea dicta non esse responsione digna. Utinam semel oculos tuos ad apostolorum convertas tempora.

Quod ad extremum epistolae tuae articulum attinet, ut locus iste scripturae, quem interpretandum populo prae manibus habebamus, non postulabat, ita de invocatione Sanctorum tractavi nihil. De superstitioso autem imaginum cultu dixi, et dixisse juvat, cum doctrina vanitatis huius signum sit. Et quoniam sylvam doctorum in hanc sententiam adfers, et ego de sylva pauca quaedam adferam. Lege Hieronym. de Epiphanio episcopo, qui imaginem in templo repertam laceravit; lege et Athanasium de vocatione gentium; item de Verbo incarnato; lege Origfnem contra Celsum; lege Lactantium Firmianum, lib. V, de justitia cap. X; item eundem cap. VIII; lege August. lib. de civitate Dei X, cap. XIX; lege Cyprian. Tract. IV, de vanitate idolorum et alios infinitos. Quanta controversia multis annis certatum sit de imaginum cultu, varia concilia habita declarant; tum magna vi amotae, tum iterum receptae, tum iterum iterumque amotae atque receptae. Tantae molis erat idola condere muta. Diutius his immorari me gravat. Consule Prophetas, Apostolorum Acta; consule et Joannem, ita dicentem: audi, scimus quoniam venit filius Dei et dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum et simus in vero Filio eius. Hic est verus Deus, et vita aeterna. Filioli, custodite vos a simulacris. Dictum Joannis est cap. prioris Epist. V^{to}. Vale in eo, qui est omnium vera salus.

Quod orationem in alium ordinem non redegerim, vir dignissime, elegantiaque non expolierim, veniam dabis; nam

ut ad lectionem epistolae tuae responsum in mentem et buccam veniebat, ita calamo excipi jussi, piguitque retractare. Quamobrem, si quem calami lapsum offendes, pro ingenuo animi candore dissimulabis; et postea, si quid erit quod mecum tractatum cupies, oro ut coram hoc agas; pro multis negotiis, quibus saepe implicitus sum, rescribere non vacat.

D. T. studiosiss.

HUBERTUS LITTORINUS[1].)

Bij het lezen van den brief van DUIFHUIS treffen ons de kracht en vastheid, waarmede hij zijne meening verdedigt. Zijne argumentatie is, als naar gewoonte, grondig en niet zonder vernuft. Wanneer wij echter het schrijven van beide mannen onderling vergelijken, dan moeten wij aan BUYCK den lof van meerdere gematigdheid toekennen; misschien begreep hij, ofschoon anders weinig genadig voor ketters[2]), dat de hevigste bestrijding niet het geschiktste middel was, om den dwalende tot de kerk terug te voeren.

Zoodra BUYCK den brief van DUIFHUIS ontving, haastte hij zich dien te beantwoorden; want daar hij zag, „multa non tam vere quam plausibiliter, nec tam fortiter quam apparenter adversus sua produci, quaedam satis obscure constitui," wilde hij zijn gevoelen nog eens nader ontwikkelen, opdat ook DUIFHUIS zich duidelijker verklaren zou. Gaarne had hij aan de uitnoodiging van DUIFHUIS tot een persoonlijk onderhoud voldaan, „nisi" — zei' hij — „tua juxta ac mea, propter eos in quorum fortasse manus incident, scripto potius quam verbo satisfaciendum, ad imperitorum et calumniantium ora claudenda postulassent; ac praeterea quoque, ni mecum reputassem, quod maturiore maioreque judicio cala-

1) Opmerkelijk en misschien onverklaarbaar is het, dat DUIFHUIS zich hier den naam LITTORINUS geeft. Welligt echter heeft men te denken aan de gewoonte van dien tijd (waarin men overigens zoo onachtzaam met eigennamen omsprong), om zich somtijds een naam toe te eigenen, waarin men om deze of gene reden een dieperen zin legde. Zie prof. MOLL, in *Kerkh. Archief*, I. bl. 33.

2) Dit is mij gebleken uit zijne schriften, waarover ik spreek in mijne tweede Bijlage.

mus scribens aliquid exprimere soleat, quam lubrica lingua sonare." BUYCKS refutatie van den brief van DUIFHUIS kwam echter vooreerst niet in diens hand; want toen zij aan zijne woning bezorgd werd (27 Junij), was hij reeds naar Rotterdam vertrokken, en daarom werd het geschrift aan BUYCK terug gezonden[1]).

Wij willen DUIFHUIS vergezellen bij zijn verblijf te Rotterdam. Geregeld woonde hij daar de godsdienstoefening der Hervormden bij, en trok zoo de aandacht der predikanten tot zich. Hieruit ontstond spoedig een meer gemeenzame omgang tusschen beiden, en er werd menig gesprek gehouden over de dingen des geloofs[2]). Vermaand, om bij het aangevangen werk te volharden, beloofde DUIFHUIS, met Gods genade niet weder terug te zullen trekken, nadat hij eenmaal de hand aan den ploeg geslagen had; ook verzekerde hij nogmaals, dat hij „den Roomschen grond aller harer afgoderijen en superstitiën verzaakte." Evenzeer verklaarde hij de leer der Rotterdamsche broeders voor de „regte Apostolische", en verwierp de dwalingen van alle Libertijnen en Wederdoopers. Als de predikanten hem verzochten, dat hij zich niet onordentlijk tot eenige kerkedienst zou laten gebruiken, antwoordde hij, als de zaak zoo ver zijn zoude, zich zóó te zullen gedragen, dat zij zich zijner niet te beklagen zouden hebben[3]). — Gunstig moet de indruk geweest zijn, dien DUIFHUIS op de predikanten maakte; dit toch mogen wij opmaken uit den toon, waarop zij over hem spraken, en uit hun verzoek, dat hij „geene plaatsen meer met zijne gaven stichten zou, dan Rotterdam alleen." — Maar niet slechts werd hij in

1) Toen DUIFHUIS in December weder te Utrecht gekomen was, zond BUYCK hem deze refutatie, met eenen brief daarbij, dien wij mededeelen in onze derde Bijlage.

2) BOR, t. a. p.

3) Men zie den brief van den Rotterdamschen predikant DE BERT, bij BOR, t. a. p.; hij is o. a. overgenomen door Mr. J. C. T. VAN OORDT, *Iets over Huibert Duifhuis, predikant der St. Jakobs-kerk te Utrecht* (Rotterdam, 1844). Ten aanzien van dit werkje vereenig ik mij geheel met het oordeel van prof. ROYAARDS, a. w. bl. 124.

zijne geboorteplaats hoog geschat, ook daarbuiten, moet hij een goed gerucht gehad hebben [1]). Immers naauwelijks was het bekend geworden, dat hij uit Utrecht vertrokken was, of de burgemeester van 's Gravenhage verzocht hem, zich bij de regering dier stad te vervoegen, om met hem te onderhandelen, of hij genegen zou wezen zich in dienst der gemeente aldaar te begeven, „alsoo hij een ingeboorn burgers kind was." Als hij overkwam, zou men hem alle onkosten betalen, „zoo int' herwaerts komen als wederkeeren, hetzij men accordeerde of niet" [2]). DUIFHUIS echter sloeg beide uitnoodigingen van de hand; tot de predikanten te Rotterdam zeide hij, dat hij met die van Utrecht nog in „communicatie stond", en niemand van hen beiden uit zijne plaats begeerde te „steken" [3]); aan de regering van 's Gravenhage werd door hem geantwoord, „dat hy zig mogelyck geheel volveerdich zou vinden, met het kleyn vermogen sijns qualiteyts de ingesetenen in alle diligentie ten dienste te staen, ten ware hy, op 1 July tot Rotterdam gekomen sijnde, met die van Utrecht in communicatie waer getreden, op dewelcke hy antwoord verbeidde [4])."

Laat ons zien, welke die „communicatie" was, wat haar veroorzaakt heeft en welke gevolgen zij had.

IV.

BEWEGING IN UTRECHT NA HET VERTREK VAN DUIFHUIS. ZIJNE TERUGKEERING GEWENSCHT, BESTREDEN, VERKREGEN.

Het onverwachte en stille [5]) vertrek van DUIFHUIS bragt, zoodra het bekend werd, groote spanning onder de burgerij

---

[1]) Dit blijkt ook hieruit, dat hij den 22sten Junij 1578 een brief ontving van een aanzienlijk ingezeten der stad Amsterdam, die hem vroeg, of hij wel genegen zou zijn daar als predikant te komen, dewijl velen hem zeer toegedaan waren en een der burgemeesters hem (den schrijver) ten die einde had aangesproken. HS. W.

[2]) HS. W. [3]) BOR, t. a. p. [4]) HS. W. [5]) Zie boven bl. 22.

van Utrecht te weeg. Men verloor zich in allerlei gissingen naar de reden, die hem had doen besluiten, de stad te verlaten. Het was niet vreemd, dat velen daarbij in de eerste plaats het oog vestigden op de geestelijkheid, en aan hare bedreiging[1]) of haar bevel[2]) de afwezigheid van den geliefden pastoor weten. Hieruit ontstond eene groote beweging onder het volk, die spoedig een dreigend aanzien aannam[3]). Reeds daags na het vertrek van DUIFHUIS verscheen eene schare van burgers op het raadhuis en eischte met kracht, dat men de Minderbroeders uit de stad zou verdrijven, daar men hen beschouwde als de grootste vijanden van vaderland en reformatie[4]). Wat de regering ook beproefde, het volk liet zich niet tot rust brengen, vóórdat de raad besloot, aan de monniken bevel te geven, in vrede uit de stad te trekken; op die voorwaarde alleen beloofde de menigte hun klooster te zullen sparen. Toen sloeg geestelijkheid en regering de schrik om het hart: men vreesde, dat de opgewondenheid der burgerij de tooneelen van 1566 zou doen herhalen, en er bleef niets anders over, dan het gevaar af te wenden door DUIFHUIS terug te roepen.

Het verdient opmerking, dat de geestelijkheid zich hierin vereenigde met den raad der stad en door den officiaal BRUHESEN[5]) een dringend schrijven aan den pastoor van St. Jacob rigtte, om hem te verzoeken, dat hij wederkeeren, en daardoor het volk bevredigen zou[6]); een bewijs hoeveel men van zijnen invloed verwachtte. De brief van den officiaal is ons niet ter hand gekomen, maar uit het antwoord van DUIFHUIS blijkt, dat hij in denzelfden geest, en dus voor hem even min bevredigend was, als het schrijven, waarmede de burgemeester AERT DIRCKSE VAN LEYDEN en de secre-

---

1) BRANDT, t. a. p. 2) Zie het *Archief* van DODT., I, bl. 229.

3) HS. W. 4) Zie de schrijvers aangehaald bij ROYAARDS, a. w. bl. 138; vgl. HS. W.

5) Zie over hem *Batav. Sacra*, II. bl. 44, en HOYNCK VAN PAPENDRECHT, *Historie der Utrechtsche kerke*, bl. 10.

6) HS. W.

taris GHYSBERT THIN, den 30sten Junij 1578, naar Rotterdam werden afgevaardigd. Dit bevatte een berigt van de beweging, die er onder het volk heerschte, van de groote begeerte, die er was naar den geliefden leeraar en van den haat tegen degenen, die zij „meenden (hoewel hun onbekend) dat zyne praedicatie nagaende of achterhaelende waren[1])."

Hierna eindigt de brief met deze woorden: „ende hoewel wy weten, dat uwE. sijn affaire gedaen hebbende van meyninge is weder herwaerts te comen, [soo] en hebben [wy] nogtans niet konnen laten, uwE. te versoeken ende requireren, dat uwE. sijn wederkomen herwaerts wil spoeden en haesten, soo veel mogelyck is, om onse burger contentement te geven, ende die stad ende gemeente in rust ende vrede te houden. Wy hebben verstaen, dat mynheer de officiael BRUHESEN ter selver fine brieven aan uwE. geschreven heeft, die wy begeeren plaets te laten vinden by uwE., die God Almagtigh laet bewaren in syne heilige hoede."

Zeker, de toon, waarin de magistraat zijnen brief aan DUIFHUIS rigtte, was welwillend en goed, maar het punt in quaestie, de zaak der religie, werd geheel en al vergeten. Daarom bevreemdt het ons niet, dat DUIFHUIS aan dat verzoek geen gehoor gaf. „De alteratie, die er in de stad was," schreef hij[2]), „deed hem leed en de moeite, die men te zijnen aanzien genomen had, mits een specialen bode zendende, achtte hy zich onwaardig. Gaarne zou hy haar met alle dienstbaarheid recompenseren; dan alzoo 't my niet mogelyk en waar," zeide hij, „op een anderen grond voort te gaan, in myne praedicatie, dan die streckt tot Gods eeuwige prys, alzoo ik begonnen hebbe, naar 't licht sijns goddelyken woords, en dat ik oversulks niet en zoude konnen die ceremoniën die schapen CHRISTI (die hy zoo duur gekocht heeft) voor die rechte, notelyke godsdienst voordragen, maar ter contrarie, veel meer zoude gedrongen sijn, om haar van die ydele dingen af te trekken ende te wyzen op die eenvou-

1) HS. W. 2) HS. W.

dige kennisse van den levendigen God, waarin het leven is te vinden, zoo is mijn beduchten, dat die geestelyken daarom haar niet gerust en zouden konnen houden, gelijk alrede voor mijn vertrek was gebleken, maar mogelyk haar gezind vinden, om met haar concept voorttegaan, ende dat daar uit mogt volgen een schadelyke twist onder de burgery, die met bloed mocht worden verrecht, hetwelk ik gaarne verhoed zage; want ik my inzonderheid in groote benaautheid der conscientie zou vinden, waart' zaak dat sulks om mijn creatuur tot eenigen tyd toekwame: zoo wilde ik daarom, uwer allerE. wel ootmoedelyk gebeden hebben, mitsgaders ook mynheer den officiaal (die ik bid dat uwE. believen dezen brief te communiceren, want hy ook antwoordt in effect op sijn missive) dat gy my van mijn wederkomste hield geexcuseerd, want daer veel treffelyke mannen sijn, daar ik opt' honderste doch niet by en zy te confereren, daar by de gemeente wel zal zyn gedreven ende [die] mogelyk zooveel opsichts op vele ceremoniën niet en zullen nemen; waarby dan uw stad als die geestelyken met uwE. en uwE. met die geestelyken, zult best blyven mogelyk in dien ouden vrede; want het is wel bekend dat Gods woord, waart' pure en recht verkondigd wort, geen vrede int' vleesch of in de pure vleeschelyke geregtigheid mede en brengt."

Het antwoord van Duifhuis bragt de regering in verlegenheid, de geestelijken tot toorn. Want hoewel de raad niet ongeneigd was, hem de vergunning te geven, die hij in zijn schrijven zijdelings had verzocht, zoo durfde men toch een stap van zoo veel gewigt niet doen, zonder goedvinden der kapittels. Deze echter, op nieuw geraadpleegd, vonden die „propositie onredelick ende tegens die pacificatie van Ghent, unie van de generale staten ende satisfactie van sijn forstel. genade, soo solemnelicken te wedersyden besworen." Daarom gaven zij, „siende die missive van den pastoer te tenderen tot openbaer oproer, seditie ende bloetvergietinge, willende heuren eedt bevestigen en die gemeen ruste ende vrede soo veel in heur was conserveren," een

afwijzende beschikking op het verzoek van Duifhuis, „verhopende, dat die van de stadt 'tselve wel insiende, heur totalike souden employeren tot conservatie van de gemeen ruste, laetende (ommers voor als nu) die saecken van den pastoor ende alle alteratie berusten[1])." Dit laatste echter was gemakkelijker aangeraden, dan ten uitvoer gebragt; want de spanning onder de burgerij werd grooter en grooter en het gevaar voor oproer meer dreigend. Daarom besloot de raad, den stadhouder van een en ander berigt te geven en zijn advies in te roepen. Maar ook de geestelijkheid zocht op Oranje te werken en verzocht hem, „die van de stadt Utrecht nyet te accorderen, 'twelcke, directelyck of indirectelyck, tenderen zou tot eenighe nieuwigheyt ofte alteratie van de religie[2])."

Welke de verdere loop der onderhandelingen over het terugroepen van Duifhuis geweest zij, is ons niet gebleken; het eerste wat wij dienaangaande weder ontmoeten, is een raadsbesluit van den 7den Augustus, waarbij hij verzocht wordt weder te komen in zijne pastorij, „het woord Gods predikende, zoo als het behoort en zoo als hij dat voor God verantwoorden kon[3]);" of, gelijk er in den brief staat, die deze acte vergezelde, „het woord Gods predikende, zooals hij dat uit de H. Schrift kon bevestigen[4])."

Hieraan gehoor gevende, keerde Duifhuis omstreeks half Augustus naar Utrecht terug, nadat de raad hem schadeloosstelling beloofd had voor zijne gedane kosten en geledene schade[5]).

---

1) Zie het *Archief* van Dodt, I, bl. 229, 230.

2) T. z. p.

3) Scheltema, a. w. bl. 144; Royaards, a. w. bl. 142.

4) HS. W.

5) HS. W. Den 15den Sept. werd hiervoor de som van 64 gulden bepaald. Zie Royaards, a. w. bl. 143.

V.

DUIFHUIS, DE HERVORMER VAN ST. JACOB. UITBREIDING DER REFORMATIE IN UTRECHT. TWISTEN TUSSCHEN DE CONSISTORIALEN EN PAROCHIANEN. DOOD EN KARAKTER VAN DUIFHUIS.

BOR deelt ons mede, dat DUIFHUIS op de vraag der Rotterdamsche predikanten, of hij als „wettelijk Gereformeerd leeraar, of als pastoor van St. Jacob te Utrecht was aangenomen," antwoordde, dat hij wel de Roomsche religie had verzaakt, maar niet zijne plaats, zoodat hij daarin thans terug keerde, op voorwaarde dat hij, bij de prediking van Gods woord en de bediening der sacramenten, naar zijne overtuiging zou kunnen handelen [1]). En BUYCK verhaalt dat DUIFHUIS zijne terugkomst naar Utrecht onder anderen afhankelijk gesteld had van de voorwaarde, dat hij, ontslagen van geestelijk gezag en jurisdictie, alleen aan de wereldlijke overheid onderworpen zijn zou [2]). Brengen wij deze berigten in verband met hetgeen wij boven mededeelden, aangaande de beschouwing van DUIFHUIS van 's menschen verpligting jegens zijne kerk en van de magt der overheid [3]), dan zullen wij den eigenaardigen gang, dien hij als hervormer volgde, gemakkelijk kunnen verklaren. Wij willen dien thans beschouwen, voor zoo ver de inrigting en het bestuur zijner kerk betreft; het dogmatisch standpunt van DUIFHUIS, dat wij uit zijne sermoenen leeren kennen, zal in onze Tweede Afdeeling worden aangewezen. Treden wij dan St. Jacob binnen!

Wanneer aan het hoogaltaar de mis bediend was en het „ite, missa est"-het einde der plegtigheid verkondigde, dan hief de vergadering, die beneden in het schip der kerk was, het gezang der Hervormden aan en Mr. HUIBERT betrad, in het witte koorkleed [4]), den kansel, en preekte naar de gods-

---

1) BOR, t. a p. 2) Zie onze derde Bijlage. 3) Zie bl. 19 en 20.

4) Uit den brief van BUYCK (zie onze derde Bijl.) blijkt, dat DUIFHUIS reeds in December van kleeding veranderd was; ook zijn de beelden

dienst der Protestanten, te midden der beelden en andere symbolen van het Roomsche geloof. Zeker, zulk een tafereel heeft voor ons ligt iets aantrekkelijks, en schijnt een beeld der grootste liefde en broederlijke verdraagzaamheid. Evenwel men beoordeele de zaken naar haren tijd. De pastoor van het andere gedeelte van St. Jacob, die door de omstandigheden gedwongen werd, zich te schikken naar den wil der overheid, toen zij nevens hem eenen man plaatste, die niet zelden afbrak wat hij had opgebouwd; — HUIBERT DUIFHUIS, wien geene andere vrijheid gegeven was, dan om als pastoor van St. Jacob naar zijne overtuiging te prediken, en die zich daarom vergenoegde zijne hoorders te vermanen, dat die beelden, welke zij zagen, niets dan hout en steen waren, ooren hadden, maar niet hoorden, oogen maar niet zagen, een' mond maar niet spraken; — PETRUS DATHEEN, die gedurende vier maanden in de Minderbroeders-kerk preekte, zonder beelden te breken of sieraden te schenden; — hen allen mogen wij wijs en verstandig heeten, omdat zij zich wisten te schikken naar de omstandigheden, waarin zij leefden, maar den naam van verdraagzaam of broederlijk gezind geven wij hun dáárom nog niet. Dit wordt echter geenszins gezegd, om aan het beeld van DUIFHUIS de kroon te ontnemen, waarmede het ook voor ons is getooid; neen! een man, die niemand om zijne overtuiging haatte, die niet slechts voor zich zelven vrijheid begeerde, van de leer der kerk af te wijken, maar ook aan anderen ruimte van onderzoek overliet, die onderscheid wist te maken tusschen vroomheid van leven en regtzinnigheid van leer, die eene kerk wilde stichten, waarin alle rigtingen, behalve die der zonde, broederlijk naast elkander stonden en elkander onderwezen en droegen, — zulk een man moet geacht worden veel van de waar-

---

zeer spoedig door de overheid weggenomen, waarschijnlijk een gevolg van den voortgang der reformatie. De eerste preek, door hem na het wegnemen der beelden gedaan, handelde over Luc. XVII: 32. Zie H. VAN RHENEN, *Lijst van de namen der predikanten in de provintie van Utrecht;* vgl. YPEY en DERMOUT, *Geschiedenis der Nederl. Herv. kerk,* II. bl. 71.

heden des Evangelies begrepen te hebben, een schoon beeld uit het verledene, eene profetie der toekomst te zijn[1]).

Maar keeren wij weder naar St. Jacob. Overtuigd, dat het pligt was de kerk te hervormen naar het licht, hem door God geschonken, maar dat alleen „de vuilnis en niet tevens de vloer weggeveegd moest worden[2])," vereenigde DUIFHUIS zich met alles, wat hij in de bestaande orde van zaken goed en dragelijk vond, en wilde daarin geene verandering. Daarom stelde hij, voor de verzorging der armen, geene afzonderlijke diakens aan, maar bediende zich van de aloude potmeesters, die door de parochianen gekozen en door de overheid bevestigd werden[3]). Evenmin kon hij, bij zijne meening dat de hoogste magt over de kerk aan de regering toekwam, zich losmaken van de gewone kerkmeesters, om in hunne plaats een consistorie op te rigten; de oude inrigting was goed, en daarom was hij tevreden onder het toezigt eener Christelijke overheid te staan. Aan haar liet hij ook de bestraffing der openbare zonden over en wilde zich niet vermeten, iemand te veroordeelen; *vermanen*, meende hij, is het werk van den broeder, *straffen* dat van den vader; daarom wilde hij ook geene openbare tucht uitoefenen en niemand de gelegenheid benemen, om door het gebruik van het avondmaal zijne gemeenschap met CHRISTUS te herstellen of te verlevendigen.

DUIFHUIS had vrijheid begeerd te prediken „zoo als hy dat uit Gods woord verantwoorden kon"; het regt, dat hij voor zich zelven had gevraagd, wilde hij aan anderen niet onthouden; daarom bond hij niemand aan eenigen catechismus[4]) of belijdenisschriften, en vroeg den ouders, die

---

1) Vgl. het oordeel over DUIFHUIS, uitgesproken door Mr. A.J. DE BULL in zijn voortreffelijk gedicht, *Een beeld der toekomst.* ('sGravenhage, 1849.)

2) HOOFT. 3) UYTENB., a. w. II. bl. 47.

4) Tot hen, die het gebruik van belijdenisschriften aanbevalen, zeide DUIFHUIS in een zijner sermoenen: „gij meent het al af te meten na een seecker meetkoordeken, dat gy daer toe besicht, 't sy van een deel artykulen, ut die schrift by den anderen geraept ende daer u gloose dan op gemaekt, die gy u bekentenis ofte catechismus noemt; ende daerna wilt gy alle menschen rechten ende oordeelen, of sy gesont sijn in den leere of niet, ende meent alsoo den heylygen geest palen te setten, daer hy hem na soude moeten reguleren." HS. S.

hunne kinderen ten doop bragten, niet naar hun geloof, maar vermaande ze alleen tot hunnen „schuldigen pligt", zonder eenige belofte van hen te eischen; daarom vroeg hij ook niet naar de belijdenis van hen, die tot het avondmaal kwamen, maar zeide alleen, dat zij „zich zelve ernstig moesten beproeven", voor dat zij deel namen aan die plegtigheid[1]).

Werden wij geroepen een oordeel te vellen over den weg, dien Duifhuis bij zijne reformatie volgde, wij zouden zeggen, dat wij in zijne kerk eene groote gedachte — vrijheid van onderzoek en onderlinge verdraagzaamheid — zien uitgesproken en verwezenlijkt; maar toch zouden wij niet wenschen, dat de hervorming in ons vaderland in zijnen geest ware tot stand gekomen of voortgegaan. De nieuwe en zuiverder begrippen waren immers bij de massa nog niet genoeg in hart en ziel doorgedrongen, om zich in den schoot der moederkerk behoorlijk te kunnen ontwikkelen en staande houden; de kerk was te langen tijd onder de wet geweest, om op eenmaal het standpunt der Evangelische vrijheid in te nemen. Maar, men bedenke het wel, moest dit iemand tot verwijt zijn, Duifhuis zou de laatste wezen, dien wij het zoude toerekenen dat zijn tijd niet rijp was voor zulke zuivere begrippen, als hij er vele verkondigde.

Met het oog op boven voorgestelde behoefte van zijnen tijd, erkennen wij ook in de uitkomst der twisten, waarin Duifhuis gewikkeld werd en die later den ondergang zijner gemeente ten gevolge hadden, eene gezegende werking van het Godsbestuur; de wijze, waarop zij gevoerd werden, doet ons leed, wegens den hartstogt en de baatzucht, die daarbij in het spel kwamen. Tot de beschouwing dier twisten gaan wij thans over[2]).

Toen de pacificatie van Gent en de satisfactie van Oranje de persoonlijke vrijheid der Onroomschen genoegzaam gewaarborgd had[3]), nam hun aantal in Utrecht grootelijks toe en

---

[1]) Bor, Brandt en Uytenb., t. a. p.

[2]) Zij worden uitvoerig behandeld door Uytenb. en Bor, t. a. pp.

[3]) Zie boven, bl. 17.

werden hunne conventiculen drukker bezocht. En toen men in de houding der regering tegenover den pastoor van St. Jacob gezien had, dat zij de geestelijkheid durfde tegenstreven, en eer gezind was de beweging te leiden dan te keeren, begonnen de Gereformeerden hunne vroegere aanzoeken te hernieuwen en wisten zij te verkrijgen, dat de kerk der Minderbroeders hun ter prediking werd afgestaan (27 Augustus 1578)[1]).

Hoe meer vrijheid de Hervormden kregen, hoe sneller zij zich uitbreidden en grooten aanhang verwierven onder de burgerij, wier ijver voor de Protestantsche godsdienst niet weinig vermeerderde, door het politiek karakter, dat de beweging aannam, sedert men de Roomsche bevolking — te regt of te onregt — verdacht hield van verstandhouding met Spanje en afkeer van de zaak des vaderlands. Van daar dat het geen jaar duurde, of ook de Nicolai- en Buur-kerk waren in de magt der Hervormden, en vóór dat het jaar 1582 geëindigd was, werd de „openlijke exercitie der Roomsche godsdienst" in Utrecht verboden[2]). Het behoort niet tot onze taak, na te gaan, welke omstandigheden deze snelle verandering veroorzaakten; anders zouden wij moeten spreken van een tweemaal herhaalden beeldenstorm, en van vele daden van woestheid en geweld, die men alleen zou kunnen vergoelijken, als het doel de middelen heiligde.

De Hervormden te Utrecht hadden reeds vroeg eene sterk Calvinistische rigting geopenbaard, welligt een gevolg van hunne betrekking tot de broeders in Holland en van den invloed der mannen, die van tijd tot tijd bij hen gepredikt hadden, en waarvan Petrus Datheen wel de voornaamste mag heeten. Van daar, dat zij zich in leer en kerkinrigting geheel en al schikten naar de beginselen, die in 1574 op de synode van Dordrecht waren uitgesproken[3]),

---

1) Royaards, a. w. bl. 159, 160.

2) Zie Royaards, a. w. bl. 168 vv.

3) Zie over deze synode o. a. H. C. Rogge, *Caspar Jansz. Coolhaes*, I. bl. 40.

en een kerkeraad of consistorie oprigtten, waarnaar zij, in tegenstelling van de Parochianen van St. Jacob, den naam van Consistorialen ontvingen[1]).

Geen wonder, dat Helmichius en Sopingius, de eerste predikanten der Consistorialen, spoedig pogingen aanwendden, om Duifhuis met zich te vereenigen, en hem te bewegen het bestuur der Jacobi-kerk in te rigten naar de wijze der Gereformeerden. Dit echter was voor hem niet mogelijk, wegens zijne voorstelling van de magt der overheid; ook moest hij op zijn standpunt afkeerig zijn van den ijver en de drift, waarmede de Roomsche godsdienst vervolgd en bestreden werd.

Meermalen (o. a. in October en November 1578 en in Februarij 1579) vervoegden de predikanten zich bij Mr. Huibert, om hem tot „eenigheid in kerkedienst te brengen"; maar al hunne pogingen mislukten. Duifhuis verklaarde, dat hij niet „onwillig was tot volle eenigheid" met hen, ook dat hij tevreden was alle vriendschap met hen te houden, maar „niet konde verstaen, immers voor dien tijd niet, tot het aenstellen van sodanige discipline en kerckordeninge van ouderlingen, diacenen en consistorie, als d'andere begonnen hadden, dewijle hy die onnodig achte, nademael sijlieden 't samen een Christelyke overheyt hadden, die henlieder beschermde[2])."

Toen de pogingen tot vereeniging reeds meermalen mislukt waren, begonnen de Consistorialen den weg der vijandschap in te slaan. Weldra hoorde men in de Minderbroederskerk prediken tegen de „Libertijnen", die geenerlei discipline of ban hadden, en tegen „den onwettigen leeraar," die na zijnen overgang uit de Roomsche kerk niet „door Gereformeerden bevestigd of geapprobeerd was geworden." En hierbij bleef het niet. Dagelijks werd er iemand naar

---

1) Duifhuis noemt de zijnen „Gereformeerden" of „Evangelischen" (HS. V en S.). Ook werden hij en zijne geestverwanten genoemd „predikanten van het O. en N. Testament." Zie Wagenaar, *Vad. Hist.*, VII, bl. 375.

2) Bor, t. a. p.

St. Jacob gezonden, om te hooren of Mr. Huibert zich ook eenig woord liet ontvallen, of eenige daad verrigtte, waarop men hem kon „achterhalen of berispen". Hierop behoefden zij niet lang te wachten. Op zekeren dag gebeurde het, dat er een kind werd ten doop gebragt, dat kort na de geboorte, uit vrees voor zijn leven, door de vroedvrouw gedoopt was geworden. Duifhuis maakte dit bekend en verklaarde het onnoodig, het kind ten tweeden male te doopen. Nu was er een punt van beschuldiging gevonden: „hij was nog niet los van het pausdom," heette het, want ook aan leeken had hij het toedienen van den doop veroorloofd. Maar waar zouden zij Duifhuis aanklagen! bij wien moesten zij hulp zoeken? Bij de overheid? Maar zij had den prediker van St. Jacob lief en beschermde zijne reformatie. Het best was dus, de kerken in Holland te raadplegen en hare ondersteuning te vragen in het bestrijden en weêrleggen van de dwalingen der Parochianen. Op een daarheen gerigt schrijven kwam Arnoldus Cornelii, predikant te Delft, naar Utrecht en begaf zich met Sopingius en Helmichius naar de woning van Huibert Duifhuis, om hunne grieven in te brengen en hem te bestraffen. In de eerste plaats werd er gesproken over een kind, dat eerst door hem en daarna in de Roomsche kerk gedoopt was, zonder dat hij dit had verhinderd. Duifhuis verklaarde, dat het gebeurde hem bekend was, maar dat zijne klagten bij de overheid weinig zouden gebaat hebben, daar het reeds te laat was; bovendien wilde hij haar niet dagelijks lastig vallen. Op den preekstoel had hij geleerd, dat zóó iets niet moest geschieden, en daarmeê had hij zijnen pligt gedaan. In de tweede plaats werd de zaak van den nooddoop behandeld. De predikanten „begonnen tegen hem vele woorden te maken" en vroegen op hevigen toon, of hij dat „wilde staande houden en defenderen." Duifhuis begon met zijne gasten te herinneren, dat hij niet voornemens was met hen te „argueren en te haspelen," en beriep zich verder, ter verdediging van zijn gedrag, op het voorbeeld van Zippora. „Dat is een

papistisch argument," viel een der predikanten hem in de rede, „en gij zijt nog in uw hart papist." „Wilt gij mij veroordeelen, eer gij mij wel verstaan hebt, zoo wil ik mij aan uw oordeel niet langer onderwerpen," antwoordde DUIFHUIS en zweeg stil. De predikanten, wel wat laat inziende, dat zij te ver waren gegaan, gaven nu eene andere wending aan het gesprek. Maar, onhandig genoeg[1]), begonnen zij te handelen over BEZA en zijn gevoelen over het dooden van ketters. De ingenomenheid, waarmede zij daarover spraken, was voor DUIFHUIS eene nieuwe grief: dat de overheid magt zou hebben eenen ketter met den dood te straffen, neen, dat kon hij niet billijken, en daarom zeide hij: „zoo dit uwe meening is, moet mijne ziel uit uwen raad blijven en begeer ik geene gemeenschap met u te houden." Hierop stond hij op en wilde hen niet verder hooren.

Natuurlijk dat dit gesprek de verwijdering eerder grooter dan kleiner maakte, en dat de kloof tusschen beide gemeenten van dag tot dag breeder werd. Nogmaals besloten de Consistorialen zich te wenden tot de broeders in Holland. Aan de classis van Amsterdam, Gorkum, Dort, Delft en Schiedam, en ook aan MENZO ALTING, een ijverig Calvinistisch predikant te Embden, werd een brief gerigt, waarin men allerlei grieven tegen DUIFHUIS optelde[2]). Behalve de punten van beschuldiging, die men vroeger aan hem zelven had voorgehouden, beklaagde men zich, dat „die pastoor zich uitgaf voor een gewoon Gereformeerd leeraar, dat hij eigenlijk toch niet was," omdat de overheid hem zonder toestemming der ouderlingen had aangesteld; dat hij geene gebeden noch voor noch na de predikatiën hield, en dat hij, naar het voorbeeld van TAULER en ORIGENES (!), in zijne sermoenen meestal den „inwendigen mensch dreef," en „van

---

[1]) Immers, DE BERT had hen ingelicht omtrent DUIFHUIS' meening aangaande het dooden van ketters; wij hebben die meening meêgedeeld bl. 20.

[2]) Die brief is te vinden bij BOR, t. a. p.

de vernieuwinge des geestes" sprak, en zulks met vele „verbloemde redenen en allegorische geestelijke verstanden wist te bestrijken en te bekleeden." Tegen „dien dubbel verdorven papist, Libertijn of regten Swenkfeldianer, die geen consistorie of discipline wilde houden," werd de raad der broeders dringend ingeroepen. De classis en ook MENZO ALTING lieten niet lang op hun antwoord wachten; maar niet allen gaven denzelfden raad. BOR heeft ons den brief van den Embdener predikant en dien van de classis van Delft bewaard; de laatste was volgens hem de meest bescheidene, de eerste zeker niet de zachtste. „Zulk een wolf," zeide MENZO ALTING, „mogten zij in de schaapskooi niet dulden, al gaf hij zich ook uit voor een herder;" daarom was het goed hem eerst in het partikulier te onderhouden, en bleef dat zonder gevolg, wat wel te vreezen was, daar „de goddeloosheyd stout en onbeschaamd is," dan moest men de hulp der regering inroepen, om met hare autoriteit „den hond" te bedwingen.

Gematigder, ik zou haast zeggen, echt diplomatisch, was de raad, dien de classis van Delft inbragt. Volgens haar moesten zij „schriftelijk een verzoek doen op HUBERTUS," en hem aanmanen de Nederlandsche geloofsbelijdenis te lezen en te onderteekenen, of de bezwaren, die hij hierin vond, broederlijk met elkaâr te overleggen, en zich ten aanzien van het kerkbestuur met die van Holland en Zeeland te vereenigen. Op het slot van den brief konden zij dan hunne grieven tegen DUIFHUIS opgeven en hun leedwezen daarover betuigen[1]). Mogt hij dit verzoek afslaan, en eene poging bij de overheid zonder vrucht blijven, dan moesten zij, meende de classis van Delft, den prins door zijnen predikant, JOANNES TAFFINUS, polsen, „of hij wel genegen zoude wezen daartoe wat te doen." Bevonden zij, dat er ook van hem niets te hopen was, dan konden zij een kort verslag opstellen van

---

[1]) Het concept van den brief, zoo als de classis van Delft dat ontwierp, vindt men bij BOR, XXI. bl. 835.

al hunne pogingen om de eenheid te bevorderen, en dat aan de gemeente voorlezen, met bijgevoegde verklaring, dat zij met DUIFHUIS en zijne kerk niets gemeen hadden, en niet wisten in hoever hij met hunne leer instemde.

Na de vermaning, om vooraf te trachten eenigen van de regering op hunne hand te krijgen en daardoor te weten, welk besluit de raad nemen zou, eindigt de brief van de classis van Delft met eene waarschuwing, om noch op den predikstoel noch elders veel te spreken, wat „de pastoor" beschouwen kon tegen hem gerigt te zijn.

Het pleit voor de Consistorialen, dat zij den raad van de classis van Delft opvolgden[1]). Den 20sten April van het volgend jaar (1579) rigtten de ouderlingen en de diakenen der Consistorialen aan DUIFHUIS een brief, gesteld volgens het concept, hun door de broeders van Delft gegeven. Of DUIFHUIS hierop persoonlijk geantwoord heeft, is mij niet gebleken; zoo veel echter is zeker, dat hij de regering in deze zaak om raad vroeg. Deze beantwoordde het verzoek van de Consistorialen met een besluit van den 22sten April[2]), waarbij aan „Mr. HUIBERT, predikant van St. Jacob, verboden werd eenig consistorie op te rigten of toe te laten, ten zij hem zulks bij den raad der stad belast of bevolen ware[3])." Ruim eene maand later (30 Mei) werd dit besluit herhaald, met bijvoeging, dat men ook de andere predikanten verzoeken zou „de consistoriën na te laten[4])." Of de Consistorialen zich nu gewend hebben tot JOHANNES TAFFINUS, weet ik niet; maar de hardheid, waarmede men DUIFHUIS had bejegend, viel hem zwaar en deed hem naar rust haken[5]). Daarom verzocht hij aan de regering, „zich

1) Deze bijzonderheid, vroeger onbekend (vgl. *Kalender voor de Protestanten in Nederland*, 1857, bl. 227), weet ik uit mijn HS. W.

2) Eenigzins anders wordt dit voorgesteld door ROYAARDS, a. w. bl. 227, aant. 1.

3) HS. W. Zie ook SCHELTEMA, bl. 178.

4) HS. W. Zie ook ROYAARDS, a. w. bl. 227.

5) BOR, Boek XXI, bl. 836. BRANDT, 1, bl. 655.

ook excuserende om zijne zwakke gezondheid," ontslagen te worden uit zijne betrekking. Hieraan echter wilde de raad niet voldoen; want men hoopte nog altijd in DUIFHUIS den man te vinden, die den vrede tusschen Roomschen en Protestanten stichten en daardoor de rust onder de burgerij herstellen zou. Daarom nam de regering den 1sten Februarij 1580 een besluit, waarbij zij DUIFHUIS op nieuw aan hare dienst verbond, onder belofte dat „sy alle swarigheden ende moeyenissen, die hem ter oorsake van het Consistorie eenigzins opgeleid of aengedaan mogten worden, straffen en verantwoorden zou." Deed zij dit niet, dan mogt hij vertrekken „sonder yemands bekronen." Evenzoo zou hij zich uit zijne betrekking ontslagen kunnen rekenen, als het gebeurde, dat er met bewilliging van den magistraat eenige vervolging om het geloof geschiedde, daar hij verklaard had, die niet te kunnen dulden. Indien zijne gezondheid hem verhinderde, zou hij zijn dienstwerk niet behoeven waar te nemen, maar zijn medebroeder[1]) verpligt zijn hem te „suppleren[2])." Het slot van dit raadsbesluit doet ons van vijandelijke aanslagen tegen DUIFHUIS vermoedens krijgen, als wij lezen, dat hij „om eenige perikelen, hem bekend," niet verbonden zou zijn bij nacht zieken te bezoeken.

Te zelfder tijd ongeveer[3]), dat de raad dit besluit ter gunste van DUIFHUIS nam, wekte de prins van Oranje, tijdens zijn verblijf te Utrecht, onwillekeurig den naijver der Consistorialen op. Zijn stalmeester, die den last ontvangen had, zijne plaats gereed te maken in de kerk, waar de beste predikant was, liet 's vorsten kussens en kleed brengen in St. Jacob, waar DUIFHUIS juist zou preken. De prins was uitermate voldaan, en verklaarde zich niet te herinneren, ooit beter predikatie gehoord te hebben. Dit krenkte die van het Consistorie, en zij bragten het den

---

1) ERASMUS BAKKER.

2) BOR, Boek XIV, bl. 166; vgl. BRANDT, t. a. p. en ROYAARDS, bl. 232.

3) Volgens BOR in 1579; volgens BRANDT in 1580.

stadhouder onder het oog, dat hij door zijne tegenwoordigdigheid de kerkorde van DUIFHUIS scheen te bevestigen. De prins betuigde zijne onschuld en zeide, dat hij van de twisten niet had geweten, maar bij eene volgende gelegenheid in hunne kerk komen zou.

De groote gebeurtenissen, die er in 1580 en 1581 te Utrecht plaats grepen, en de volledige zegepraal, die de Gereformeerden allengskens op de Roomschen behaalden, schijnen voorloopig de aandacht der Consistorialen elders heengetrokken, of hunne vrees, dat de rigting van DUIFHUIS den voortgang der reformatie tegenhouden of belemmeren zou, gematigd te hebben; althans sedert 1580 worden, tijdens het leven van DUIFHUIS, geene twisten vermeld.

De rust, die hij daardoor genoten heeft, werd spoedig door eenen beteren vrede gevolgd, want zijne aardsche loopbaan was reeds den 3den April 1581 geëindigd. Een eenvoudig opschrift wijst den bezoeker der Jacobikerk te Utrecht het graf van DUIFHUIS en dat van zijne huisvrouw aan[1]).

Van de uitwendige persoonlijkheid van DUIFHUIS zijn ons geene andere bescheiden voorgekomen, dan zijn portret bij BRANDT. Het is vervaardigd door LAMSVELT, naar eene afbeelding, „die eertijds," zegt de *Batavia Sacra*[2]), „bij de erfgenamen van DUIFHUIS in de Kipstraat gezien werd."

Het karakter van DUIFHUIS kennen wij uit hetgeen hij sprak en uit hetgeen hij deed. Hij had de bescheidenheid der liefde en de vrijmoedigheid des geloofs, vastheid van beginsel en beradenheid van overleg, ernst van leven en vroomheid van wandel, schranderheid van geest en vlugheid van verstand. Wij houden hem voor een voortreffelijk

1) Zie over dit graf ROYAARDS, a. w. bl. 317. Vierenzestig jaren later stonden heeren Kerkmeesteren dit graf af aan den kleinzoon van HUIBERT JACOB DUIFHUIS, uit erkentenis van de diensten des grootvaders. BRANDT, I, bl. 670.

2) *Batav. Sacra*, II, p. 197.

mensch en een eigenaardig verschijnsel in de geschiedenis der Christelijke kerk in Nederland. Jammer slechts, dat hij zich stelde onder den invloed eener regering, wier bedoelingen niet altijd even zuiver en rein waren. Maar wat DUIFHUIS ook toegaf, hij heeft nooit — zoo ver wij weten — eene zijner heiligste overtuigingen opgeofferd aan den wil van tegenstanders of begunstigers.

AFDEELING II.

DE SERMOENEN VAN DUIFHUIS.

I.

DE EVANGELIE-PREDIKING IN NEDERLAND TEN TIJDE VAN DUIFHUIS.

Wat wij in onze vorige afdeeling hebben medegedeeld moge genoegzaam wezen, om onze lezers bekend te maken met de persoonlijkheid van HUIBERT DUIFHUIS, dien wij als PREDIKER VAN ST. JACOB wenschen te leeren kennen. Wij zouden dus thans kunnen overgaan tot de beschouwing zijner sermoenen, die ons den invloed zullen verklaren, welken hij heeft uitgeoefend; maar opdat wij den prediker niet geheel onvoorbereid naderen, zal het goed zijn, vooraf, ter inleiding, eene voorstelling te geven van den toestand der Evangelie-prediking in ons vaderland te zijnen tijde. Maar waaruit die op te maken? De geschiedenis der kanselwelsprekendheid in Nederland is een meerendeels onbebouwd, ja zelfs onbekend veld: preken uit de XVIde eeuw, althans van Protestanten, zijn literarische zeldzaamheden, of alleen in handschrift bewaard; de theoriën, waarnaar men zich kon vormen, zijn weinig bekend en besproken; de hulpmiddelen, die den prediker van dien tijd ten dienste stonden, liggen meestal in het duister. Daarom zullen wij ons hier moeten vergenoegen met enkele losse *Aanteekeningen*, die wij mededeelen, eensdeels omdat wij zulks aan ons onderwerp verpligt zijn, anderdeels, en wel voornamelijk, om

de aandacht van de beoefenaars der kerkgeschiedenis van ons vaderland op dit punt te vestigen, en hen op te wekken tot het leveren van bijdragen, die den aanstaanden schrijver van de geschiedenis der kanselwelsprekendheid in Nederland zullen kunnen dienen. Mogen zij zóó vele zijn, dat dit deel van ons werk, dat door ons wel niet zonder eenige zorg behandeld werd, maar toch uit den aard der zaak hoogst gebrekkig en onvolledig wezen moet, spoedig door anderen of ons zelve aangevuld en door eene juistere voorstelling der zaak vervangen kunne worden.

In hoe verre er bij den aanvang der XVI^de^ eeuw onder de parochie-geestelijken in ons vaderland, algemeen eene geregelde prediking bestond, is mij niet gebleken, hoewel wij met regt kunnen aannemen, dat het werk van Geert Groote en zijne geestverwanten[1]) niet zonder navolging gebleven zal zijn. Zoo veel is zeker, dat de nieuwe organisatie, die het bestuur der kerk onderging, toen Philips het aantal bisschoppen in Nederland vermeerderde, hoe groote stoornissen zij overigens aanbragt, in dit opzigt goede vruchten heeft gedragen. Wij weten bijv., dat bisschop Nicolaas van Haarlem in de statuten zijner provinciale synode van 1564[2]) deze zaak met ijver behartigd en eene goede plaats heeft ingeruimd aan bepalingen „de dispensatione verbi Dei in ecclesia." Niemand mogt, zoo heette het daar, het ambt der prediking aanvaarden, zonder vooraf door den bisschop of zijn commissaris geëxamineerd en toegelaten te zijn. De prediker moest de Heilige Schrift verklaren en onderwijzen volgens den zin, door de kerk aangenomen, zonder zich in te laten met allerlei moeijelijke en ingewikkelde vragen; want hij preêkte niet tot vertooning zijner

1) Zie Prof. Moll, *Johannes Brugman*, I, bl. 147 vv.; vgl. G. H. M. Delprat, *Verhandeling over de broederschap van G. Groote*, bl. 288 vv. (2e Dr.)

2) Zie *Batav. Sacra*, II, p. 302.

geleerdheid, maar tot stichting der gemeente. Daarom moest hij, zich naar hare behoefte schikkende, „nunc catechistam agere, nunc interpretem Scripturarum, nunc vitiorum reprehensorem, nunc mysteriorum doctorem." Daarom beval de bisschop ook, „ut sic sermones suos dividant, ut bis in anno orationem dominicam, articulos fidei, praecepta decalogi, septem sacramenta, ac cognationem spiritualem et publicam honestatem, quae vel matrimonium contrahendum impediunt, vel contractum dirimunt, explanent et declarent." Ook wilde hij dat men nu en dan prediken zou over de liefde, genade en goedheid van God jegens de menschen, maar zóó, „ut etiam justitiae eius, qua pro benefactis coelum, pro malefactis gehennam et aeternum supplicium reddit, non obliviscantur; quae malos a peccatis deterreant et ad resipiscentiam, eleemosynas, satisfactiones et opera pietatis inducant." Blijkt het uit deze bepalingen, dat de bisschop teregt begreep, dat eene goede prediking voor de kerk van het hoogste gewigt is, wij moeten vermoeden, dat hij maar al te zeer overtuigd was, dat vele geestelijken geene heldere bewustheid van de hooge waarde der Evangeliebediening hadden; immers waartoe anders het uitdrukkelijk verbod, „ut nihil prophani, incertum, fabulosum, ridiculum, ineptum, leve (quibus provocentur homines dissoluti ad risum), aut illo loco indignum, adferatur in concione?"

Het pleit voor den bisschop, dat hij, zijnen tijd kennende, beval: „caveat quoque scurriliter calumniari, scommata et dicteria in alium conjicere, concitare plebem in absentes, clerum vel magistratum, qui etiamsi reprehensione dignum aliquid admiserint, non est illorum causa ad plebis judicium referenda, quin potius in omni contione admonendus est populus, ut pro clero et magistratu orent."

Toen de bisschop bij het begin zijner bepalingen vermaande, de eenheid des geloofs te bewaren door van den „sensus receptus" der Heilige Schrift niet af te wijken, herinnerde hij den predikers met blijkbare goedkeuring den raad der oude canones, om de homiliën of evangelieverklaringen

der vaderen voor te lezen[1]). Deze bepaling geeft ons aanleiding om te spreken over iets, dat grooten invloed moest uitoefenen op den toestand der Evangelieprediking in de XVI[de] eeuw; wij bedoelen het gebruik van den kanselarbeid van anderen.

Behalve de homiliën en sermoenen der kerkvaders, waarvan wij mogen verwachten, dat de groote achting, die zij in de XV[de] eeuw genoten[2]), in de XVI[de] niet verminderd zal wezen, daar zij toen nog noodiger werden tot handhaving der oude leer, waren er door al de middeleeuwen heen, min of meer uitvoerige verzamelingen van preken in omloop ten behoeve van hen, die geen lust of geene krachten hadden, om de godsdienstige behoeften van het volk met eigene produkten te bevredigen. Hiertoe behooren werken als deze: *Dictionarius pauperum, Sermones parati, Sermones thesauri novi, Sermones praedicabiles, Gemma praedicantium, Sermones dormi secure* en dergelijke[3]). Hoezeer vooral de laatstgenoemde in gebruik waren[4]), bewijzen de vele uitgaven, daarvan nog overig — PANZER in zijne *Annalen* telt er zeven en twintig en toch zijn dat nog niet alle[5]) — en de brief, waarin WHIMPELING in 1497 uit Spiers schreef: „impressores et bibliopolae nostri nihil elegantis habent; sola verborum composita et *Sermones dormi secure* vendunt, quibus rurales sacerdotes fallunt ceteraque id genus[6]). Het zou natuurlijk moei-

---

1) Recitare.

2) Zie Prof. MOLL, a. w. I, bl. 39 en 158; vgl. zijne verhandeling *over de Boekerij van het St. Barbara-klooster te Delft*, (Amsterdam, 1857, in de werken van de Koninkl. Academie van Wetenschappen, Afd. Letterk.) bl. 28 vv.

3) GEFFCKEN, *der Bildercatechismus des Funfz. Jahrhund.*, S. 13; vgl. LENTZ, a. w. passim.

4) Hun titel in zijn geheel is deze: *Sermones dominicales cum expositionibus Evangeliorum per annum, satis notabiles et utiles omnibus sacerdotibus et capellanis, qui alio nomine* dormi secure *vel* dormi sine cura *sunt nuncupati, eo quod absque magno studio faciliter possunt incorporari et populo praedicari.*

5) GEFFCKEN, t. a. p.

6) T. W. RÖHRICH, *Gesch. der Reformation im Elsass u. besonders in Strasburch*, I, S. 47.

jelijk te bewijzen zijn dat al deze boeken door de Nederlandsche predikers der XV^de^ en XVI^de^ eeuw gebruikt werden; dit echter is zeker, dat de *Sermones dormi secure* ook in ons land uitgegeven zijn[1]), en dat er berigt wordt, dat de studenten te Leuven, in plaats van de schriften van LUTHER, de *Sermones discipuli*, het *Tartaretum* en de *Sermones dormi secure* in de vlammen wierpen[2]).

Voor zoo verre ik deze verschillende werken naar het laatstgenoemde beoordeelen mag[3]), bestaan zij òf uit eene bloemlezing uit de homiliën der kerkvaders, òf uit fragmenten van hunne schriften, door allerlei allegoriën tot een vreemdsoortig geheel gemaakt, waarbij het aan de noodige deelen, onderdeelen, definitiën en dergelijke niet ontbreekt. Zij mogen goed geweest zijn, om menige groote gedachte van den ouden tijd onder het volk in leven te houden, maar moesten tevens een geschikt middel wezen, om alle gevoel voor ware kunst uit te dooven.

Onder de hulpmiddelen, die den prediker zijn werk gemakkelijk konden maken, behoorden welligt ook geschriften als deze: *Gesta Romanorum cum applicationibus moralisatis et mysticis, Parabolae moralisatae, Moralitates in Ovidii Metamorphoses*[4]) en de *Ludus scacorum moralisatus* van JACOBUS DE LISSOTIS DE THESSALONICA, benevens de *Ludus chartarum moralisatus*[5]). Een meer opzettelijke onderzoek naar deze literatuur — die tamelijk rijk bevonden zal worden, — zal welligt meer licht verspreiden over het eigenlijke doel, waarmede deze boeken opgesteld werden; want,

---

[1]) O. a. te Leuven bij JOH. DE WESTFALIA, omstr. 1483; zie HOLTROP, *Catal. libr. saec.* XV *impressorum*, p. 92; omstreeks 1481 verscheen er eene uitgave bij C. DE HOMBORCH te Keulen; HOLTROP, a. w. p. 359.

[2]) Zie *le Protestantisme Belge, avant, pendant et après les troubles du* XVI *siècle* (Bruxelles et Amsterdam, 1853), p. 46.

[3]) Een exemplaar daarvan werd mij uit de Kon. boekerij te 's Gravenhage ten gebruike verleend door den Heer HOLTROP, wien ik dank zeg voor zijne welwillendheid.

[4]) GEFFCKEN en LENTZ, t. a. p.

[5]) *Archief* v. KIST en ROYAARDS, VIII, bl. 366.

hoewel zij geheel en al den vorm van collatiën hebben, zoo kunnen wij toch moeijelijk gelooven, dat de smaak bij de meerderheid der predikers zóó diep gezonken zal geweest zijn, dat men zulke flaauwe, platte en vaak onkiesche vertellingen tot stichting der Christelijke gemeente poogde aan te wenden. Dit evenwel is zeker, dat zij voor het minst dienden tot een „thesaurus homileticus," die den prediker de noodige denkbeelden en onderwerpen aan de hand kon geven[1]). Dat deze werken ook in ons vaderland bekend waren blijkt, wat de *Gesta Romanorum* betreft, uit de vele uitgaven, die daarvan in ons vaderland verschenen zijn[2]), en uit het gebruik dat JOHAN VAN HATTEM daarvan heeft gemaakt[3]); voor de *Parabolae moralisatae* hebben wij hiervoor het bewijs in een HS. der XV^de^ eeuw, dat eertijds behoorde aan het klooster Mariënborn bij Arnhem, en thans berust in de boekerij der genoemde stad. — Maar niet alleen leverde het werk van vroegere geslachten aan den prediker rijke hulpmiddelen en overvloedige stof, ook tijdgenooten zorgden voor het gemak of de kennis van trage en zwakke broeders; ja, het zou welligt niet ver van de waarheid verwijderd zijn, zoo wij beweerden, dat de meeste preken van Roomsche geleerden, uit de XVI^de^ eeuw tot ons gekomen[4]), niet zoo zeer voor leeken als wel voor geestelijken waren uitgegeven. Dit toch blijkt, behalve uit de Latijnsche taal, waarin zij geschreven zijn[5]), uit menigen

---

1) Vgl. LENTZ, I, S. 425. SCHELHORN, *Amoenitates ecclesiasticae* I, p. 799, geeft eene proeve uit *de Gesta Romanorum.*

2) Als te Utrecht omstr. 1473 (HOLTROP, a. w. p. 13), te Gouda 1480 (ald. p. 155), te Hasselt 1481 (ald. p. 193), te Leuven 1484 (ald. p. 42).

3) DUMBAR, *Analecta*, I, p. 195.

4) Eene goede collectie daarvan berust in de Stadsbibliotheek te Amsterdam; zie *Catalogus*, bl. 165 vv ; zij zijn meest afkomstig uit de bibliotheek van JACOB BUYCK.

5) Ik kan mij niet vereenigen met hen die meenen, dat de preken, die uit de XV^de^ en XVI^de^ eeuw in het Latijn tot ons geko-

proloog. Zoo zegt bijv. JOHANNES FERUS (WILD), dat hij zijne postillen, na ze in het Duitsch gehouden te hebben, uitgaf in het Latijn, „ne quid salubris doctrinae pastores atque etiam reliquus subditorum grex desiderare possint." Daarom beval ook de aartsbisschop van Maintz, dat alle pastoors zijner dioecese die preken bezitten moesten[1]).

Nu en dan gebeurde het, dat men de sermoenen later van hun geleerd apparaat ontdeed en in de landtaal voor leeken uitgaf. Zoo ging het bijv. met de *Sermoenen* van SASBOUT; evenzoo waren de *Catholijke sermoenen op alle de Epistelen ende Evangeliën*, door HENRICUS ADRIANI van Antwerpen, die bij onze vaderen in hoog aanzien stonden[2]), voor een deel navolgingen of vertalingen van die van JOH. FERUS.

Waar wij spreken over hulpmiddelen, die den prediker der XVI^{de} eeuw ten dienste stonden, en de omstandigheden opsporen, die invloed uitoefenden op inhoud of vorm der Evangelieverkondiging, moeten wij ook vragen naar de theoriën, waarnaar de prediker van die dagen zich vormen

---

men zijn, ook in die taal werden uitgesproken. Ik geloof integendeel, dat men gewoon was zijne schets (zoo als ook nog lang daarna bij de Protestanten gebruikelijk bleef; zie Prof. DOMELA NIEUWENHUIS, *Geschiedk. overzigt der predikwijzen in de Nederl. Luth. kerk*, bl. 4, nota a) misschien ook wel de geheele preek, waar die althans werd opgeschreven, in het Latijn op te stellen en daarna in de landtaal over te zetten. Bewijzen hiervoor ontleen ik 1°. aan de twee recensiën, eene in het Latijn en eene in de landtaal, die er van vele sermoenen van BERNARD, GERSON, TAULER, GEILERT (zie SCHMIDT, *Studien u. Kritiken* 1846, S. 256) en ook van LUTHER (GEFFCKEN t. a. p.) bestaan; 2°. aan de vele *vocabularii praedicantium* toen in omloop (zie GEFFCKEN, S. 13); 3°. aan de theoriën van die dagen, waarin meestal een caput voorkomt „*de regulis vulgarizandi*" (zóó bij SURGANT, *manuale curatorum*) of „*de modo interpretandi scripturas et ea quae praedicator concepit, in vulgare*" (zóó bij HIERONYMUS DUNGERSCHYM DE OCHSENFURE; zie onze vierde Bijlage).

[1]) Zie de opdragt van de *Postillae sive conciones in Epistolas et Evangelia authore R. pntre* D. JOANNE FERO, Antwerpiae 1569.

[2]) Dit blijkt uit de vele uitgaven daarvan nog overig; de drie eerste waren van 6000 exemplaren; zie de voorrede van de 4e uitgave.

kon. Er is een tijd geweest[1]), waarin men meende, dat er vóór de reformatie weinig of niets werd gedaan aan de beoefening der homiletiek; naauwkeuriger onderzoek leert echter, dat er ook vóór de XVI^de eeuw eene vrij rijke literatuur voor dit vak bestond. Dewijl evenwel eene beschouwing daarvan, ons hier te ver zou afleiden, wil ik voor dit gedeelte mijner aanteekeningen verwijzen naar mijne vierde Bijlage.

Tot hiertoe spraken wij vooral over de prediking der Roomsche geestelijken, laat ons thans zien wat er bekend is geworden van den kanselarbeid van hen, die van de moederkerk afweken. Terwijl het aantal Roomsche preken, uit de XVI^de eeuw tot ons gekomen, niet zeer klein is, zijn er bijna geene — althans zoo ver ik weet — van Protestanten bewaard gebleven. Wat mag hiervan de reden zijn? Welligt mogen wij denken aan den druk der tijden, die het uitgeven en bezitten van dergelijke geschriften moeijelijk maakte; aan het gedurig afwisselend verblijf van vele onzer eerste predikers, en aan de gewoonte om meestal[2]) volgens eene schets te improviseren. Het meest echter geloof ik die schaarschheid van Protestantsche preken, door Nederlanders omstreeks het midden der XVI^de eeuw gehouden en in druk gegeven, te moeten toeschrijven aan het eigenaardig karakter van vele onzer vroegste hervormers. Zij waren mannen, opgestaan uit den boezem des volks, die spraken omdat zij geloofden, en die, zonder wetenschappelijke vorming of opleiding genoten te hebben, zich vergenoegden met eene eenvoudige verklaring of uitbreiding van het gelezen bijbelwoord. Van Protestanten leerde

---

1) Zoo lezen wij bijv. in de *Encyclopaediae Theologicae epitome* van J. Clarisse, § 97. nota 4, (waar gesproken wordt van de schrijvers over pastoraal-theologie) „tertio loco memorandi essent *medii*, quod vocant, *aevi* Scriptores: sed praeter unum *de dignitate Sacerdotali* librum, qui inter Ambrosii opera fertur, quemque alii Anselmo tribuunt, alii Gerberto, vix quisquam, quo haec res acta sit, memorari potest.

2) Zie onze vierde Bijlage.

ik alleen preken kennen van PIETER HASAERT[1]), HERMANNUS BRASSIUS[2]), BERNARDUS AERNOLDI of MUYSKENS[3]) en NICOLAAS PETERS[4]).

---

1) PIETER HASAERT is welligt een der stoutste haagpredikers geweest. Vijftig jaren lang zwierf hij „clamque palamque Dei mystica verba docens" (zoo als het heet in zijn Epitaphium), „eerst door West-Vlaendren, zijn vaderlant, daerna in Engelant, Hollant en voort in 't breede, meest de Nederlanden door, Oostlant en Duytsland mede." (PIETER LOUWIJCK). Twee malen in zijn leven werd hij gebannen: eerst door den raad van Vlaanderen en na 1566 uit Antwerpen; in Yperen heeft hij gepreêkt in spijt van het verbod der regering, en hij schijnt zelfs plan gehad te hebben, de stad met geweld te veroveren. In 1567 ontmoeten wij hem te Norwich, in 1579 te Sluis, in 1598 te Naaldwijk, waar hij den 31sten van dat jaar overleed (zie *Bijdragen tot Oudheidk. en Geschiedk. van Zeeuwsch-Vlaanderen*, II, bl. 246 en JANSSEN, *Kerkhervorming, te Brugge*, II, bl. 293, 294). Zijne laatste predikatie werd door hem te Naaldwijk op pinksterdag 1598 gehouden en uitgegeven door PIETER LOUWIJCK predikant aldaar (Delft 1598), die er een berigt van de „uytcomste zijner wandelinge" vóór schreef. In de bibliotheek der Vereenigde Doopsgezinde gemeente te Amsterdam berust een exemplaar dier predikatie, mij welwillend ten gebruike verleend door Prof. J. VAN GILSE. — WASSEMBERG, *Embrica*, p. 261, noemt onder de Protestanten, die zich te Emmerik als predikers en schrijvers beroemd hebben gemaakt, ook eenen PETER HASART. Of deze dezelfde als onze prediker is geweest, durf ik niet beslissen.

2) HERMANNUS BRASSIUS (gest. 1558) werd in zijne jeugd opgeleid voor den priesterstand en verkreeg te Leuven den graad van Magister; spoedig echter trad hij over tot de Hervormden en werd in 1543 beroepen tot predikant te Embden. Na zijnen dood werden door zijne vrienden „sommige (namelijk zes) schoone troostelicke sermoenen van den heylighen cruyce" van hem uitgegeven. Volgens MEINERS, *Oostfr. Kerkg.* I, bl. 304, bestaan van dit boekje uitgaven van 1560, 1590, 1616. Het werd mij te leen gegeven uit de boekerij van Prof. MOLL. Zie nog over BRASSIUS, HAMELMANNI *Opera*, p. 829.

3) De sermoenen van den Lutherschen predikant BERNHARDUS AERNOLDI of MUYSKENS († 1612) werden in 1613 uitgegeven, onder den titel van „*Passie ofte het lijden ende sterven onzes Heeren Jesu Christi.*" Een exemplaar daarvan is in bezit van Ds. C. D. VIEHOFF, te Utrecht, wien ik dank zeg voor de welwillendheid, waarmede hij mij in staat heeft gesteld het te raadplegen. Zie over BERNHARDUS AERNOLDI, SCHULTZ JACOBI, *Geschied. der Evang. Luth. gemeente te Rotterdam*, bl. 18—21, 25, 26, 28, 35 en *Evang. Luth. Volksalmanak voor* 1858, bl. 100 vv. Als prediker werd hij geschetst door Prof. DOMELA NIEUWENHUIS, a. w. bl. 6—13.

4) NICOLAAS PETERS is mij bekend geworden uit „*eene preek uit den Hervormingstijd*", *Boekzaal*. Nov. 1857. Ik geloof dat zij ontleend is aan de „*Sermoenen of uitleggingen op alle de evangelien van de vas-*

Wanneer wij den toestand der kanselwelsprekendheid in ons vaderland, ten tijde van DUIFHUIS, beoordeelen naar den indruk, dien wij ontvingen van de beschouwing der voortbrengselen van genoemde Protestantsche en van sommige Roomsche predikers van die dagen, dan moeten wij in de eerste plaats opmerken, dat er ten aanzien van den vorm der predikatie vooral twee zeer uiteenloopende rigtingen gevolgd werden, waarvan wij reeds de eerste sporen vinden aan het begin der XV^de eeuw[1]). Even als wij in dien tijd groot verschil aantreffen tusschen de eenvoudige meditatie van THOMAS À KEMPIS — waarvan de collatiën van BRINCKERINCK[2]) in haren tegenwoordigen toestand den meest vrijen vorm vertoonen — en de met kunst en planmatigheid aangelegde rede van JOHANNES VAN SCHOONHOVEN[3]) — waaraan de preken van DIONYSIUS CARTHUSIANUS en het *Kloostersermoen* van BRUGMAN[4]) in menig opzigt verwant zijn —, zoo vindt men ook nog bij vele Roomsche predikers der XVI^de eeuw den invloed der Scholastiek terug, zoo als die zich deed gelden in allerlei verdeelingen, onderverdeelingen en dergelijke, (zoo bijv. bij JOHANNES ROYARDUS) — terwijl de meeste Protestanten daarentegen zich bepalen bij eene eenvoudige

---

ten enz., gemaakt bij eenen, die zich noemt pater broeder NICOLAES PETERS *Minnebroeder en Guardiaan,"* waarover LE LONG, *Cert. Verh.*, bl. 8, spreekt.

1) Vgl. Prof. W. MOLL, *Johannes Brugman*, I, bl. 149 en DELPRAT a. w. bl. 310. Uit de XII^de of XIII^de eeuw zijn er preken over op naam van ALANUS VAN RIJSSEL (in zijne *Opera*, ed. C. DE VISCH, Antwerpen, 1654; zie *Lentz*, S. 233); in de verschillende *Acta Sanctorum* is een en ander te vinden van de prediking van sommige Utrechtsche Bisschoppen.

2) Zie over hem Prof. W. MOLL, in *Kalender voor de Protestanten in Nederland*, 1858, bl. 66 vv. en *Joh. Brugman*, passim.

3) Zie over hem *Chronicon Windesh*, p. 175, 176; vgl. de aangeh. verhandeling van Prof. W. MOLL *over de Boekerij van het St. Barbaraklooster* bl. 43. Ik leerde twee collatiën van JOHANNES VAN SCHOONHOVEN kennen uit een HS. der XV^de eeuw, in de bibl. der Koninkl. Akademie te Amsterdam berustende. Zij worden door Prof. MOLL ter uitgave bereid.

4) Zie Prof. W. MOLL, *Johannes Brugman*, I, bl. 167 vv.

verklaring, overbrenging en toepassing van het bijbelwoord — zoo NICOLAES PETERS, B. AERNOLDI. Bij HERMANNUS BRASSIUS echter is meer overhelling tot hetgeen wij eene synthetische preêkwijze zouden noemen, wat welligt een gevolg is van zijne geletterde opvoeding te Leuven genoten.

Het gebruik der allegorische interpretatie, dat aan de preken der middeleeuwen zulk een eigenaardig karakter geeft, begon in de XVIde eeuw veelzins te verminderen. Niet alleen zochten de Protestanten eene meer historisch-grammaticale verklaring, maar ook onder de Roomsche geestelijken waren er, zoo als J. ROYARDUS[1]), die beroemd werden om hun zoeken naar den letterlijken zin der Heilige Schrift. Evenwel was men aan beide zijden gewoon, na de letterlijke verklaring van het bijbelwoord, de „geestelijke" op te geven en aan te wenden. Waar de mannen der scholastiek de allegoriën lieten varen, zonder dat de hoofdinhoud der prediking eene andere gedaante ontving, moest deze natuurlijk veel verliezen van het dichterlijke, sprekende en levendige, dat de onbeteugelde gang der fantasie haar niet zelden bij de voorgeslachten gegeven had.

De gewoonte der middeleeuwsche predikers om hunne argumenten niet slechts aan de schriften der kerkvaders, maar ook aan die der wijzen van Rome en Griekenland te ontleenen, bleef in de XVIde eeuw vrij algemeen in gebruik. De meeste sporen er van vinden wij bij de Roomsche predikers uit dien tijd; minder talrijk, doch volstrekt niet zeldzaam[2]), komen zij voor bij Protestanten: een natuurlijk

---

1) Vgl. PAQUOT, II, p. 312 en de overige schrijvers aangehaald door D. H. WILDSCHUT, *Memoria Herm. Royaards*, bl. 7 en 96.

2) Toen HERBERTS zich verdedigde tegen de beschuldiging, dat hij in zijne geschriften een en ander had overgenomen uit de boeken van DAVID JORIS, zeide hij: „al ware het dat ik van dezen man iets had overgenomen, zou ik daarin meer misdaan hebben — — dan andere predikanten, *die gewoonlijk in hunne sermoenen en geschriften woorden van dichters en kerkvaders aanhalen?*" Zie H. G. ROGGE, in den *Kalender voor de Protestanten in Nederland*, 1858, bl. 153.

gevolg, èn van de volstrekte waarde, die zij hechtten aan de uitspraken der Heilige Schrift, èn van de mindere opleiding en wetenschappelijke vorming, die velen hunner genoten hadden.

Tot de algemeene kenmerken van de preken uit de XVI^de^ ceuw behoort de hevige en bittere toon, waarop men sprak over hen, die in leer of leven eene afwijkende rigting volgden. De Roomschen zijn hieraan niet meer schuldig dan de Protestanten, zoo als verwacht moet worden van dagen, waarin de partijen zoo scherp tegenover elkander stonden en men van wederzijde zoo veel leed en vervolging ondervond. Overigens was de strekking der prediking bij de Protestanten meestal zeer verschillend van die bij de Roomschen; bij de eersten stond meer op den voorgrond wat betrekking had op de praktijk des levens; bij de laatsten niet zelden de verdediging en ontwikkeling van de leer en de gebruiken der kerk.

Ik behoef naauwelijks te zeggen, dat wij de eigenaardigheden, welke wij in de preken der XVI^de^ eeuw hebben aangetroffen, voor een goed deel zullen wedervinden in die van Duifhuis, ja ik herinner mij daarin geen bijzonderen trek, dien ik niet reeds vroeger bij dezen of genen van zijnen tijd had opgemerkt. Dit doet natuurlijk niets te kort aan den lof, dien men[1]) den prediker van St. Jacob heeft toegekend; want hoewel wij te regt den meesten eerbied hebben voor hem, die in eenig vak van wetenschap of kunst eenen tot nog toe ongekenden weg bewandelt en daardoor een beter tijdperk in hare geschiedenis opent, zoo achten wij toch ook hem niet gering, die het beeld van zijnen tijd zóó in zich vertoont, dat de schoonste trekken daarvan het duidelijkst uitkomen en het gebrekkige bij hem minder in het oog valt dan bij vele anderen.

---

[1]) Bijv. Uytenbogaert.

In hoe verre wij DUIFHUIS in dezen zin een goed prediker kunnen noemen, moge de beschouwing zijner sermoenen leeren.

II.

ALGEMEENE KARAKTERISTIEK DER SERMOENEN VAN DUIFHUIS.

Vóór dat wij de sermoenen van DUIFHUIS in bijzonderheden beschouwen[1]), zal het goed zijn, een algemeenen blik te slaan op hunnen vorm en inhoud. Wat den vorm der sermoenen van DUIFHUIS betreft, kan ik mij geheel vereenigen met de voorstelling daarvan, bij den schrijver van mijn HS.V[2]), welke ik vind uitgedrukt in hetgeen hij aan het begin en aan het slot van zijn werk schreef. Op het titelblad namelijk leest men: *„de historie van 't lijden onses Saligmakers* JESU CHRISTI, *uijt de vier Euangelisten te samen gevougt, ende verklaringe daar over gedaan, in predicatiën afgedeelt"*; en aan het einde van het HS. staat een *„bladwijser van eenige saken, die in dese predicatiën wel buijten, doch ten occasie van de texten, verhandelt worden."* Wanneer wij de aanduidingen, in beide opgaven vervat, met elkander in verband brengen, dan geven zij ons een vrij naauwkeurig denkbeeld van den algemeenen vorm van DUIFHUIS' sermoenen. Zij zijn doorloopende verklaringen en toepassingen van het bijbelwoord. Een of meer verzen van den tekst worden historisch, antiquarisch of psychologisch verklaard; — nu en dan slechts volgt hierop eene „geestelijke uitlegging" — daarna worden er „leeringen" uit afgeleid of aan verbonden, en den hoorders ter behartiging aangeprezen. Ieder sermoen kan dus verdeeld worden in meerdere bijbeloefeningen, die, wanneer het exordium en de

---

1) Voor de literarische geschiedenis der sermoenen van DUIFHUIS, die ons bekend zijn geworden, verwijs ik naar mijne eerste Bijlage.

2) Zie de eerste Bijlage.

peroratie niet ontbraken, ieder op zich zelve een goed geheel zouden vormen.

Wat den inhoud van DUIFHUIS' sermoenen betreft, — BRANDT[1]) zegt, dat hij in zijne predikatiën meest drong op de liefde, op een godzaligen wandel en innerlijke deugden, zonder scherpzinnige geschillen of hooge geheimenissen aan te roeren, en dat hij weinig sprak van de praedestinatie, erfzonde en regtvaardigmaking door toerekening. Eene aandachtige lezing en herlezing van de tot ons gekomen stukken heeft deze uitspraak van onzen beroemden geschiedschrijver voor mij bevestigd. DUIFHUIS beweegt zich in zijne prediking bijna altijd op het gebied des dagelijkschen levens en betreedt zelden dat der school, en ook daar, waar de tekst of de gelegenheid des tijds hem aanleiding geeft in dogmatische beschouwingen te treden, doet hij dit zóó, dat de praktische zijde van het dogma het uitvoerigst behandeld wordt en het meest op den voorgrond treedt.

De vraag, wat het hoofddoel was, dat DUIFHUIS met zijne prediking zocht te bereiken, kan niet anders dan bij gevolgtrekking worden beantwoord, daar hij zich hierover niet heeft verklaard. Uit het karakter zijner sermoenen echter en uit hetgeen wij weten van zijne levensbijzonderheden, geloof ik te mogen vaststellen, dat het zijn voornaamste streven was, *door het aankweeken van grondige bijbelkennis, vernieuwing des inwendigen menschen en reinheid van leven te bevorderen.* En hiermede voldeed hij aan de behoeften van zijnen tijd, zoo als wij dien uit de lotgevallen van DUIFHUIS en uit zijne sermoenen zelve leeren kennen. Hij leefde toch bij den aanvang van de heerschappij der scholastiek in de Protestantsche theologie. Men vergat reeds, dat vrijheid van overtuiging het meest begeerde regt was geweest waarnaar men aanvankelijk gestreefd had, en daarom moest er gepredikt worden, dat het oordeel over 's menschen geweten alleen toekomt aan God. Men juichte in de

[1]) t. a. p.

reformatie der kerk, die men voltrokken waande, en er was groot gevaar, dat men daarbij zou blijven staan. Daarom moest DUIFHUIS het luide verkondigen, dat de mensch alleen door „gereformeertheijd des harten" aan zijne eeuwige bestemming beantwoorden kan. „Wat de een voor groote deugd en heiligheid hield, werd door den ander verworpen en geoordeeld als groote ketterij en zonde;" daarom riep hij het den zijnen toe, dat de leerlingen van CHRISTUS alleen aan de onderlinge liefde worden gekend, dat het 's menschen eenige pligt is „Hem na te volgen" en zich zelven te kruisigen. —

Wij vertrouwen met dit weinige genoeg gezegd te hebben, om onze lezers voor te bereiden tot eene meer uitvoerige beschouwing van de prediking van DUIFHUIS, zoo als wij die leeren kennen uit zijne sermoenen, bewaard in onze HSS. V en S [1]).

Wanneer wij bedenken, dat DUIFHUIS in de eerste jaren zijner bediening zeker dagelijks, en later ten minste meermalen in eene week heeft gepredikt, dan is een aantal van achttien sermoenen en twee fragmenten zeker een zeer klein gedeelte der voortbrengselen van zijne evangelieprediking; het zal evenwel voldoende zijn, om ons eene niet al te gebrekkige voorstelling van den Prediker van St. Jacob te geven. Daartoe zullen wij zijne sermoenen achtereenvolgens beschouwen van de zijde der inventie, dispositie en elocutie. Immers, hoewel wij gaarne instemmen met PALMER [2]) en anderen, die beweren dat er tegen deze verdeeling der ouden geene geringe bezwaren bestaan, zoo gelooven wij haar toch in het oog te moeten houden bij de beschouwing van een prediker uit de XVI^de^ eeuw, toen men, waar van de voornaamste pligten van den redenaar gehandeld werd, achtereenvolgens de *inventio, dispositio, elocutio, memoria,* en *pronuntiatio* ter sprake plagt te brengen [3]).

1) Zie onze eerste Bijlage.
2) Zie zijne *Homiletik,* S. 14 vv.
3) Zie ERASMUS, *Eccles.* lib. 2, p. 210; ANDREAS HYPERIUS, *de formandis concionibus,* p. 22.

III.

DE INVENTIE IN DE SERMOENEN VAN DUIFHUIS.

§ 1.

KEUZE EN VERKLARING VAN DEN TEKST.

Het is bekend, dat de oude redenaars het woord *inventio* in een engeren zin gebruikten dan lateren, die over de theorie der kanselwelsprekendheid hebben gehandeld: bij de eerstgenoemden[1]) wordt daarmeê alleen aangeduid de vinding der denkbeelden, gronden en stellingen, die dienen tot ontwikkeling van een *gegeven* onderwerp; bij den prediker omvat het ook de keus van tekst en thema der rede[2]). Wij echter gebruiken bij deze beschouwing het woord inventie in zijne meer enge beteekenis: immers bij aaneengeschakelde verklaringen en toepassingen van de Heilige Schrift kan minder sprake zijn van de vinding van het onderwerp der rede; terwijl bovendien ook de keus van den tekst niet onmiddellijk van DUIFHUIS zelven afhing, maar bepaald werd door het kerkgebruik, waarvan hij op zijn eigenaardig standpunt niet onafhankelijk was. Want, daar hij zoo veel mogelijk alles wilde behouden, wat in de kerk goed en bruikbaar was, had hij de gewoonte, de oude Evangelie- en Epistelteksten, zoo als zij sedert eeuwen vastgesteld waren[3]), aan zijne predikatiën ten grondslag te leggen, en daarvan slechts bij enkele gelegenheden af te wijken[4]). Zoo is het natuurlijk, dat hij op den kersdag Luk. II: 1—14 en 15—20 behandelde, en daags daarna, op het voorbeeld der vaderen[5]), Ste-

---

1) Zie *Auctor ad Herennium*, lib. 1, cap. 2; CICERO, *de Inventione*, I, 17.

2) A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, a. w. bl. 21; VAN HENGEL, *Institutio orat. sacri*, p. 72 § 3.

3) Zie hierover het belangrijke werk van RANKE, *das Kirchliche Pericopen System*. (Berlin, 1847).

4) BOR, t. a. p. 5) RANKE, a. w. S. 382.

fanus herdacht, naar aanleiding van Hand. VI: 8 vv.[1]).

Hierdoor is het duidelijk, dat wij niet kunnen vragen, in hoe verre DUIFHUIS heeft voldaan aan hetgeen wij een der eerste vereischten kunnen noemen van eene goede preek: de overeenstemming tusschen tekst en onderwerp der rede met de tijden des jaars en de gelegenheid van den dag[2]). Waar kerkelijke instelling of gewoonte de stof, die behandeld moet worden, bepaald hebben, verliest de prediker niet zelden dit middel, om de belangstelling zijner hoorders op te wekken en hunne aandacht te boeijen, maar hij kan dit gemis althans eenigermate vergoeden door dat hij de gedachte opspoort, die de kerk uitsprak, toen zij dezen of dien tekst voor dien dag bepaalde, en de juistheid van hare keus in het licht stelt. Zoo deed niet zelden LUTHER in de inleiding zijner preken[3]); en ook van DUIFHUIS kunnen wij daarvan eene proeve bijbrengen uit zijne boven bedoelde predikatie op den St. Stefanusdag. Nadat hij zijne hoorders heeft doen opmerken, hoe zij op het kersfeest in 's Heeren geboorte de groote genade van God gezien en vernomen hebben, en wat troost en vreugde de geloovigen daaruit ontleenen kunnen, gaat hij dus voort: „maer dewijle des menschen aert is, dat hij hem in die vreughde qualick kan houden, maer dicwils ondert schijn van een godtlijcke vreugde, hem een ijdele wereltsche ofte onnutte vreughde schijnt te mengen, soo hebben die outvaders niet te vergeefs desen dach geordijneert gehouden te worden, daeghs na den feestdach van den geboorte CHRIJSTIJ[4]), ende dat daerom,

---

1) Aan zijne lijdens-prediking lag even als bij de Lutherschen in ons vaderland (vgl. JUNIUS, *Geschied. en Belangrijkheid der lijdens-prediking*, I. bl. 237, en prof. DOMELA NIEUWENHUIS, a. w. bl. 7) eene Evangelie-harmonie ten grondslag, beginnende met Matth. XXVI.

2) Zie o. a. VAN HENGEL, a. w. p. 72 vv. en A. DES AMORIE V. D. HOEVEN, a. w. bl. 31.

3) Zie RANKE, a. w. S. 3.

4) Eens voor al zij hier aangeteekend, dat mijne HSS. V. en S. geen onderscheid maken tusschen de *y* als enkele, en de *ij* als dubbele *i*, maar dat zij overal eene *ij* hebben. Om aan het oorspronkelijke getrouw te blijven, heb ik gemeend deze, overigens dwaze, spelling te moeten behouden.

dat den mensch hem in geen ontijdijge geijlheijt ofte onnutte vreughde souden verloopen. Want wij sien (Godt betert), dat, gelijck die godtsalijge oudevaders geordineert ende gevonden hebben goet te sijn, jaerlijcx memorije te houden van die godtsalijge geboorte CHRISTIJ, om den mensch dat in eeuwigen memorije te doen houden, dat sij die weldaet nimmermeer en souden vergeten, soo heeft ter contrarije den Sathan op d' ander sijde gearbeijdt, om te ordineren Pontiaens avonden, Angenieten avonden[1]), om sottelijck ende gulselijck met malkandren te eten ende te drincken, ende de vruntjes te nooden, omdat dies te haestijger die groote weldaet van de salijge geboorte soude vergeten worden. Ende dit moeten dan goede avonden heten; ja, vrunden, het mogen wel te recht sotte avonden genoemt worden, want sotheijdt ist, daer men die hemelsche vreugde om een tijtlijcke overgeeft. Dus heeftet den Sathan al bedorven; want soo haest als men memorije houdt van die salijghe verrijssenisse CHRISTIJ tot onser rechtvaerdigheijdt, ende dat wij daerut souden leeren, hoe veel hij om ons gedaen heeft, ende dat die geheughenisse ofte memorije van sijnen besuerden doot ons altijdt behoorde voor 't hoofd te wesen ende altijdt te gedencken, terstondt des anderen daeghs na Paeschen heeft den Sathan een emaeus[2]) versiert buijten de stede, daer sij dan gaen spanceren: d' een proncket met sijn schoon kleederen, d' ander om vol ende dronken te drincken, die derde om hem toetemaecken ende te vercieren, dat[3]) men der sielen me soude bedriegen. Ende dit al heeft den Sathan bearbeijt, om der menschen gemoeden af te keeren van die godtlijcke gepeijnsen; want hij weet wel, soo lange der menschen herten vol gepeijnsen sijn van die godtlijcke weldaden sijnder geboorte ofte sijns lijdens, dat hij dan bij den mensch geen ruijmte ofte plaetse

---

[1]) „Pontiaens en Angenieten avonden" zijn de dagen vóór St. Pontianus'- en St. Agniets-feesten, dus 18 Nov. en 20 Jan. De vereering van Pontianus en Agnes kwam te Utrecht reeds op in 966, toen bisschop Balderik relieken van deze en andere heiligen uit Rome met zich bragt en „in ecclesia Traiectensi cum ingenti devotione reposuit." Zie BEKA, *Cat. Episc. Traiect.*, p. 74 ed. Buchel. 1643.

[2]) Emaeus. Moet men welligt Emmaus lezen? [3]) Welligt *daer*.

en heeft. Maer om dit te voorcomen, dat die schadelijcke vogel het saet niet soodra ut die aerde des herten soude oppicken, maer dat die geloovijge, nieugeboren kinderkens dat diep in laten, dat het wortelen krijcht ende vruchten draeght, soo sullen wij hier in desen tecxt leeren ende sien, wat den genen, die CHRISTIJ dit nieu geboren kindeken aannemen willen ofte met hem vereenigen, wel gemeenlijck volgen wil, want CHRISTUS is allerwegen de Joden een ergernisse ende den Griecken een dwaesheijt; ende omdat die gene, die CHRISTO, die nieuwe geboren Coninck, op den Kersdagh vruntlijck wellecom hieten, dies kosten overleggen, wat sijn geloovijge navolght, opdat sij daer na, utscheijdende niet en meenen, dat sij bedrogen sijn, soo sullen wij door des Heeren genade een levendigh exempel sien in desen heijlijgen ende godtsalijgen STEPHANO [1])."

Nadat wij gesproken hebben over den tekst, welken DUIFHUIS zich ter verklaring voorstelde, willen wij, den vorm zijner sermoenen volgende, het oog vestigen op die verklaring zelve, welke niet het kleinste deel zijner predikatiën [2]) pleegt uit te maken. Hoewel DUIFHUIS zich nergens bepaald heeft uitgelaten over zijne hermeneutische beginselen, zoo bevatten zijne sermoenen toch eene en andere uitspraak, welke zijne meening te dien opzigte eenigzins verklaart. Zoo heet het: „de Schrift, het manna geleken sijnde, voedt een ijder na hij hongert," en elders leest men: „gelijck wij van binnen in ons hart ende gemoet gestelt ende geschickt sijn, daerna verstaen wij Godts woord ofte de Heijlige Schrift; sijn wij vleijschelijck ende letters, wij verstaen 't alles alzoo op een uijterlijcke, vleijschelijcke sin; — — maer sijn wij oock geestelijck of hemels gesint, wij verstaen

1) HS. V.

2) Wien het mogt verwonderen, dat ik zoo wel van de *predikatiën* als van de *sermoenen* van DUIFHUIS spreek, wete, dat HS. S. den laatsten, HS. V. den eersten naam gebruikt, en dat DUIFHUIS evenzeer van zijne „*vorige praedicatie*" als van zijn „*vorig sermoen*" gewaagt.

deselve in haren regten sin ende aert, daertoe sij uijtgesproken sijn." Deze woorden, die buiten hun verband gelezen, misschien voor meer dan ééne opvatting vatbaar zijn, krijgen genoegzaam licht uit formulen als deze: „wij sullen 't geen hier uijtterlijcken geschiet, door een hooger overdenking wat verder insien ende bemercken," of „welcke dingen alle hare geestelijcke verklaringhe hebben," en dergelijke. Hieruit blijkt, dat Duifhuis, naast den grammaticalen of historischen zin van het bijbelwoord, daarin ook eene hoogere beteekenis ziet, die alleen openbaar wordt aan hem, die „den H. geest" of den „zin Godes" bezit. Het antwoord op de vraag, van waar hij die voorstelling ontleende, is moeijelijk met volstrekte zekerheid te geven; nogtans zullen wij wel niet ver van de waarheid verwijderd zijn, als wij — om niet van het voorbeeld der vaderen te spreken — in de eerste plaats denken aan zijn begrip eener mechanische inspiratie der Heilige Schrift, en aan zijnen hoogst praktischen zin, waardoor hij niet alleen de gedachte, door het geschiedverhaal uitgedrukt, maar ook iedere kleine bijzonderheid, iederen naam, iederen trek daarin, tot vermaning en onderwijzing zijner hoorders wenscht te gebruiken [1]). Wij willen een paar voorbeelden bijbrengen van deze wijze van Bijbelverklaring; het is betamelijk, dat wij de schaduwzijde van Duifhuis' predikwijze niet het laatst leeren kennen.

Terwijl hij spreekt over de zalving van Jezus in Be-

[1]) Dit blijkt bijv. uit de wijze waarop hij het verhaal behandelde aangaande Petrus, die den dienstknecht des hoogepriesters verwondde. Nadat daaruit allerlei leeringen zijn afgeleid, gaat hij dus voort: „Malchus beduijd soo veel als een koning: dit genomen in een hooger verstand, soo waren in dese tijt meest alle koningen, princen ende overheden het oore afgehouden, sulcx, dat sij geen ooren en hadden om de waerheijd te hooren of doen; ende dus gaet het noch heden ten dage, leider God, bij velen: seer weijnig overheden worden bevonden, die lust hebben tot de waerheijd: 't gehoor is haer afgesneden, omdat sij de stemme des Euangeliums niet begeert, maer vervolgt, [ende] de dienaers van die [waerheijd] smaetheijt aangedaen hebben; maer och of sij haer eens van Christo lieten genesen, sijn stemme hoorden, over haer ende bij den haren plaetse gaven, soo soudet hare landen welgaen." HS. V.

thanië en reeds gewezen heeft op „de groote liefde en ijver van MARIA," gaat hij dus voort: „Oock hebben wij een korte geestelijcke leeringe uijt dese historie te trecken, want Bethanië is zoo veel te zeggen als een huijs der tribulatiën of des droefheijts; SIMON is soo veel als gehoorsaem. Nu in desen huijsen is JEZUS, want hij, wetende alle dat lijden ende die droefheijt, die hem overcomen souden om der menschen sonden ende boosheijt wille, stelt hem in alle desen in dat huijs ter neder, wil alleen in sijns vaders wille sijn, wetende dat die de beste sij, getroost sijnde in gehoorsaemheijt alles uijt te staen, te dulden ende te lijden, dat hem toecomen soude om der sonden wille; geeft hem geheelijck over tot het alderutterste toe in gehoorsaemheijt te volharden, ja tot in den hoogsten noot, doot ende angst der hellen. Hier nu wort hy gesalft in't midden sijner broederen, de apostelen met die costelijcke narden salve, daer men koningen mede plag te salven, tot onsen eenigen propheet, leeraer, koning ende hoogenpriester[1])."

Geheel in denzelfden geest is zijne opmerking, bij het verhaal van de herders, die op bevel der engelen naar Bethlehem togen. „In den eersten seijt den tecxt" — zoo heet het daar — „dat sij vonden MARIJA, welcke int Hebreeus verklaert wort op verscheijden manieren, ende heeft meer utlegginge dan een; eerst heet het, een see der droefheijt, ten andere, leeringe ofte leeraersche. Siet, alderliefste, dat heeft in den geloovijgen oock sijn standt; want als die tot die Schriftuer eerst compt ende beginnen te soecken noch sonder geest, soo ist een dootslaende letter, een see der droeffenissen, daer wel groote baren om onser sonden ende ongeloofs wille ingaen; maer wanneer die H. geest coompt ende leijt sijn roede in dat bitter water, mara, soo wort het haest soet ende is haer dan een rechte leeringe ende onderwijsinge tot rechtvaerdigheijdt. Ende daer wort oock JOSEPH ende het kindeken gevonden; JOSEPH beduijt soo veel als rechtvaerdich: soo men dan die leeringe des H. geestes volget, soo

[1]) HS. V.

wort men door die genade Goodts rechtvaerdich ende verkrijght de volcomen saligheijdt door CHRISTUM JESUM in der sielen, die eeuwigh duert[1]."

Wij hebben deze proeven niet willen terughouden, want daardoor zouden wij oneerlijk wezen tegenover onze lezers, die niet alleen het goede maar ook het verkeerde van de sermoenen van DUIFHUIS willen leeren kennen; doch aan den anderen kant zouden wij vreezen onregt te doen aan den prediker van St. Jacob, wanneer wij deze of soortgelijke proeven te veel vermenigvuldigden of er te grooten nadruk op legden. Zoowel voor het een als voor het ander willen wij ons wachten. Daarom merken wij op, dat dergelijke verklaringen wel niet zeldzaam zijn in de sermoenen van Mr. HUIBERT, maar toch betrekkelijk weinige in getal (ongeveer dertig in zestien sermoenen is voor dien tijd niet veel), en dat zij meestal plegen aangewend te worden na eene historische of psychologische uitlegging. Slechts een of twee malen vond ik eene allegorische verklaring, zonder dat er eenige andere was voorafgegaan.

Wanneer men bedenkt, dat zelfs er onder de groote mannen der kerk, die zich met kracht tegen de allegorische interpretatie verzet hebben, weinigen geweest zijn, die haar nooit aanwendden, dan bevreemdt het ons niet, dat wij ook DUIFHUIS zeer naïef hooren klagen, dat de geheele Schrift „door verkeerde allegoriën en misduijdingen misbruijckt is."

Om niet langer stil te staan bij zijne „geestelijcke" uitlegging, willen wij thans zien, welke de meest gewone bijbelverklaring van DUIFHUIS pleegt te wezen. Hoewel wij enkele plaatsen in zijne sermoenen gevonden hebben, die eenige neiging tot grammaticale interpretatie verraden, zoo wordt deze toch uiterst zelden door DUIFHUIS aangewend: bij voorkeur bedient hij zich van hetgeen wij eene historische en psychologische uitlegging kunnen heeten. Hij schijnt er zich namelijk vooral op toegelegd te hebben — en

---

1) HS. S.

dit is grootelijks te prijzen — om het geschiedverhaal van alle zijden voor zijne hoorders duidelijk te maken, en hen als het ware tot getuigen te stellen van het tafereel, dat hij schetste. Van daar, dat hij gedurig allerlei historische, antiquarische en geographische opmerkingen in zijne sermoenen vlecht, en iedere handeling en gebeurtenis zoekt te verklaren uit den geest der tijden en de gewoonten der vaderen.

Nu en dan brengt zijn streven om den bijbel op deze wijze regt begrijpelijk voor zijne hoorders te maken, hem wel tot eene uitvoerigheid, die niet geheel onberispelijk of althans aan die plaats ongepast is[1]; maar meestal neemt hij hierbij eene behoorlijke spaarzaamheid in acht, en zegt niet meer dan noodig is, om zijne hoorders te verplaatsen in de tijden, waarover hij handelt.

Er is zeker niets voor den prediker zoo nuttig als eene grondige studie van de karakters der bijbelsche personen; geene verklaring der Heilige Schrift welligt zoo vruchtbaar als die, welke men de psychologisch-historische kan noemen. Wanneer de prediker de beginselen ontwikkelt, waaruit de verschillende daden der menschen voortkwamen, wanneer hij de gedachten opspoort, waarvan hunne woorden de dragers waren, wanneer hij nagaat welke rigting des gemoeds zij misten, toen zij tot deze of die zonde vervielen, welke geest hen bestuurde, toen zij Gode tot eer en den naasten tot heil leefden, dan wordt ieder woord van de Schrift, iedere trek van een tafereel, als het ware veranderd in eene levende gestalte; dan wordt het aantal voorbeelden, dat de bijbel bevat, als honderd malen vermenigvuldigd, en zeker zullen er dan weinige toestanden van het menschelijk hart

[1]) Zoo bijv., als hij bij de behandeling van Matth. XXVI: 1 en 2 („gij weet dat het na twee dagen paschen wordt") in het breede opgeeft, wanneer het paaschfeest ingesteld werd, welke de bedoeling er van was en hoe het plagt gevierd te worden.

worden gevonden, waarvan de Heilige Schrift ons niet het wezen en de oorzaken en de gevolgen leert kennen. — Het is vooral deze wijze van behandeling der gewijde geschiedenis, die de sermoenen van DUIFHUIS dikwijls zoo vruchtbaar en aantrekkelijk maakt: bij ieder woord, dat de Meester spreekt, bij iedere vraag der jongeren, bij elke daad die zij verrigten, ontwikkelt hij de beginselen, waaruit zij voortkwamen en dringt daardoor in tot de ziel, en het leven der handelende personen.

Wij willen een paar voorbeelden van deze wijze van bijbelverklaring bijbrengen: zij zijn een aangenaam contrast met de vroeger medegedeelde allegoriën. Wij kiezen daartoe de behandeling van Matth. XXVI: 33 en van Markus XIV: 44.

Matth. XXVI. 33 „Alwaer't dat sij al te samen aen u schandaliseerden of ergerden, soo en sal ick nogtans niet geërgerd worden."

„Dit en spreeckt Petrus, mijns bedunckens, niet uijt stoute vermetelheijt, maer uijt een vierigen ijver ende groote liefde, die hij tot sijnen meester hadde, sulcx, dat het hem groot wonder gaffe, dat de Heere seijde, ende onmogelijck docht, dat sulcx van hen luijden geschieden soude; regt of hij wilde seggen: Och meester, ick hoore een vreemde reden in mijne ooren uijt uwen lieven mond, dat gij segt dat wij u versaken souden. Hoe soude dat mogelijck sijn te geschieden? Want wij hebben't al verlaten ende sijn u gevolgt ende tot nog toe in geene versmaetheyt van u afgeweken. Doen sulcke groote menigte van u afweeck ende gij ons vraegde, of wij oock niet wilden weggaen, doen hebben wij beleden, dat de woorden des Eeuwigen levens bij u waren, ja soo ijemandt wil ten leven in komen, dat hij hem onder u, die dat waeragtige woord des Vaders sijt, buijge en gehoorsaem sij. Uwe heerlijckheijt hebben wij gesien op den heijligen bergh, doen gij van uwen Vader preijs ontfingt ende, gij Heere, wilt seggen dat wij in u geërgert souden worden? Hoe soude dat mogelijck wesen? Ende of't schoon bij dese

andere mijne medebroeders mochte geschieden, ende dat sij hen alle aen u ergerden, soo en sal ick nogtans niet geërgert worden. Want ick hebbe u beleden te sijn de Sone van den levenden God, ende gij hebt selver betuijgt, dat mij sulcken bekentenisse niet door vleesch ende bloed maer van God uwen Vader gegeven was. Hoe soude ick dan immermeer in u geërgerd worden? Neen 't en sal soo niet sijn[1])."

Mark. XIV: 44. Ende die verrader hadde haer een teijcken gegeven, seggende, dien ick kussen sal die is't; grijpt hem aen, vangt hem ende leijt hem behendelijck.

„Allerliefste, hiersiet gij de subtijlheijt des verraders; vermits hij met JESUS verkeert ende omgegaen hadde, soo kende hij sijne manieren ende waerschouwt de partije, alsoffe hij wil seggen, dien ick kussen sal, dat is den man, die gij begeert; dese kusse stelle ick u tot een teecken: maer als ick nu myn teecken getoont ende hem gekust sal hebben, soo weest daer terstond bij, dat gij hem aengrijpt, opdat hij u niet en ontkome, want hij is van grooter kloeckheijt. Ick kenne hem beter als gij doet: ten is mij noch niet vergeten, hoe hem die van Nasaret eens op den kaut van den bergh, daer haer stat op gebouwt was, gestelt hadden, om van boven neder te stooten ende dat hij uijt het midden van haer wegh gingh, sulcx dat sij hem niet en sagen of wisten, waer hij bleef; oock mede is 't mij wel indagtigh, hoe hij op die zee plagt te wandelen, doen hij PETRUS gebood tot hem te komen; van dese dingen en weet gijlieden soo niet als ick doe. Daeromme dan, ick sal hem ulieden wijsen ende in handen leveren, maer siet toe, dat gij voorsigtig seijt ende hem behendelijck leijt; ick waerschouw u te voren: comt hij uijt uw handen wech, als ick mijn werck sal hebben gedaen ende ghij hem niet wel en bewaert, soo meugdij daer vrijelijck op passen ende wil (ick) evenwel mijn gelt hebben. Als ick hem u gewesen ende gelevert hebbe, soo hebbe ick voldaen ende is mijn geld verdient[2])."

---

1) HS. V. 2) HS. V.

§ 2.

LEERINGEN UIT DEN TEKST AFGELEID.

Wanneer Duifhuis den tekst op eene of meer der genoemde wijzen heeft verklaard en omschreven, gaat hij over tot de „leeringen," die hij daaraan vastknoopt of er uit afleidt. Wij willen hem ook hierin gade slaan.

Ik behoef naauwelijks te zeggen, dat dit gedeelte onzer beschouwing zeker wel het meest belangrijke mag heeten; want het zal ons leeren, in welke verhouding Duifhuis, wat zijne geloofsleer betrof, tot de Roomschen en tot de Protestanten van zijnen tijd stond; hoe hij den eigenaardigen gang, dien hij in hervorming en bestuur der kerk volgde, wist te verdedigen, en op welke wijze hij vernieuwing des inwendigen menschen en reinheid van leven bij zijne hoorders zocht te bewerken. Hooren wij dan achtereenvolgens den *geloofsprediker*, den *hervormer* en den *zedeleeraar*.

Wat wij vroeger[1]) hebben medegedeeld aangaande het hoofddoel, dat Duifhuis door zijne prediking zocht te bereiken, doet ons begrijpen, dat onderwijzingen, die betrekking hebben op de geloofsleer, bij hem minder gevonden en meestal zóó voorgedragen worden, dat de praktische zijde van het dogma voornamelijk op den voorgrond treedt. Van daar ook, dat hij zich gewoonlijk houdt aan de formulen en uitdrukkingen der Heilige Schrift, en zoo veel mededeelt als noodig is tot bevrediging van het godsdienstig gemoed, zonder al de vragen, die het wijsgeerig denken kan doen, aan te roeren of op te lossen. — Natuurlijk, dat hij in zijnen tijd en voor hoorders van allerlei rigting — zoo als wij ons die in St. Jacob hebben te denken — niet zelden geroepen werd tot bestrijding van dwalingen en tot

---

[1]) Bl.

verdediging der waarheid; maar hierbij gedroeg hij zich, naar ons bescheiden oordeel, op voorbeeldige wijze. Waar hij dwaling meende te ontmoeten, aarzelde hij nooit zijne overtuiging daar tegenover te stellen, maar kwetste zelden door hevigheid of bitteren toon. Zonder den vijand, tegen wien hij strijdt, te noemen, liet hij het aan ieder over, tot zich zelven te zeggen: „die man ben ik; die zonde, dat dwaalbegrip zijn de mijne." Ik geloof dat zulk eene polemiek goed moet werken. Mag ik mijne overtuiging uitspreken? Zij is deze: de mensch heeft een meer geopend oor voor eene zijdelingsche dan voor eene regtstreeksche vermaning. Zeg ten aanhoore van den Roomsche, die toevallig uwe kerk bezoekt, dat Gode alleen de eer der aanbidding toekomt, maar geen schepsel of eenig stoffelijk voorwerp nevens hem, en welligt zal hij u aanhooren zonder ergernis, en het woord wegleggen in zijn hart, zoodat het heilzame vruchten kan dragen. Maar, zoo gij in zijne tegenwoordigheid dus spreekt: „de Roomsche kerk is eene heidensche, eene afgodische, want hare leden buigen zich voor hout en steen, voor beelden van menschen en engelen," dan zal wrevel en wrok zijn gemoed vervullen, en welligt zult gij niet anders uitwerken, dan dat hij henen gaat, u nog erger verwijt toevoegende, dan gij tegen hem heb uitgesproken.

Maar laat ons zien, welke geloofsleer Duifhuis predikte. Daartoe willen wij in de eerste plaats vernemen, wat hij van het wezen en de kracht des geloofs zegt.

„'t Geloove," zegt hij, — bij de verklaring der woorden: „Stephanus vol geloofs ende krachten dede wonderheden ende teijkenen[1])," — „'t geloove, om eijgentlijck te spreecken is Goodts aert, kracht ende natuur, want het is een gave Goodts, ende en kan nergens beter ut verstaen worden, wat het is, dan ut sijn tegendeel, dat is het ongeloof, d'welck Sathans natuer, aert ende kracht is, want die nergens meerder in staet dan in 't ongeloof. Hiervan weten die beter te spreecken,

[1]) Hand. VI: 8.

die met beijde besocht sijn ende die 't geloof in 't ongeloof gestudeert ende geleert hebben; dese hebben in een sonderlinge schole geweest, die die werelt niet en kent of en weet te spreecken. Daerom is dat geloof, wat anders dan een waen, of soo een ijdel betrouwen, als die wereld meent; ofte dat ijemandt soude meenen, [om]dat hij een ander opijnie ofte gevoelen heeft, dan een ander doen, [ofte omdat] hij van een deel ceremonijen sevenmaal verlost is, ende die niet meer en gebruijckt, daer hij voorgaende in betroude, dat hij daerdoor geloovigh soude wesen. Dit en ist niet, liefste vrienden, dit is een waen geloof. Maer het rechte geloof is een kracht Goodts, die van Godt uitgaet, daerdoor den mensch verseeckert wordt van Godes goedheidt, barmhertigheijdt, lanckmoedigheijdt tegen hem. — — Siet dit maekt het geloof door Goodts geest ende aert in den menschen, dat hij dien Godt houdt voor sijnen lieven Vader, ja hem bemint, eert, vreest, lieft ende dient, ut reijnder kintscher liefden.

Nu en was dese STEPHANUS niet een kleijn geloovijge, gelijk JESUS tot sijn discipulen seijt, doen sij int schipken waren, ende dat met baren bedeckt wort, doen hij sliep ende sij hem weckten ende seijden, Heere, helpt ons, of wij vergaen, ende JESUS seijde, waertoe sijt gij bevreest, o gij kleijn van geloove; of gelijck PETRUS, doen hij op die wateren soude gaen, ende hij siende op dat element, vervaert werde ende seijde, Heere helpt mijn, ende JESUS seijde, waerom sijt gij bevreest, o gy kleijn van geloove, ende stack sijn hand uijt, en holpt hem; neen, STEPHANUS en was niet een van dese, maer vol geloofs ende krachten, te weten godtlijcke krachten, om sulcke wonderen te doen, gelijck van hem gedaen worde, als dooden verwecken, blinden gesicht geven, stommen spraeck, ende die wercken, diē JESUS, sijn lieve meester, voorgedaen hadden, dat hij die oock dede. — Maer, opdat wij nu dit tot ons brengen, mocht ijemandt seggen; wel al sulcke krachtijge daden als van den Apostelen, ofte jongeren CHRISTIJ in die eerste kercke geschiet sijn, en volgen nu niemandt meer, dat sij door opleggingе der handen, den

siecken genesen, ofte der blinden oogen openen, ofte duijvelen, ofte onreijne geesten door den woorden soo utvaren, als doen der tijdt; ende die heere JESUS heeft het immers geseijdt, dat sulckes sijn geloovijge volgen sal, JOHANNES ant[1]) 14 Cap., soo wie in hem gelooft, dat die die wercken doen sal, die hij dede. Sijnder dan nu oock geloovijge, dewijle wij die utterlijcke daden niet en sien, gelijck bij haer? Ja, liefste vrunden, Godt heeft sijn kercke en geloovijgen gelijck doen, die hij kent; maer wij moeten een onderscheijdt hebben tusschen die eerste kercke ende die geloovijgen nu ter tijdt. — Dese soecken bij haer selven Godt te dienen, ende ut die liefde Godes oock haren naesten t'onderwijsen, — — ende vermanen malkanderen broederlijck ende lieffelijck tot die nieuwe geboorte in CHRISTO JESU, ende dragen die verborgentheijd des geloofs in een reijne conscientie, soodat sij voor een ijgelijck toonen, dat sij sijn, 't geen dat sij spreecken met haren lieffelijcken, lanckmoedijgen ende sachtmoedijgen aert, dien sij tegen alle menschen toonen, ende bewijsen, dat sij Godes kinderen sijn, soodat die gene, die haer ommeganck ende wesen sien, daer of gebetert mogen werden. Dit is die kracht des geloofs nu ter tijt in die geloovijgen, ende door dit geloof doen sij meenijge wonderdaden, die die werelt niet en verstaet of en kent; want, lieve vrunden, 't geschiet soo menichmael, dat die kinderen Goodts hier of daer sijnde, 't sij in haren handel, in schuijten of op wagens, wat spreecken ofte handelen, soo dat die toehoorders seer verwondert sijn, dat sij sulcken utvloet ende lieffelijcken wesen aen die menschen spooren ofte sien, soodat PAULUS' woort daer waer valt, daer hij seijt, II Corint. 2 cap.: wij sijn Gode eenen soeten reucke CHRISTIJ, soodat die menschen, die daer bij sitten, 't geen sij gehoort hebben wel menichmael gelijck een lieffelijck blomken, daer men menichmael ende menichmael aen snuft ende ruijckt om sijn lieffelijckheijdts wille, dat sij soo die woorden ende daden der geloovijgen overleggen, ende peijnsen ende door Goodts genade daer door

[1]) Ant. = aan het.

gebetert worden. Siet, beminde, dit sijn groote daden, die nu ter tijdt noch van alle geloovijgen geeijst worden, soodat sij door haer leer ende deughtsaem leven oock duijvelen ende quade geesten door Goodts kracht verdrijven, dat is, wanneer die worden verandert, gierijge in milde, die dronckene in nuchtere, die toornijge in lanckmoedijge. Maar dese spreecken niet disputerender wijs, gelijck nu ter tijd vele, diet meenen met een praetgen af te leggen, alsof geloof in veel wetens stonde; neen, beminde, 't geloof is wat anders! 'T geloof is een gantsche overgift hem selven Godes, als daer den mensch hem selven gantsch ende al blootelijck ende geheel Godt overgeeft, ende laet God met hem doen, als hij wil, sabbateert, viert rust, staet stil ende laet Godt met hem begaen, ende neemt hem selven niet meer aen, 't sij in lijden, in verachtinge, wat het sij; achtet alles niet hem selven, maer Godes, soodat hijt niet en is, maer den Heere, die daer werckt ende doet. Siet, liefste vrunden, daer soodanige geloove is, dat hem selven gantsch overgeeft, ende Godt stil houdt ende laet doen, daer volgen einttelyck alle dese daden ende krachten den geloovijgen na[1])".

Even als DUIFHUIS in deze voorstelling van het wezen des geloofs, afwijkt van de begrippen der Roomsche kerk[2]),

---

[1]) HS. S.

[2]) Men vergelijke slechts de woorden: „*siet dit maekt het geloof door Goodts geest en aerd in den mensch, dat hij dien Godt houdt voor sijnen lieven Vader, ja hem bemint, vreest, lieft ende dient ut reijnder kintschen liefde*" (zie boven bl. 80), met deze uitspraak van het concilie van Trente: „*si quis dixerit fidem justificantem nihil aliud esse, quam fiduciam divinae misericordiae, peccata remittentis propter* CHRISTUM, — *anathema sit,*" (Conc. Trid., S. VI, cap. 5, can. 12), of met deze woorden van den Catechismus Rom.: „*nos de ea fide loquimur, cuius vi omnino assentimur iis, quae tradita sunt divinitus. — Cuius virtus efficit, ut id ratum habeamus, quod a Deo traditum esse Ecclesiae auctoritas Comprobavit.*" (Catech. Rom. I, 1).

Met wien der Hervormers DUIFHUIS overigens het meest overeenkomt in de bepaling van het wezen en de kracht des geloofs, is moeijelijk te zeggen, daar zijne uitspraak te algemeen is om haar te vergelijken met de voorstellingen van LUTHER, MELANCHTHON, KALVIJN en ZWINGLI. Dit evenwel is zeker, dat de ethische opvatting van het wezen des geloofs bij DUIFHUIS, even als bij ZWINGLI, (zie HAGENBACH, *Dogmengeschichte*, S. 598) op den voorgrond stond.

zoo bestrijdt hij ook met kracht hen, „dewelcke meijnen, als sij hare boosheijdt bedreven, gerooft, onschuldig bloed vergoten hebben, ende als dan wat om Gods wille geven, of dese of die liefdeloose ceremonie gebruijcken van dit of dat te stichten, soo sal 't al geholpen sijn[1])". Even eens verzet hij zich tegen „'t onverstant der menschen, die, omdat sij veel van den engelen gelezen en gehoort hebben, hoe Godt groote dingen door haer aengerecht heeft, se mede willen aenbidden ende godtlijcker eere willen bewijsen," vergetende, dat „de engelen geschapen sijn om Godt te dienen ende instrumenten tot sijnen dienst te sijn, gelijck de menschen oock daertoe geschapen sijn[2])."

Meer uitvoerig bestrijdt hij de leer van de voorbidding der heiligen. Hij bespreekt haar ergens naar aanleiding van het verhaal van den boetvaardigen moordenaar aan het kruis. „Hier uijt dan," zegt hij, „hebben wij eerstelijck aen te mercken, dat wij in de noot geen andere voorbidders en hebben te soecken, dan dese, die van Godt selven is voorgestelt met eenen eed, als hij hem in sijn hoogepriesterambt bevesticht, seggende: de heere heeft gesworen, ende 't en sal hem niet berouwen, gij sijt een priester in de eeuwigheijt na Melchesedechs ordonnantie. Nu hebt gij in 't beginsel gehoort, dat het ampt eenes hoogenpriesters bestaat in offerhanden te doen ende te bidden. Dewijl dan dese hoogenpriester ons van Godt selve wordt voorgesteld als onsen voorbidder, waerom willen wij dan andere soecken? Te meer dewijle die oock altijdt blijft — — om voor ons te bidden. Siet, dewijle dan Godt de Vader selve desen ons voorstelt tot onsen priester ende voorbidder ende geen ander, 't is wonder over wonder, dat men noch menschen vindt, die andere gaen soecken tot patronen ende voorbidders, daer de H. Geest haer niet een woord af en spreeckt. Of souder wel een vriendelijcker, barmhartiger ende goedertierender wesen als dese, die voor sijne eijgene vijanden bidt, die se

[1]) HS. V. [2]) HS. S.

alle tot hem roept, die belast ende beladen sijn? Met wat packen der sonden sij oock beladen mogen wesen, hij wilse verquicken, die daer seijt: alle die dorst hebt, komt tot mij ende drincket; die daer spreeckt: keert u tot mij, o aller wereld eijnde, soo word gij salich. Waerom willen wij dan anderen begeren dan desen, die ons Godt den Vader gegeven heeft tot een voorbidder ende voorspraak, gelijck oock JOANNES seijt in sijnen 1en brief, aent 2: ick schrijve u dese dingen, opdat gij niet en soudt sondigen, maer ist dat ijemandt gesondigt heeft, wij hebben JESUM CHRISTUM, eenen regtvaerdigen voorbidder bij den Vader. Merckt, hij seijt niet: wij hebben *voorbidders*, maer eenen regtvaerdigen *voorbidder* bij den Vader, dewelcke, als boven gehoort is, altijt leeft om voor ons te bidden. — — Dese is oock die gene, die onse nooden, daer in wij sijn, weet ende kend, dewijle hij warachtigh Godt is met den Vader. Nu en kend niemand de harten der menschen als alleen Godt; soo en moet men dan niemandt aenroepen als die de harten kend, want die alleen wil ende kan verhooren. Is't dan niet seer qualijck gedaen desen, die onse herten kend, gelijck de Schrift van hem getuijght, voorbij te gaen ende ons tot sulcke te voegen, die onse harten niet en kennen, ja die van ons niet en weten, oock over onse ellende niet beweegt en sijn? Want waar't dat sij daar noch over beweegt waren, soo hadden sij geen volkomen vreugde ende waren in den stand der volmaecktheijd naer der sielen niet. Maer van desen staet: dat hij medelijden kan hebben met onse swackheijt, als die in alles besocht is. Die dan dese voorbij gaan ende anderen soecken, die God haer niet voorgestelt en heeft, over dese soude hem den hemel ontsetten, verschricken ende beven, wantse een dubbelde sonde doen: eerst dat se den levenden fonteijn (Godt selven) verlaten ende dat se haer selven hier ende daer uijtgehouwen bornputten soecken, die vol holen sijn ende geen water geven en konnen[1]). Want

---

[1]) Jer. II: 12, 13.

wat sijn 't anders dan uijtgehouwen bornen, die vol holen sijn ende geen water geven en konnen, de Santen en Santinnen, daer die menschen in den noot toeloopen, daer se geen bevel of belofte van en hebben. Want die men bidden sal, moet men uijt den mont des H. Geests dese twee dingen van hebben: een bevel dat men aenbidden sal, met een belofte, dat hij hooren ende helpen wil ende kan. Dit en hebben wij van geen heilige Godes, 't sij MARIA (de gebenedijde maget) of eenige ander, in de gansche H. Schrift niet een letter. — — Siet, van CHRISTUS hebben wij bevel ende belofte, maar van geen andere. Sullen wij dan, dat ons Godt geboden heeft, daer wij seker van sijn, dat hij ons verhooren wil, *laten* ende *doen* 't gene daer wij geen bevel of belofte van en hebben, op 't onseker? Dit's voorwaer wel een sware ende periculeuse saecke, desen onsen eenigen Hoogenpriester en Middelaer verbij te gaen, die soo veel om ons gedaen heeft, ende andere uijt eijgen vernuft te gaen verkiesen, die desen versetten, regt of er ijemand barmhartiger of vriendelijcker waer als dese[1])."

DUIFHUIS' bestrijding van de leer, dat de „successie van den hoogenpriester van Israël overgegaan is op den opperbisschop van Rome," en dat CHRISTUS de geestelijke en wereldlijke jurisdictie aan dezen heeft toevertrouwd, behoeven wij, evenmin als zijn verzet tegen het dogma van het vagevuur, mede te deelen; het zij ons genoeg te vermelden, dat hij zich ook over deze punten heeft verklaard. Van alle leerstukken echter der Roomsche kerk zijn er geene, die hij zoo uitvoerig — hoewel ook weder op zijne wijze, — weêrlegt, als dat van de transsubstantiatie en het voorgeborgte der helle. Ten aanzien van het laatste, opdat wij hiermede beginnen, verklaart hij, even als KALVYN[2]) en de belijdenisschriften der Gereformeerde kerk, de nederdaling ter helle van het lijden des Heeren in Gethse-

1) HS. V.

2) Vgl. *Instit.* II: 16, 12; zie ook K. MATTHES, *Comparative Symbolik*, S. 382 en HAGENBACH, *Dogmengeschichte*, S. 655.

mané, waar door hem „de geheele last van Gods toorn over de schulden der menschen gedragen ende ondervonden werd." Het is opmerkelijk, dat de prediker, die dit leerstuk op meer plaatsen heeft behandeld, de voorstelling der Roomsche kerk te dien opzigte nergens ontwikkelt; hij legt eenvoudig zijne meening bloot en zegt dan: „dit mag wel het voorborg der helle sijn geweest, daer men soms met groot onverstand in eene andere maniere van heeft willen spreken, dog niet gekent." Zou Duifhuis hierin niet den regten weg van hervorming of zuivering van leerbegrippen bewandelen? Hij geeft eerst eene voorstelling van hetgeen hij voor waarheid houdt, en als hij die met kracht heeft uiteengezet en verdedigd, eerst dan gewaagt hij van de meening, aangenomen door de menigte. Zoo tracht hij zijne hoorders tot zijne partij over te halen, vóór dat hij hen bestrijdt, zoo begint hij met opbouwen en eindigt met afbreken. Hij prent zijnen hoorders de waarheid in het gemoed en laat daar voor de dwaling geene plaats. Hetzelfde zullen wij opmerken bij zijne verklaring van het sacrament des avondmaals. In de eerste plaats ontwikkelt hij zijn eigen gevoelen; het komt hierop neder. „Brood ende wijn beelden af die geestelijcke voedinge ende lavinge der sielen, dewelcke inwendig geschiet met dat waeragtige gekruijste ligchaem Christi, met sijn vergoten bloed; — gelijck het brood, natuurlijcker wijse gegeten ende in de mage ontvangen, aldaer gecookt, verteert ende sijn natuurlijck voetsel, alle die andere leden toegesonden ende medegedeelt word; alsoo oock Christus, dat waeragtige hemelsbrood, van den Vader gesonden om de werelt het leven te geven, wordt van die hongerige ende dorstige zielen met den mond des geloofs ontfangen, ende aldaer bewaert, geconsumeert ende verteert, sendet alle de leden ende cragten der zielen haer voedsel waerdoor sij weder vernieuwt worden, die te voren afgenomen, ja verdort ende geheel tot den doot gecomen waren door honger ende dorst, gebreck van voedsel; want in die oude Adams nature geen brood des levens is. — — *Eten,*

dat is sich eijgen maecken, ganschelijck met hem vereenigt worden; want sonder dese spijse en hebben wij geen leven in ons, te weten het leven der sielen; — — de hand, die toegrijpt ist geloove; de mond, die ontvanght, is die genadige goetwilligheijd; de etinge, dat is de rumineringe ende herkauwinge van Godes groote weldaden, alwaer men overlegt, herhaelt ende overdenckt die genadige verlossinge door die suijre, duijre, ange ende bange doot geschiet, waerdoor hij de eeuwige versoening gevonden heeft, tot eeuwig heijl, saligheijd ende behoudinge dergenen, die hem aennemende eten, dat is, met hem door den geloove vereenight worden. — — Alleen de sulcke smaken dese spijse ende genieten desen geestelijcken dranck, die hare ellende kennen ende weten datse buijten CHRISTO in de doot ende eeuwige verderfenisse sijn, sonder eenig vertrouwen ergens op, sonder geregtigheijt, gans ontbloot, niet dan doot ende verdoemenisse door die regtvaerdige wet Godes voor oogen siende."

Wanneer DUIFHUIS dan deze zijne opvatting van het avondmaal heeft ontwikkeld, toont hij aan, dat „dit oock het gevoelen der outvaderen neffens de H. Schrift is," waartoe plaatsen uit AUGUSTINUS, AMBROSIUS, CYPRIANUS en CHRYSOSTOMUS worden bijgebragt. Als hij alzoo de waarheid heeft in het licht gesteld en in het breede verdedigd, gaat hij over tot eene korte maar krachtige bestrijding der dwaling, zeggende: „ick bid u vrienden, siet nu eens hoe verre dit gevoelen sij van de transsubstantiatie; want soo die geschiet, soo word het brood selver terstond vleesch ende bloed CHRISTI, volgens het seggen dergenen die dit drijven. Ende bij soo verre, dat het vleesch ende bloed CHRISTI sij, soo eet dan oock soo wel JUDAS[1]) ende alle godloosen, die het eten,

1) De meening, dat ook JUDAS deel heeft genomen aan het avondmaal, wordt op verschillende plaatsen bij DUIFHUIS gevonden en schijnt grooten invloed geoefend te hebben op zijne geheele rigting. Daarom willen wij eene plaats uit zijne sermoenen mededeelen, waar hij dit zijn gevoelen verdedigt: „bij sommige schribenten," zegt hij, „wort getwijfelt of JUDAS mede in 't avondmael des Heeren sij geweest, dan niet. Maer dat hij daer geweest sij, dat verklaren de Evan-

het vleesch ende bloed CHRISTI, als de godsaligen. Soo moet oock JUDAS ende alle godloosen in den dagh des Heeren behouden blijven ende kunnen niet sterven in der eeuwigheijt; want CHRISTUS seijt: soo wie mijn vleesch eet ende mijn bloed drinckt, die blijft in mij ende ik in hem; waerin nu CHRISTUS blijft, die leeft door hem, als hij daerna seijt: wie mij eet, die leeft door mij; die nu door hem leeft, die leeft in hem ende hij is't leven in hem ende leeft eeuwig, gelijck hij het eeuwig leven is. Soo en soude dan volgens dit besluijt, ('t welck seer vast staet) niemand in den uitersten dage verdoemt sijn van alle die maer dit sacrament ontfangen."

De overige argumenten, waarmede DUIFHUIS de transsub-

---

gelisten, dat JESUS als 't avond was, met de twaelve is ter tafel geseten. Nu is't seker, dat bij het eten van 't paeschlam niet en wierde ter tafelen geseten, want sulcxs moste na de wet al staende geschieden; daerom wert dit sitten gesproken van 't avondmael. Ende den Evangelist LUCAS ende JOANNES stellen oock de sake alsoo, datter ganschelijck niet aen te twijfelen sij; want hoewel MATTHEUS ende MARKUS de woorden JESU CHRISTI, dien hij tot den Apostelen spreeckt, seggende: voorwaer, voorwaer, een van u sal mij verraden, schijnen voor of in't Avondmael te stellen, soo en kan nogtans daer uijt ganschelijck niet anders besloten worden dan dat hij daer present geweest is; dogh LUCAS stelt dese woorden ganschelijck na het avondmael ende bijsonder JOANNES, dewelcke eerst verhaelt hebbende, dat JEZUS, nadat hij weder aen de tafel was geseten, haer de heerlijcke verborgentheijt van het voetwasschen, ende wat hij daer mede meijnde, hadde verclaert, soo seijt hij, hoewel hij haer gewassen hadde en sij reijn waren, datse nogtans niet allen reijn en waren, maer datter onder haer eenen was, inde welcke vervult soude worden, 't geen eertijts door die H. Schrift voorsien was te geschieden, dewelcke door DAVIDS mond was uijtgesproken, Ps. XLI: die met mij brood eet, heeft sijne versenen tegen mij opgeheven; ende hoewel oock DAVID dit selve wel in sijn persoon onder sijne huijsknegten is wedervaren, soo heeft het nogtans die H. Geest principalijck voorsien van CHRISTO alsoo te sullen geschieden; daerom, opdat die discipulen daerin niet en souden geërgert wesen, seijt hij haer te voren van hem voorgeschreven te sijn; — — ende daerna seijde JESUS: voorwaer, voorwaer, een van u sal mij verraden; — — ende als nu PETRUS den discipel, die JESUS lieffhadde, gewenckt hadde, dat hij hem vrage sou, van wien hij dat seijde, — seijde JESUS: dien ist, die ik die ingedoopte bete geven sal; ende als hij de bete ingedoopt hadde, gaf hij se JUDAE, — — ende als hij die bete genomen hadde, ging hij terstond uijt; uijt welcken allen men bequamelijck kan sien ende besluijten de tegenwoordigheijd JUDAE int avontmael."

stantiatieleer bestrijdt, zijn deze: 1°. een sacrament is „een teeken van een heijlige ende verborgen handelinge, ofte een sienlijck teeken van die onsienlycke genade;" is nu het teeken gelijk aan de „beteekende saek," dan blijft het sacrament geen sacrament meer; 2°. de geschiedenis leert dat niet allen, die dit teeken ontvingen, kwamen tot de onzienlijke genade; 3°. de Apostel PAULUS noemt het, nadat hij de woorden der instelling reeds heeft uitgesproken, nog „tot drije reisen toe brood; waer't nu saecken dat het broodt veranderde in't wesenlijcke ligchaem ende bloet des Heeren, naer uijtsprake van die vijf woorden, soo most PAULUS hier niet geseijt hebben van brood eten ende kelck drincken, maer hij moste hebben geseijt: soo dickwils als gij dit *ligchaem* etet ende dit *bloed* drincket;" 4°. JEZUS zeide: doet dit ter mijner gedachtenis; „daer ijemand lighamelijck tegenwoordig ende present is, daervan en hout men geen gedagtenisse, maer alleen van de absente, dewelcke nu voorbijgepasseert sijn ofte haer selven ergens getransfereert hebben uit d' eene plaetse in d' ander." — —

Wat wij DUIFHUIS hoorden verkondigen van den zin en de bedoeling van het avondmaal, voert ons als van zelf tot eene beschouwing van zijne geloofsleer, in betrekking tot die der overige Protestanten van zijnen tijd. Men heeft het bemerkt, even als vele onzer eerste hervormers[1]), was hij even ver verwijderd van het Luthersche *in*, *met* en *onder* als van de transsubstantiatie der Roomsche kerk. Zijne opvatting van het avondmaal is geheel in den geest van ZWINGLI, of, beter gezegd, van hem, die de Zwinglische voorstelling in ons vaderland ontwikkelde, vóór dat zij den Hervormer van Zwitserland bekend was[2]). Misschien heeft deze overeenkomst eenigen onzer geschiedschrijvers[3]) aanleiding gegeven, DUIFHUIS een echten Zwingliaan te heeten. — In hoe verre echter

1) Bijv. ANASTASIUS, MERULA, BLOCCIUS.

2) Zie Prof. N. C. KIST, in zijne aanteekening achter de verhandeling over PETRUS BLOCCIUS, *Ned. Arch.*, II.

3) O. a. YPEIJ en DERMOUT, II, bl. 71, en VAN DER KEMP, *De eere der Ned. Herv. Kerk gehandhaafd*, II, bl. 94.

de naam van Zwingliaan tot hem behoort, zal ons nu nader moeten blijken als wij hooren, hoe hij het verband tusschen het Godsbestuur en de zedelijke vrijheid der menschen plagt voor te stellen. Er is welligt geen moeijelijker vraagstuk dan dit, en als wij bedenken, dat wij in onzen tijd nog steeds wachten op hem, die alle eischen van het Christelijk denken te dezen opzigte volkomen bevredigen zal[1]), dan kunnen wij niet verwachten, dat Duifhuis dit raadsel zal hebben opgelost. Maar dit wordt ook van den prediker niet geëischt. Immers, hij treedt niet op om de geheimen Gods geheel en al te ontsluijeren, maar om de gemeente van Christus op te voeren tot den hemel en haar in zalige gemeenschap te brengen met den Allerhoogste. En daartoe hebben Jezus en zijne Apostelen ons den weg gewezen. Houd der gemeente beurtelings beide zijden der waarheid voor; predik de meest redelijke, zedelijke, vrijheid, en gij zult uwen broeder krachtig opwekken tot den strijd tegen zonde en dwaling; verkondig het luide, dat het Godsbestuur zich uitstrekt over alles, het kleine zoowel als het groote, het geringste deel evenzeer als het groote geheel, en gij zult hem vervullen met vrede en kinderlijke gerustheid. Het is waar, wie ter kerke gekomen is, om de verklaring te hooren van de geheimen der wijsbegeerte, zal door zulk eene prediking niet geheel voldaan worden; maar, wie vroomheid van hart bezit, zal aan die plaats de vragen der wetenschap steeds minder luid hooren spreken, en de eischen van het godsdienstig gemoed — en deze zijn de hoogste — bevredigd zien. Laat ons nagaan, in hoe verre Duifhuis bij zijne prediking dezen regel heeft gevolgd. Van een man als hij, is het natuurlijk, dat hij zich evenzeer door praktischen als religieusen zin liet leiden en beheerschen; daarom wees hij zijne hoorders gedurig op hunne diepe afhankelijkheid van God en zijn alles omvattend bestuur. „De kinderen Godts," zegt hij,

---

[1]) Zie Prof. J. H. Scholten, *Leer der Hervormde Kerk*, II. bl. 499 (3e druk).

„staen sóó in sijne handen, dat haer niet een haerken van hare hoofden mag vallen, sonder sijn believen, ende haer niet en sal geschieden voor haer regte ure ende van Godt bestemden tijd;" „wij sijn niet dan arme instrumenten," heet het elders, „soo de Heere sijn hand niet geduijrig aen ons houd, komen wij tot die verderffelijckheijt;" „soo de Heer sijn hand niet aen ons houdt, ende ons op ons selven laet staen, vermogen wij niet eenen oogenblik staende te blijven, als wij van de wereld, den sathan ende ons eijgen vleijsch aengevogten worden;" „sommige," zegt hij ook, „hebben den mensch niet onbehoorlijck vergeleken bij een poppe, orgelpijp of speelinstrument, 't welck soo lange den meester sijn werck doet, sijn hand daerin steeckt ende door werckt, of den wint door den speelman daerdoor gaet, geeft hij geluijt; anders is 't een doot ding ende staet onberoerlijck."

Tegenover deze uitspraken, die wij met vele dergelijke konden vermeerderen, en waarin wij een bewijs zien van Duifhuis' vromen zin en Christelijk geloof, staan andere, waar hij 's menschen onafhankelijkheid ten sterkste uitspreekt. „Die gifte [ons in Christus dood geschonken] is Godes, uit loutere, onverdiende, barmhartigheijd ende liefde; maer het nemen is uwes; gij moet toetasten ende toegrijpen ende sulcken kostelijke presentatie niet laten verbij passeren, want God den Vader bied u sijnen sone aen ende beveelt u, gij sult hem nemen tot u." — „Waer de Heere sijn woort send, leert of doet leeren, daerbij is oock sijnen Geest ende presenteert den mensche Gods goetheijt ende genade onder sekere conditiën: so sij dese aennemen ende haer bekeeren, wordense salich; ist dat sij deselve tegenstaen, soo blijvense in hare verderffenisse; ende dit beijde kan geschieden, aennemen of tegenstaen."

Het is natuurlijk, dat Duifhuis op zulk een standpunt de leer der absolute praedestinatie niet kon aannemen, maar haar openlijk bestreed. Twee malen wordt zij in zijne overgebleven sermoenen besproken, naar aanleiding van het verraad van Judas; eene der beide plaatsen willen wij mede-

deelen; zij is ontleend aan de behandeling van het woord, dat Jezus (volgens Matth. XXVI: 50) tot Judas sprak, zeggende: „vriend, waertoe sijt gij gekomen.” „Uijt dit vriendelijcke woord Christi,” merkt Duifhuis hierbij op, „dat hij Judas nogh vriend noemt, worden vermaend sommige menschen (na ’t woord des wijsen) van den Heere in’t goede te gevoelen, als die niemands verderff en wil; waeromme hij oock niet vóór de scheppinge der wereld den eenen mensche tot saligheijt ende d’ ander tot verdoemenisse heeft verordineert, voor soo veel in hem is, ende dienvolgende oock Judas niet. Want offe wel alle dingen voor sijn alsiende oogen altijt tegenwoordig sijn, bij den welcken, als een eeuwigen Godt, geen tijd nog voor of na en geldet, soodat daer altijt een alsiende alwetentheijt is, soo blijft hij nogtans puijr, louter ende buijten eenige schuld, als die niemands verderff begeert, nog geenen lust daerin en heeft om sijne eere te soecken in’t verderff der schepselen, die hij bereijt heeft, opdat se in wesen souden sijn, gelijck in’t boeck Sapient. staet, waermede accordeert het eerste capittel Geneseos: God sag aen alles wat hij gemaeckt hadde, ende siet daer, het was alles seer goet. Soo en was er dan niets quaets geschapen, daer hij eenen haet toe hadde: dienthalven is den boosen niet van Godt, maer uijt die boosheijt selfs boos geworden, ende heeft sijn verderffe uit hem selven. Soo heeft dan oock desen Judas hem selven boos gemaeckt door ’t luisteren van een vreemde stemme, buijten [die] sijnes harders, die hem mede geroepen ende verkoren hadde tot een Apostel. Daerom noemt hij hem hier nog vriend, seggende: o vriend, waertoe sijdij hier gekomen om uw eijgen Heer te verraden, daer gij tot soo heerlijcken staet ende beroepinge van hem beroepen waert? Waer ’t nu soo, dat Judas eijgentlijck daertoe van God verordineert ende geschapen ware (als ’t soo verre van daen is, als hemel ende aerde wijt van een sijn) soo soude Christus hem geen vriend noemen, die God sijnen Vader hatede, want sij eens wesens ende willens sijn, als Christus seijt: ick en mijn vader sijn een. Soo en spreeckt

CHRISTUS oock niet geveijnsdelijck, als hij hem vriend noemt, sulcx dat hij het soude seggen ende niet meenen. O neen! dat waer dubbelt van harten, anders met den mond te spreken ende anders met den harten meenen. In CHRISTI mond is noijt bedrog bevonden; dus noemt hij dan JUDAS uijt een opregte harte vriend, als die die menschen niet en hatede, maer alleen de boosheijt ende 't verderf in den mensche. — — Daerom laet ons sulcke argerlijcke, diepe questiën laten varen in die Christenheijd, dewelcke strijden tegen d' eenvoudigheijt, liefde ende barmhartigheijt, ende geheel tegen de natuere Godes, maeckende van het werck CHRISTI een sinnenwerck. Te weten, als alle dingen alsoo door een eeuwige praedestinatie van Godt voorset souden wesen, ende d' een mensche tot saligheijd ende d' ander tot verderffe (ende dit door God) soude gestelt wesen, waertoe soude dan God sijnen lieven Soon gesonden hebben, die 't seer ang ende bang gevallen is, eer hij den mensch verlost, den toorn gestilt, de paijs gemaeckt ende die eeuwige versoeninge, voor die hem aennemen en gelooven, gevonden heeft? Och vrienden! hoe kont gij immer een regt hartelijcke beweging in desen hebben, als 't soo soude wesen. Maer laet ons suijver gelooven aen dien, die de sondaers tot boete noodigt, oock desen JUDAS vriend noemt, op hope of hij hem had mogen bekeeren; die oock alle belasten ende beladene tot hem roept, om hen te verquicken[1])."

Het blijkt duidelijk uit deze woorden, dat wie DUIFHUIS voor een Zwingliaan wil houden, vergeten moet dat de Hervormer van Zwitserland op het stuk der praedestinatie niet minder streng en consequent dacht dan KALVIJN[2]). Maar behoorde DUIFHUIS dan welligt, zoo hij noch onder de volgers van LUTHER, noch onder die van ZWINGLI of KALVIJN gerekend mag worden, tot de partij van MENNO, die alom in ons vaderland grooten aanhang

---

[1]) HS. V.

[2]) Zie Prof. SCHOLTEN, a. w., I, bl. 58.

had? Voorzeker neen. Behalve dat zijn afkeer tegen het uitoefenen van kerkelijke tucht[1]) geheel in strijd is met den geest der Doopsgezinden, bij wie ban en mijding eene zoo belangrijke rol plagten te spelen, weêrlegt hij ook openlijk de meening van hen, die het bekleeden van overheidsambten en het dragen van het zwaard den Christen verbieden. Ook geloof ik aan de volgelingen van MENNO te moeten denken[2]), als DUIFHUIS spreekt van „sommige, die een professie van 't uijtterlijck voetwassen gemaeckt hebben, meijnende 't was een uijterlijcke ceremonie, die in Godes gemeente behoorde plaets te hebben, even soo wel als doop ende avondmaal, ende soo gebruijckt te worden."

DUIFHUIS volgde dus in zijn dogmatische overtuigingen geen bepaald stelsel, maar behoorde, even als BLOCCIUS, MERULA, ANASTASIUS[3]) en vele anderen tot de eclectici, die, hetzij ten gevolge van hun zelfstandig onderzoek, hetzij door den overvloed van allerlei geschriften, die zij lazen, met velen der Duitsche en Zwitsersche hervormers in eenig opzigt, met geen hunner in alles overeenstemden[4]).

Nadat wij van DUIFHUIS als *geloofsprediker* gehoord hebben, willen wij stil staan bij die gedeelten zijner sermoenen, waaruit wij zijne meening over reformatie, plegtigheden en bestuur der Kerk leeren kennen, en de verdediging vernemen van het eigenaardig standpunt, dat hij innam tegen-

1) Zie boven bl. 42.

2) Zie HAGENB., S. 613, en MENNO SYMONS' *Wercken*, bl. 636.

3) Zie de aangeh. monographiën van Prof. MOLL over *Merula* (Amsterdam, 1851) en *Anastasius* (*Kerkh. Archief*, I,) en die van Prof. KIST over *Bloccius* (*Ned. Arch.* II.)

4) De verhouding van DUIFHUIS' geloofsleer tot die der Duitsche en Zwitsersche hervormers meer bepaald op te geven, is niet wel doenlijk wegens gebrek aan bescheiden. Het meest welligt komt Hij overeen met de Lutherschen, zoo als die vertegenwoordigd worden door MELANCHTHON; echter is er te veel verschil, dan dat wij DUIFHUIS een Melanchthoniaan zouden willen noemen.

over de overige Protestanten van zijn tijd. Hooren wij dan eerst zijn oordeel over de *reformatie!*

„Alle leeraers", zegt hij, „behooren de waerheijd in de kercke of gemeijnte Godes te spreken ende te leeren, soo lange men haer lijden of dragen wil, ende niet hier of daer, om cleijne fouten, die in de kercke souden mogen wesen, een afdeijlinge, separatie of afsondering te maecken met een hoopken volcx alleen, maer openbaerlijck die waerheijt vrij uijt tot de werelt te spreken. Bijsonder, die sig seggen gesonden te sijn, om de oude verwoestinge te bouwen, de tuijnen [te] repareren ende de wegen [te] beteren[1]), die en behooren niet een ijgelijk sijn eijgen volckxken te versamelen, daertoe te spreken, die te leeren ende d' ander in 't wilt of woest te laten loopen; maer [moeten] doen gelijck de profeten ende Christus hebben gedaen; dewelcke, hoe groote verval in Israël in hare tijden was, soo in de godsdiensten als tempel, nogtans haer tot geen ander volck gevougt of verkoren hebben, als dat volck, met wiens vaderen God sijn verbond heeft opgeregt; maer *dit* volck hebben sij gesogt te beteren, op te regten ende hare misbruijken te straffen. — — Een opregt leeraer behoort dan vrij openbaer uijt tot den volcke ende gemeente na 't exempel der propheten, Christi ende der Apostelen te spreken alle die woorden van desen leven, soo lange men hem eenigsints lijden, dulden of dragen wil, al soude 't oock tot op slagen en gevangenisse, ja de doot aenkomen. Soo wanneer door sulcx de eere Godes ende de stichtinge van het volck mogt gevorderd worden, moet 't et alles gewaegt sijn. Waerdoor komet, dat heden ten dage in de Christenheijt soo veel verscheijden afdeijlinge ende namen van menschen gevonden worden, met welcke men partijdet, soodat bijna die nieuwe namen voor d' oude inkomen, dan alleen omdat men niet tot den volcke openbaer en soeckt te spreken de woorden van desen leven? — — Maer soo haest als er een kleijn

---

[1]) Esaias LVIII.

misverstand in de leere of ceremoniën oprijst, terstond wil de grootste partije de kleijnste niet verdragen, maer bandt deselve ende roept se uijt voor quaed. Dese dan, die haer bedunncken, oock een goede saecke te hebben, ende alsoo van d' ander afgestooten worden, begeren oock die waerheijt, die sij verstaen op haerder sijde te wesen, niet te verswigen, ende willen, volgens Pauli woort, hare toegaderinge niet verlaten; maecken dan alsoo een vergaderinge apart of op haer selven, tot denwelcken sij het woord spreken ende anders nergens, [ende] agten dan de sommige van desen d' andere, die hier buijten sijn, voor geen Christen menschen, maer voor afvallige ketters ende lasteren malckanderen; ende dit gelijck ick geseijt hebbe, alleen om een misverstand uijt de Schrift, daer men elckander behoort te lijden, dragen, in't vriendelijck onderwijsen, tot dat de Heer genade gave, dat den onverstandigsten oock van God uijt genade verstand gegeven worde, om de opregte waerheijt te kunnen verstaen ende begrijpen. Och oft dus toeginge! soo soud er soo veel scheuringen ende gedeeltheijd onder de Christenheijt niet sijn; maer een ding gebreekter, waerdoor dit dus niet en gaet, dat is de liefde. — — Soo sij bij ons plaets hadde, souden wij malkanderen soo ligtelijcken niet afsluijten, kercken op ons selven bouwen, maer vast aenhangen als die eerste kercke der Apostelen gedaen heeft, die niet soo curieus op pointgens malckanderen op 't scherpste hebben ondersogt, gelijck gij in de handelingen der Apostelen leest, wat hare bekentenisse geweest sij, daer se op aengenomen sijn, van den camerlinck, stockmeijster ende andere. Siet hoe Paulus die Corinthische gemeente verdragen ende wat grooter feijlen hij in haer geduldet heeft, hem daer niet van afscheijdende, soo lang sij hem selven wilde lijden ende dragen; daer nogtans sulcke dolingen waren, dat die deselve geloofden, het gansche deel der saligheijt verloochenden. — — Maer scheijt hij henluijden hierom van de vergaderinge af, of scheijt hij hem selven van haer af? Neen, o neen! 't is er soo verre van daen, dat hij haer mede noempt de geheij-

ligden in CHRISTO ofte geroepen heijligen ende spreekt vrij uijt het woord tot haer, niet maeckende eenige scheijdinge of deijlinge[1])." — — Deze en dergelijke plaatsen bevestigen wat wij vroeger[2]) mededeelden over de beginselen van DUIFHUIS, ten aanzien van reformatie der kerk. Hij wenschte eene gemeente te stichten, waar ieder zijne overtuiging vrij kon uitspreken, waar de verschillende opvattingen der waarheid naast elkander stonden, en men elkander in broederlijken zin onderwees en bestuurde. Waarlijk, wij hebben achting, zoowel voor de leer die hier wordt gepredikt, als voor de bescheidene, overtuigende en Evangelische wijze, waarop DUIFHUIS haar voordraagt; maar toch, ééne opmerking mogen wij niet terughouden. Als wij namelijk vroegen, uit welk beginsel bij DUIFHUIS de strijd voortkwam tegen hen, die den band der eenheid verbreken, dan zou ons terstond tweeërlei antwoord voor den geest kunnen komen; wilden wij den prediker van St. Jacob hard vallen, dan lag het voor de hand te zeggen, dat het de nawerking is „van den Roomschen zuurdesem," waardoor hij ook aan de uitwendige eenheid der kerk zoo groote waarde hecht; wilden wij hem hoog verheffen, wij zouden kunnen beweren, dat hij de waarheden van het Evangelie zoo zuiver en krachtig heeft opgevat als weinigen vóór of na hem. In beide gevallen echter zouden wij de waarheid te kort doen. DUIFHUIS zelf geeft ons den sleutel in de hand, om den waren grond zijner handelwijze te leeren kennen. In zijne predikatie op den kersdag namelijk, waarin hij spreekt over de herders, die naar Bethlehem togen en dáár verkondigden, wat hun van het kindeken gezegd was, vinden wij deze belangrijke opmerking: „Eer wij hier voorder gaen, om van des volcxs verwonderinge te spreecken, soo moeten wij hier eerst een kleijn onderscheijt maecken tusschen die allegemeene sendinge, die ut die wet der natueren geschiet, door den Heijligen Geest gedreven sijnde, ofte die bijsonder sendinge, die van

---

1) HS. V. 2) Zie boven bl. 41.

Godt coompt, sonder middel, nochtans door middel van wonderdaden bevestight wordt of door overheijdsmacht." Van laatstgenoemde „sendinge" hebben wij een voorbeeld in Mozes; van de „allegemeene" in de profeten, die niet gezonden werden om eene nieuwe kerk te stichten, maar om de vervallen godsdienst in Israël weder op te rigten. Daarom behoefden zij geene wonderdaden of teekenen te verrigten, en hebben ook „die tempelen met autorijteit niet gesuivert uitwendigh ofte gereformeert. Maer als Godt die kercke wilde reformeren, soo heeft hijt door Helijam met wonderdaden bevestight, doort verslinden des offers, waerop hij die Baelspapen doodde. Ende ten tijde van die Babijlonische gevanckenisse, soo heeft hij Jesua door Serubabel, die een wettelijcke overheijdt was, — gesonden om den vervallen dienst Godts op te rechten. Ende als hij die kercke regt wilde reformeren door sijnen Soon, soo heeft hij dat bevestight met teijkenen ende wonderdaden, die oock die Apostelen overvloedigh volgden. Siet, dit is nu die manier van die wettelijcke sendinge, die Godt altijdt gebruijckt heeft, dat, wanneer hij sijn volck een nieuwe wet, oft in die wet, vervallen sijnde, een reformatie heeft willen maecken, dat hij se met teijkenen ende daden bevestight heeft, opdat het krachtigh sij ende sij dan spraecken met autoriteijt ende macht. Maer nu isser een sendinge, die ut die wet der liefden ende naturen coompt, daer een mensch een ander soeckt te doen, als hij wilde, dat hem geschiede ofte gedaen worde. Dese sendinge is alle menschen gemeen, die van Godt wonderlijck verlicht ofte begaeft sijn ende van herten daerom arbeijden ende daer na staen, dat sij haren naesten daertoe mede mochten brengen. Dit is in dese herders. Maer dese en spreecken niet als autorijteijt ofte macht hebbende, ofte dat sij iet mogen gebieden, gelijck die voorgaende wel mogen, maer sij soecken haren naesten van herten te raden, te leeren ende te vermanen, om tot die weldaet te comen, die sij gesmaeckt hebben." Deze uitspraak van Duifhuis geeft ons genoegzame verklaring èn van de groote gedachte, die wij hem vroeger hoorden uitspreken

over eenheid der kerk, èn van zijne ondergeschiktheid aan den magistraat, wien hij alleen de magt toekende, iemand eene buitengewone zending op te dragen en daardoor eene reformatie tot stand te brengen, of eene nieuwe kerk te stichten[1]).

Laat ons thans vernemen wat DUIFHUIS leerde ten aanzien der *ceremoniën*. Zijn onderwijs te dien opzigte staat in naauw verband met het hoofddoel, dat hij door zijne prediking zocht te bereiken. Daar het namelijk zijn hoogste streven was, vernieuwing des inwendigen menschen en reinheid van leven te bevorderen, moest hij zich verzetten tegen iedere plegtigheid, die alleen uit gewoonte verrigt werd, zonder dat het hart daar deel aan nam, of waarvan hij vreezen mogt, dat zij den mensch zóó zeer zou bezig houden,

1) Het behoeft naauwelijks vermeld te worden, dat DUIFHUIS in zijn oordeel, over de magt der overheid in kerkelijke zaken, volstrekt niet alleen stond, maar zoowel in, als buiten ons vaderland, vele geestverwanten had. Om niet te spreken van ZWINGLI, denken wij hier vooral aan WOLFGANG MUSCULUS en zijne theorie over het verband tusschen kerk en staat. Volgens hem leert de geschiedenis van het Israëlitische volk ten duidelijkste, dat het de wil van God is, dat de regeling der godsdienst geheel afhangt van de wereldlijke overheid. Immers niet de priesters, zooals AäRON en ELEäZAR, maar de oversten des volks, MOZES, JOZUA, DAVID, SALOMO, enz., bepaalden de inrigting der godsdienst en werden algemeen gehoorzaamd. Daarom is het eene verkrachting van de wet Gods, als de Roomsche kerk leert, dat aan de wereldlijke magt, alleen de bescherming der godsdienst toekomt, want zoowel het opstellen als het handhaven van kerkelijke wetten is haar opgedragen. Anders toch wordt de instelling Gods omgekeerd, en worden de onderdanen tot wetgevers, de wetgevers tot onderdanen gemaakt. Als MUSCULUS vervolgens nader opgeeft, voor welke zaken, de godsdienst betreffende, de overheid moet zorgen, spreekt hij van het aanstellen of bevestigen der kerkdienaars, de regeling van de werkzaamheden der dienaren onderling, de zuivere verkondiging van het Evangelie, de wettige bediening der sacramenten, het afschaffen van onnutte, schadelijke of overtollige, en het herstellen van vervallene kerkelijke gebruiken, het opzigt over de leeraars en de leden der gemeente en het bestuur der kerkelijke goederen. Dit sluit natuurlijk niet uit, dat de overheid altijd het regt heeft, godvreezende mannen aan te stellen, die onder haar toezigt deze pligten kunnen vervullen. Zie WOLFGANGI MUSCULI, *Loci communes theologici* (Bern, 1575); verder vergelijke men over dit onderwerp H. C. ROGGE, *Caspar Janszoon Coolhaes*, I, bl. 62. vv.

dat hij door den uitwendigen vorm de gedachte, die daardoor werd uitgesproken, vergeten moest. Daar hij echter ter andere zijde hooger waarde hechtte aan de vroomheid des harten, dan aan de vormen, waarin zij zich openbaart, kon hij toegevend oordeelen over ceremoniën, die wel uit verkeerd verstand der Heilige Schrift, maar toch uit opregt geloof voortkwamen. Nooit evenwel — en wij haasten ons dit te zeggen ter eere van den prediker van St. Jacob — nooit liet hij daarbij na, zijne hoorders onder het oog te brengen, dat de Heer het anders had bedoeld; want „soo haest als eenige abuijsen in de Heijlige Christen-kercke mogten ingeslopen sijn," zeide hij, „moeten wij ons terstond keeren tot de stemme des Bruijdegoms, tot Godes woordt, ende sijnen wille verstaen ende bekend hebbende, ons daer geheel weder toekeeren; want Christus' bruijd en mag tog met geen andere wetten beswaert ofte belast worden, als alleen met die, welcke haer liefste haer opgelegt ende bevolen heeft, daer hij op gestorven [is, ende die hij] met sijnen bloede besegelt heeft."

Eene merkwaardige proeve van de wijze, waarop Duifhuis onnoodige en ongepaste ceremoniën bestrijdt, levert ons zijne predikatie over de voetwassching. Met kracht en verontwaardiging verzet hij zich tegen de gewoonte van „de keijseren ende koningen, bisschoppen, dekens ende kanunniken, die elkanderen de voeten wassen, ende wanneer sulcks uijtterlijck geschiet was, meenden, [dat] de saeck was geholpen ende den sin des Heeren wel volbragt." Evenzeer valt hij hen aan, die zich vergenoegden „met een rijsen besem de voeten van de altaren in de kercken te wassen, omgord met eenen linnen altaerdweijl, waermede sij dezelve weder afdroogden;" maar over die anderen [1]), die „een professie van 't uijtterlijck voetwassen hebben gemaeckt, meijnende 't was een uijtterlijcke ceremonie, die in Godes gemeinte behoorde plaets te hebben," spreekt hij, naar een regtvaardig oordeel en in verdraagzame liefde, op deze wijze: „waer het in ware

1) Zie boven bl. 93.

ootmoedigheijt geschiet, laet ick het in sijn waerden ongeoordeelt, maer wat anders heeft de Heere gemeent."

Met stilzwijgen gaan wij die plaatsen uit zijne sermoenen voorbij, waar DUIFHUIS zich verzet tegen het onthouden van den avondmaalskelk aan de leeken, en tegen de gewoonte der Roomsche kerk, om de hostie in een ciborie op te sluiten en in processiën om te dragen; wij willen alleen nog eene uitspraak van hem mededeelen, waaruit blijken kan, welke waarde hij hecht aan ceremoniën en uiterlijke plegtigheden in het algemeen. Het is namelijk uit de behandeling van Matth. 27: 6 vv., dat hij deze leering trekt: "Siet, beminden, hier blijckt wederomme de hypocrisie van dese natie, die swarigheijt maecken in sulcke dingen, in dewelcke geen swarigheijt te maecken en was. Want of sij dit geld in de offerkiste wierpen, of daer buijten lieten, even onreijn bleven sij in hare nijdige harten, ende even schuldig in de doot Jesu, want het geld bleef geld ende worde in sijn selven erger of beter. Maer, allerliefste, aldus is der geveijnsden aerd noch heden ten dage; die hebben gemeenlijck wat uijtwendigs, daer se groote heijligheijt in stellen, als cleederen ofte ceremoniën, omme die te doen of te laten, ende het bijzonderste word vergeten, namelijck een reijn harte, 'twelck een ware tempel Godes is, daer God in wonen ende regeren wil. Dit wordt, och lacie! weijnigh betracht, maer [sij] staen alleen op sulcke uijtterlijcke dingen, regt of God met wat uijtwendigs te paijen waer. O neen! vrienden, ick zeg neen; God wil een reijn harte ende eenen nieuwen geest in ons hebben, 'twelck gevrijt sij van gierigheijt, haet, nijt, twist, eergierigheijt ende alles wat den verdorven ouden mensch aengaet." —

Wanneer wij ons den eigenaardigen gang herinneren, dien DUIFHUIS volgde in het bestuur en de inrigting zijner kerk [1]), dan kunnen wij verwachten, uit zijne sermoenen de verdediging daarvan te zullen vernemen. En werkelijk wordt die

[1]) Zie boven bl. 42.

daarin niet te vergeefs gezocht, hoewel wij betrekkelijk zeer weinig vinden, wat hiermede in verband staat. En dit kan ons niet geheel bevreemden. Immers, in de eerste plaats zou het geheel in strijd zijn geweest met zijne eigene beginselen, over eene zaak, die hij alleen van ondergeschikt belang kon achten, in het breede uit te wijden; ten andere gelooven wij, dat DUIFHUIS te veel irenischen zin bezat, om de plaats, waar hij stond, te ontheiligen door onnoodige polemiek, vooral over zaken, waarbij het gevaar zoo groot is, dat de strijd meer gevoerd wordt ten voordeele eener subjectieve opvatting, dan ter handhaving van de eeuwige waarheid. Maar verzamelen wij het weinige, dat DUIFHUIS in zijne sermoenen bijbragt ter verdediging van zijn eigenaardig standpunt! Eerst dan zullen wij vernemen, wat hij in zijne predikatie op den Stefanus-dag zeide tegen hen, die hem lastig vielen, omdat hij voor de verzorging der armen geene afzonderlijke diakens aanstelde, maar zich van de gewone potmeesters bediende. „Maer eer wij nu voortgaen met desen text," lezen wij daar, „soo sullen wij eens sien van dese arme-dienaers, overmits STEPHANUS een mede van dese geweest is, of dese nu soo seer van noode sijn als doe, ende of men alles moet nadoen, dat die Apostelen ofte die eerste kercke heeft voorgedaen. In den eersten, datter arme-dienaers moeten sijn, dats wel seecker, dat heeft CHRISTUS geseijt: die armen suldij altijdt hebben; daerom, sijnder armen, soo moetender oock sijn, die die versorgen, ende hebben alle rijcken, die de Heer tijtlijck substancie verleent heeft, hier dese lessen, dat een ijder van Godt geset is een dienaer ofte een rentmeester van sijn evennaesten. Nemet vrij ter herten, gij rijcken; gij sijt niet dan rentmeesters, ende die Heere sal rekenschap van u vorderen, want Hij en heeftet u om u schoon aensicht (boven een ander) niet gegeven, dat gijder in wellust of leven ende u naesten gebreck soude hebben; och neen, maer omdat hij u in dat kleijne beproeven sal, of gij oock van oprechten herten sijt. Soo en sijt gij dan niet meer dan een dienaer uwes naesten. — Siet, dus is een

ijder selfs een armen-dienaer voor sijn hooft. Ten anderen, nademael het Christendom sóó verbreijt is, dat geheele lantschappen, steden ende volcken in den name CHRISTIJ gedoopt sijn ende gelooven, dat sij door hem verlost sijn, ende dat daer Christen overheijdt in alle steden gecomen is, soo hebben die geordijneert opsienders der armen in alle plaetsen, als gasthuijsmeesters, heijlighgeestmeesters, weesmeesters, potmeesters ende diergelijcken veel meer, die sorge souden dragen voor alle armen, d'eene soo wel als d'ander, die't van doen hadden. — Maer nu sijnder wel menschen, die met die ordonnantie der overheijdt niet te vreden en sijn, maer willen noch het exempel deser eerster kercken navolgen, seggende, dat het die overheijdt niet toe en compt sulcke dienaers te ordijneren, maer die gemeente oft predijkanten. Maer och, lieve vrienden, willen sij alle exempelen der eerster kercken navolgen, soo moesten sij oock die gemeenschap der goederen gebruijcken, item, niet verstickt eten, item, die handt opleggen, die krancken met olije salven, die gemeente die diakens ofte dienaers laten kiesen ende diergelijcke veel meer, dwelck in die eerste kercke geoeffent is. Maer het eene wil men volgen ende het andere nalaten. Daerenboven moesten hare diakens leeraers wesen, gelijck desen STEPHANUS ende PHILIPPUS, Act. 8, item NICOLAUS, Appoc. 3 cap. geweest sijn; maer dit en wort niet gebruijckt. Maer, alderliefste, hadde die overheijt in der apostelen tijt soo gratieus geweest, dat sij die Christenen met armen-dienaers versorght hadden, och hoe wel souden die lieve mannen Godts, die Apostelen, tevreden geweest sijn; sij en souden voorwaer niet geseijt hebben als nu ter tijt bij sommijge geseijt wort, dat het des magisstraets officie niet en hadde geweest, maer sij souden Godt gedanckt hebben, die haer sulcke genade toegebracht hadde. Maer het rechte tegendeel bleek bij dese overheijdt te Jeruzalem, gelijck int vervolch van desen STEPHANUS gesien sal worden. Maer wat dese luijden moveert, dat sij sulcks d'overheijdt niet toelaten willen, dat is Godt ende haer bekent. Of sij onder het decsel van sulcks niet en soecken selfs te

regeren ende meesters te sijn; maer dit is niet der Christenen aerd, alderliefste; die begeren niet te regeren, maer laten haer soo gaern van den anderen regeren. — Soo sien wij dan, alderliefste, bijsonder den tijt, wanneer die gemeente Godts sulcks heeft begonnen, haer dijakens ofte armen dienaers te verciesen, namelijck doen sij vervolcht ende onder Heijdensche ofte Jootsche overheijt waren, die sochten den naem CHRISTIJ ut te roijen ende te verdelgen; ende worden hier alle Christenen geleert, dat sij Godt dancken ende loven sullen, als hij haer een overheijdt toeschikt, die selfs die gemeente met armen dienaers versorgen, haer niet vervolgen, maer beschermen ofte voorstaen tegen die tijrannen[1])."

Even geestig, maar veel krachtiger, is DUIFHUIS' verdediging tegenover hen, die kerkelijke tucht oefenden en meenden verpligt te zijn, ergerlijke zondaars van het avondmaal te weren. Uitgaande van de onderstelling, dat ook JUDAS aan het eerste avondmaal heeft deel genomen, zegt hij, na zich op het voorbeeld van den Heer beroepen te hebben: „maer hier sullen nu wel veel seggen: hij heeft het gegeten tot sijn verdoemenis. Ick antwoorde u ende vrage: wist CHRISTUS dit niet, dat hijt daertoe eten soude? Gij moet mijn antwoorden: ja. Wist nu die eeuwijge waerheijt dat, ende heeft hij hem niet belet, eij lieve, seght mijn toch, wie bent gij, die het niet en weet, hoe het in us naesten herte staet, ende wilt het hem beletten? Want daer en is niemandt, die weet wat in den mensch is, dan den geest des menschen, die in hem woont. Ist dat u naesten huijden valt, morgen mach hij weer opstaen; wat tijt heeft CHRISTUS PETRUS gestelt ofte den moorder? — — Och vrunden, vrunden, siet toch wel toe, dat gij met die werelt geen verkeert oordeel en geeft, opdat dat wee niet over u come, daer Esaijas, 5 cap., van seijt: wee u, die het booze goet ende het goet boos noemt. De

---

[1]) HS. S. Voor wien den toestand van latere dagen heeft gadegeslagen, behoeft het niet gezegd te worden, dat noch de staat, noch de kerk van onzen tijd met deze beschouwing van DUIFHUIS zou gediend zijn.

werelt soude den Pharijseus al boven den publicaen gestelt hebben, maer CHRISTUS oordeelde anders; ende daerom wilde ick een ijder wel raden voort beste, dat hij toch sijnen evennaesten niet en sluijt van de genade, die hij toch selfs van doen heeft, opdat hij soo met den Pharijseen het hemelrijck voor die menschen niet toe en sluijt ende selfs daer niet in en com, opdat hij niet eijgen en maecke, dat die Heer alle sijn jongeren, goede ende quade, heeft laten genieten. Eij lieve, seght mijn toch, wie isser, die die verborgen gedachten ende raetslagen des herten kent, dan alleen Godt? Ende offer nu een waer, die huijden sondighden ende morgen begeerden hij tot het avontmael te gaen, ende hij hadde een opset gemaeckt met sijnen Godt die dagen sijns levens niet meer tegen sijnen wil te handelen, ende gij hadde die sonde van gisteren gesien ende niet die boete van huijden, ende u naesten quam om tot het avontmael te gaen, ende gij keerde hem, die in alsucken opset stont met sijnen Godt, en waert gij dan niet een verkeert oordelaer bevonden, ende soude niet een groote last over u comen? Maer gij sult hier weten te seggen: de saligheijdt en is aent avontmael niet gebonden; wat schadet dat hij een tijdt lanck boete doet? Ick antwoorde u: 't is waer, de saligheijdt en isser toch niet aen gebonden; maer gij meucht u naesten op een reijse meer teruggestooten, deur u verhert herte, als gij hem van u dagen sout connen winnen. De sone Goodts, JESUS, heeft anders met den geschapen mensch gehandelt; hij heeft alle sachtmoedigheijdt altijt gebruijckt, om den mensch immers te voorcomen; ende dat is PAULUS' lesse, die hij ons geeft, dat, diegene die staen alle middelen sullen soecken, om haren gevallen broeder op te rechten. —— Daerom beweert niet, dat gij u naesten meucht afkeeren van 'tgene, dat u selfs van die Heer ut genade gegeven is, ende weet, dat die Heer, die alle herten in sijnen handen heeft, oock die macht heeft us broeders herte schielijck te veranderen, alst hem belieft, in een oogenblick. Hebt gij wat meer dan u naesten, hoe compt gij der aen? En hebt gij het niet van den Heer uit

genade ontfanghen? Ende hebt gijt ontfanghen, waerom beroemt gij u, als of gijt niet uit genade en haddet? Ende hebben wij niet alle eenen vader? Ende heeft ons niet alle eenen Godt geschapen? Waerom veracht dan den eenen den anderen ende ontheijlijgt dat verbond, dat Godt met die vaderen gemaeckt heeft? Siet toch, hoe qualijck dat die Heer dat verachten altijdt genomen heeft. Och wij leeren al een verkeerde lesse: wij souden door die liefde een ijgelijck grooter achten dan ons selven, maer sijn al grooter in ons eijgen oogen; wij soecken al ons eijgen eere. — — Och die Heer Jesus en heeft sijn discijpelen, die hij wel wiste dat hem in dien nacht alle begeven souden, ja Petrus, die hem verloochenen soude, ende Judas, die nu alreede besloten hadde, dat hij hem verraden soude, sijn avontmael niet ontseijt; maer met grooter liefden ende eenigheijt heeft hijt met haer gehouden. Eij lieve, seght mijn doch nu, en behoort het niet alles na dit avontmael gericht te worden. En behooren niet alle onse avontmalen, die bij ons gehouden worden, haer ooch te hebben op dat eenijge avontmael Jesu Christij gebenedijt, opdat wij toch niet wijser en willen sijn als onse meester, wiens kinderen wij ons beroemen te wesen. Hier sien wij, dat die goede Paulus het avontmael na gereformeert heeft. Alst bij den Corinteren vervallen was ende in een kleijn achtinge was gecomen, doen seijde hij: dat ick van den Heer ontfangen hebbe, dat hebbe ick u overgegeven ende en derfter niet of noch toedoen, maer volcht hem in alles na. Dese Paulus seijt: die mensch proeve hem selven, ende ete alsoo van den broode ende drincke van den kelcke; Christus seijt: gij seijt niet alle reijn. Siet, nu moet een eijder in sijn conscientie gaen ende beproeven hem selven, of hij oock is den genen, die daer met een arch harte toegaet, oft bij hem noch eenich bedroch is, offer noch eenig quaet opset is, om ijemant leet te doen ofte te beschadijgen. Vint gij noch sulcken adderen gebroet, weest terstont bereijt, om dat onkruijt ut te werpen; suijvert reijn ut den ouden deesem, opdat gij meucht wesen een nieu geslacht, want sulcken

onkruijt en behoort nimmer meer in des Heeren acker te sijn. Ende dit behoort bij den leeraers neerstelijck aengewesen te sijn, gelijck CHRISTUS die discijpelen waerschout, seggende: gij en sijt niet alle reijn. Wie onreijn is, dats die Heer bekent; die mensch mach faelgeren int oordeelen, maer de Heer niet, niemandt en sal hem bedriegen. Daerom, als die gemeen straffe dus over die sonde gaet, soo moet een ijder in sijn eijgen hert gaen; ende daerom en kan ick niet verstaen, dat men eenich mensch behoort vant avontmael te keeren, die daar begeert toe te gaen; want heeft die Heer ende Meijster (wiens scholieren wij souden sijn) sijn eijgen verrader niet gekeerd, wiens herte hij wiste, hoe wilt gij uwen van Godt geschapen broeder keeren, wiens herte gij niet en kent noch niet en siet? — — Ja, sult gij seggen, sullen wijt met dieven ende schelmen houden? Eij lieve, siet toch met wien heeft het u Meester gehouden. En wast niet met sijnen verrader? Ende werden sij in dien nacht niet schelmen aen hem int versaecken, int gaen loopen van hem? Maer gij seght: een luttel deeghs versuijrt het gansche deeg. Wel aen, siet toe, datter sleghts geen suijrdeegh in u is, ende dat gij geen geveinstheijt in u en hebt; een anders quaet en sal u niet hinderen. Ja gij seght: wij vele sijn één broot ende één lichaem, soo vele ons één broot deelachtich worden; ick segh u wederom, dat gij mijn niet bewijsen en sult, dat PETRUS deelachtigh geworden is van JUDAS' verraet, ofte die ander Apostelen aent versaecken PETRI; maer die last moest hij alleen dragen, daer moest hij alleen tranen voor utstorten. Maer dat gij allegeert, dat wij vele één lichaem sijn, soo veelder één broot deelachtigh sijn, dat en moet alsoo van dat uitwendijge broot niet verstaen worden; want verstaet die woorden te recht: hij segt niet soo vele van één broot eten sijn één lichaem, maer soo vele van één broot deelachtich worden in den ware geloove, die sijn alle één lichaem; dat is, alle die aan CHRISTUM JESUM, die daer segt: ick ben dat broot, dat van den hemel gecomen is, deelachtich worden, die sijn alle één lichaem ende wor-

den door één geest geregeert, — — maer dat dit van dat utwendijge broot soo niet verstaen en moet worden, dat sult gij mijn selven wel moeten bekennen. Want wie isser, die niet en weet ofte daer connen oock hijpokrijten ter tafelen comen sitten? Waren sij nu alle één lichaem, die van dat utwendijge broot eten, soo moesten die vrome mede hijpokrijten worden, soo soude dat gantsche geselschap der Apostelen mede verraders geworden hebben. Maer want dit soo niet en is, soo seijt PAULUS: soo wie onwaerdigh eet ende drinkt, die eet ende drinckt hem selven dat oordeel, omdat hij geen onderscheijt en maeckt van dat lichaem des Heeren. Daerom en eet hij dat oordeel niet voor een ander, niet voor mijn, voor u, maer hem selven; daerom leert PAULUS aan de Corinters, dat sij naerstich souden loopen na de opgehangen prijs, alsof een ijgelijck voor hem selven alleen die gene soude sijn, die saligh soude worden. — — 'T is waer, den Corinthijschen hoereerder geboot PAULUS den sathan over te leveren, dats die wederpertij, maer nergens en lesen wij, dat doen het avontmael gehouden is; ende oock mede soo was sulcks een sonde, daer die magistraet haer straffe over behoorden te doen. Ende want sijluijden nu onder heijdense overheijt waren, daer het quaet niet gestraft en wort, gelijck die wet geboot te straffen, soo was PAULUS genootsaeckt aan die borgers van Corinthen te schrijven, dat sij sulcke boosheijdt souden vermijden; ende omdat het nieuwe vercondighde Evangelijum bij die swacke soude mogen sijn voortganck hebben, ende die overheijt geen straffe en dede alst betaemt, soo gebiet hij, dat men dien een wijl tijdts soude ofdoen. Maer dit en mach bij ons geen plaetse hebben ende en dient gansch niet tot de saeck, want — merckt toch, gij alle verstandijge, dat dit gantsch geen plaets en is om den ban te bevestijgen — want soo men alsulcke alsnu soude bannen ut die gemeente eenen tijt lanck, soo sij meenen, soo moest men opentlijck die Christen overheijt het sweert ut die hant nemen, want die wet gebiet sulcx te straffen. — — Siet sulcx na met een eenvoudigh herte, ende

oordeelt onpartijdigh oft soo niet en is. Segt het die Schrift niet aldus, soo en gelooft geen menschenschrijven of spreecken; want die Schrift sijt gij verbonden te gelooven, maer tot geen menschenschrijven ofte spreecken, dan soo veel sij die Schrift ende den sin van den H. Geest volgen. Maer want die Schrift ons getuijght ende leert, die overheijdt onderdanigh te sijn, dat sij tot beschermingе der goeden ende tot straffe der quaden het swaerdt draeght, soo moet sij terecht wel sulcken feijt straffen [1])."

Wij hebben ons bezig gehouden met die leeringen uit de sermoenen van Duifhuis, waaruit wij zijn dogmatisch en reformatorisch standpunt konden waarnemen; thans moeten wij hem als *zedeleeraar* hooren. Wanneer wij bedenken, wat het hoofddoel geweest is, dat Duifhuis zich met zijne prediking voorstelde, dan wordt het ons duidelijk, dat zedekundige vermaningen de meest talrijke zijn in zijne sermoenen, en dit — wij herhalen het — werd dringend geboden door de behoefte van zijnen tijd. Immers „tegenwoordig," zeide hij [2]), „gebreeckt het niet aen wetenschap, maer

[1]) HS. S. Hoe vele schoone en regt Evangelische gedachten Duifhuis hier ook uitspreekt, wij kunnen toch het vermoeden niet van ons weren, dat hij in zijne afkeer van tucht, niet minder werd gesterkt door zijne voorstellingen van de magt der overheid, dan door de vrees om zijnen broeders in Christus onregt te doen. De woorden: „want soo men alsulcke als nu sonde bannen ut die gemeente eenen tijt lanck, soo sij meenen, soo moest men opentlijck die Christen overheijt het sweert ut die hand nemen enz." dwingen ons tot deze onderstelling. Overigens zij hier herinnerd, dat ook Zwingli de kerkelijke tucht aan de wereldlijke magt wilde overlaten, (zie Schröck, *Kirchengeschichte seit der Reformation*, III, S. 84) en dat ook Musculus op 1 Kor. XI: 28 aanteekent: non convenit ut alius alium probet, inque aliorum vitam et qualitatem inquirat, qui de pane hoc est manducaturus. Quin potius probet et inspiciat quisque semetipsum. Pro se quisque, non pro aliis rationem est domino diturus. Laborant hoc morbo plerique, ut scipsos negligentes, in alios tantum inquirant, id quod Anabaptistae facere solent. (Zie Musculi in *Priorem Epist. ad Corinthios comment*, p. 181).

[2]) HS. V.

het is tot het doen toe gekomen ende daer blijft het steken; elck weet genoug te klappen in schuijten, op wagens, aen tafelen ende in maeltijden; elck wil den anderen met disputeren vermeesteren, meenende, dat wij dan al kostelijcke Christenen ende hooge mannen sijn, als wij veel van Godes woord konnen klappen ende tot eenen roem sonder daet in den mond voeren; maer alst aen't werck komt tot den liefdenaerd te bewijsen tegen onsen naesten, o lacie, hier leijt ons werck in de assche, ende dan toonen wij onse Christenheijd ende hoeveel vruchten op onsen boom wasschen, en dat het, lijder God! nog niet dan bladeren ende een ijdele titel sijn."

Terwijl Duifhuis zóó preekte, als de toestand der Christenen van zijne dagen het vereischte, koos hij vooral zulke zedekundige leeringen als hij uit zijne eigene ervaringen wist, dat het minst werden betracht. Daarom vermaande hij veel tot broederlijke eensgezindheid en dienende liefde en christelijke verdraagzaamheid; daarom waarschuwde hij de regters en overheden, dat zij toch nooit iemand om zijne geloofsovertuiging zouden vervolgen[1]); daarom riep hij het zijnen hoorders luide toe, dat de Heer niet wordt gediend met blinden godsdienstijver, die de waarheid met geweld voortplant, de leugen met wereldlijke wapenen bestrijdt[2]). Moest ik den hoofdinhoud zijner zedekundige leeringen in één woord zamenvatten, ik zou spreken van de navolging van Christus. Deze groote gedachte, welke de vromen van vroegere eeuw zoo levendig opvatteden, zoo luide uitspraken[3]), was de grondtoon van Duifhuis' prediking. Telkens wijst hij — vooral in de lijdensgeschiedenis, het schoonste onderwerp der prediking, — zijne hoorders op 's Heeren gehoorzaamheid aan zijn hemelschen Vader, op zijn standvastigen moed en kinderlijke onderwerping bij het kruis, dat hem werd opgelegd, op zijne liefde en nederbuigende ge-

1) Zie onze vijfde Bijlage. 2) Zie onze zesde Bijlage.
3) Zie Prof. W. Moll, *Joh. Brugman*, passim.

nade voor zijne vrienden en vijanden. Nergens komt het meer uit, dan in deze gedeelten zijner sermoenen, hoe grondige kennis DUIFHUIS bezat van het menschelijke hart. Hij houdt zich niet bezig met afgetrokken bespiegelingen over deugd en ondeugd, met onzamenhangende vermaningen tot het goede — waardoor geen zondaar ooit is bekeerd geworden — maar hij betreedt het gebied des levens, en beweegt zich zoowel in de groote maatschappij als in den huiselijken kring, om te toonen, hoe zelfs de kleinste zonden de openbaring zijn van een groot bederf. Aan de hand der geschiedenis spoort hij de oorzaken, werking en gevolgen van het kwade op, en toont het zijnen hoorders, hoe de geest der wereld zich zelven steeds gelijk blijft; zijne openbaring moge gewijzigd wezen, maar het beginsel is geen ander dan het vóór eeuwen geweest is; het heeft nu dezelfde gevolgen en moet op dezelfde wijze bestreden worden, als in de dagen van JEZUS en van de vromen van het Oude Testament. Zoo dringt DUIFHUIS diep in het gemoed zijner hoorders, neemt alle bedenkingen weg, gaat den oorsprong van het kwaad na tot in zijnen diepsten wortel, en teekent den mensch voor hem zelven af, zooals hij waarlijk bestaat, zonder het zelf te weten. Wij willen een en ander met voorbeelden staven, en ontleenen daartoe onze eerste proeve aan zijne behandeling van het berouw van JUDAS[1]). „Waerinne gij dan mede siet," heet het daar, „dat die de bekeeringe niet regt en beschrijven, diese alleen stellen in die drie stucken, hiervoor verhaelt[2]). Want dan hadde het JUDAS opregt gehadt, als die ten eersten berouw heeft. Ten anderen doet hij sijne bekentenisse voor de priesteren seggende: ick hebbe gesondigt, verradende dat onnoosel bloed. Ten derden doet hij restitu-

1) HS. V.

2) Dit doelt op de leer der bekeering, zooals die verkondigd werd door het Concilie van Trente, S. XIV. Poenit. can. 4: si quis negaverit, ad perfectam peccatorum remissionem requiri tres actus in poenitente, videlicet *contritionem, confessionem* et *satisfactionem*, quae tres poenitentiae partes dicuntur, — — anathema sit.

tie van het bloetgeld, ende doet een sware satisfactie int verworgen van hem selven. Maer [dit] is Gode niet aengenaem, vermits hij sulcx in sijn woord niet en wil. Maer dit is die regte bekeeringe, dat wij een hartgrondelijck leetwesen hebben, dat wij God met onse sondèn oijt vertoornt hebben, die ons soo veel goets gedaen heeft, ende dat wij die sonden soecken te vlugten als fenijn, voortaen haten ende verlaten, als een verderf der zielen, met een betrouwen op sijn woort ende beloften, als die des sondaers dood niet en wil, maer dat hij gekomen is om die salig te maecken, als hij segt Matth. IX. Och offe JUDAS dit hadde waergenomen ende noch gelet op die woorden, die hem sijn meester toegesproken hadde, als hij seijde: vrient, waertoe sijt dij gekomen, soo soude hij met geloove ende betrouwen op die genade Godts weder opgestaen hebben; maer nu geeft hij, in allen den satan gehoor; dese blust alle bedenkinge tot het goede uijt ende leijd hem van 't eene verderf int andere, totdat hij eijndelijck int uijterste verderf kompt. Aldus doet den sathan noch dagelijcx met alle menschen, gelijck met JUDAS; stelt eerst de sonde voor soo ligt als een pluim; toont den mensch met EVA den lustigen appel des werelts, bijsonder die jonge jeugt; seijt: wat? gij sijt soo jong van jaren, waertoe begeeft dij u tot sulcken leven, het mach noch lange met u duijren, waerom wildij dus sitten suffen bij uwe ouders, die u hiertoe raden? sij sijn oock jongh geweest ende hebben die werelt gevolgt, daerna eerst haer bekeert; alsoo sult gij oock doen; daerom eet, drinckt, danst, springt, gebruijckt Venus ende uw wellust, ende laet men van u seggen dat gij een eelgeest[1]) geweest sijt; anders word gij veragt; de werelt brengt het mede, alsoo te doen; 't is aerdig een gildeken sijn[2]) ende vreugt hanteren. Siet met desen bedriegelijcken appel, schoon voor den menschen schijnende, wordt

---

[1]) Eelgeest = edele geest? Volgens WEILAND is eel = aal, een zekere drank; volgens SIEGENBEEK bier. Kan eelgeest derhalve hetzelfde zijn als een biergeest? Ook LUTHER sprak soms van bierbroeders.

[2]) Gildeken van gilde = *meretrix*, volg. KILIAAN.

den meesten deel bedrogen; want sij lacht toe ende schijnt oock kloeck te maecken door haer deelagtig worden bij die alle, die van haren deele sijn. Maer daerna, als die goede Godt die den mensch niet geheel en verlaet, door sijn goetheijdt hem te sien geeft wat dat is, namelijck verckensdraf, ja vergift der zielen, waerdoor zij eeuwig moet vergaen, ende hen daerover vermaent noch op te staen ende te bekeeren met hartelijck berouw ende leetschap over dit quaet, soo komt dan den sathan ende seijt: o wilt gij u nu bekeeren? Ja, lacie dit's al te laet; uw sonden sijn nu soo veel gemaeckt, datse niet vergevelijck en sijn; dit sout gij nu in tijds bedogt hebben; sonde hebt gij op sonde gehoopt, waerover Godts toorn nimmer van uwen halse sal wijken; dat hebt gij gedaen. Ende [hij] weet den mensche sijne sonden op een register voor te stellen, alle die hij van sijnder jongheijt af gedaen heeft, waerover den mensch soo kleijnmoedigh word, dat hem dunckt, hij legge in der hellen afgrond ende weet daer nimmer uijt te raecken. Waerover het dickwils geschiet, dat den reuckeloosen mensch, die de goetheijt Gods niet en kent, tot sulcke desperatie komt, dat hij met desen Judas middelen soeckt, om hem selven van kant te helpen, waertoe hem dan den satan raet, voorgevende dat hij alsdan vrij van sulcken quellinge sal wesen, daer hij dan eerst regt midden in valt ende maeckt den mensch alsoo van een onseker quaet een seker; doende hierinne even alsoo gelijck of ijemand in een schip in zee in perikel ware om te vergaen, ende sprong uijt vreese over boort, hem selven verdrenckte, daer nogtans hetselve schip wel te lande noch konde komen: alsoo doen sulcke menschen, die haer tijd met Judas soecken te verkorten, [sij] nemen een seker quaet voor een onseker. Maer hierin moeten wij in tijds leeren toesien, om de sonden niet te bewilligen, ende, of dieselve nu al bewilligt ende gedaen waer aan Gods genade niet vertwijffelen, soo wij daerover berouw ende leetschap voelen, dencken, dat die goede Godt ende barmhartige Vader, die ons berouw ende leetschap geeft over onse sonden, oock beteringe ende genade daertoe geven sal, soo wij

'tselve waernemen, dat wij se laten ende sijnen wille sullen soecken te doen, wetende dat Hij, om de sondaers tot boete te roepen, gekomen is, ende dat Hij om harent wil alle dit bittere lijden geleden heeft. Och offe JUDAS dit hadde konnen vaten[1]); hoe geerne soude hem de Heere vergeven ende in genade aangenomen hebben, als die niemand verstooten heeft. Maer nu keerde hij hem af van al wat goet of goddelijcke ingevinge was, ende luijsterde alleen na het quade, waerdoor hij in die hoogste verderffenisse viel[2])."

Uit de megedeelde proeve is ons gebleken, hoe DUIFHUIS zich wist te verheffen boven eene stelselmatige beschouwing van 's menschen bekeering en heiligmaking. Wij zullen nu ook zien, dat hij met groote juistheid het verkeerde en zondige zoowel bij zijne eigene gemeente als elders wist op te merken. Dit achten wij te lofwaardiger naarmate er in dagen, waarin de partijen scherp tegenover elkander staan, voor een ieder, en voor den prediker niet het minst, groot gevaar is, om aan zijne zijde niets dan het goede, bij de tegenpartij alleen het kwade op te merken. Hoe groot echter de afstand tusschen Roomschen en Protestanten in zijnen tijd ook was, DUIFHUIS begreep, dat de dienaar van het Evangelie daarboven verheven moet zijn, dat het zijn pligt is de zonde te bestrijden, waar hij haar ook aantreft. Eene merkwaardige proeve daarvan levert ons zijne leering, naar aanleiding van Joh. XVIII: 28^{b}; zij kan ons tevens ten bewijze zijn, hoe hij in zijne prediking ook tot de kleinste bijzonderheden en de zaken van het dagelijksch leven wist af te dalen. Terwijl hij dan handelde over de Joden, die zich niet wilden verontreinigen door het regthuis van PILATUS binnen te gaan, zeide hij: „Siet, beminden, aldus heeft het oock in onse tijden toegegaen ende alsnog: soo wanneer 't hoogtijd was ende dat men ten H. sacrament soude gaen, alsdan most men hem naerstich onthouden van sommige spijse niet te eten, die de Heere

[1]) vaten = vatten, begrijpen. [2]) HS. V.

nogtans niet verboden en hadde, ende bijsonder als er gebiegt was, soo most men hem tegen sijn vijand, daer men gram op was ende in der harten op loerde, niet openbaren, opdat men hem immers niet verontreinigde, hoewel nogtans de vijandschap even groot int harte bleef, waerover dan dickwils den mond met woorden uijtborst, dat men seijde, waer 't geen goet kers- of paeschavont, ik soudet hem wel betalen, meijnende alsoo, door 't verbergen van de boosheijt voor een tijdt langh, wat beter te wesen met dese phariseën, ende en merckten niet, dat de onreijnigheit ende boosheijt van binnen int harte bleef, 'twelck de Heere wil suijver hebben, daer 't hem alleen om te doen is. Ja, vrienden! 't waer te wenschen, dat het noch heden ten dage alsoo niet toe en gingh bij diegene, die haer roemen wat meerder te hebben als die voorgaende; maer en sien wij niet dagelijcx hetselfde voor oogen? Als men sal ten avondmael des Heeren gaen, soo kan men hem fijntgens wat onthouden, dat men niet en kijft of jangelt; oock wacht men hem, dan niet in de tavernen te gaen; — — maer soo haest als dat weder over is, soo gaet men den ouden gang ende weet den ouden wrok wel op te halen, ende krijgt men woorden tegens ijemand, rappier en ponjaerdt sijn soo haest vaerdigh als [bij] een ander. Hier uijt blijckt dan wel, hoe reijn het herte geweest sij, dat sich vertoont heeft. Ende waeruijt is't dat alle dese dingen haren oorspronck nemen, dan dat den mensche niet genough geleert en word ende hij verstaet, hoe gans noodelijck het is, een reijn hart te hebben; want sonder desen is't dog al niet dan gemaeckt wesen. — — Dit, mijn beminde, heet schijndeugd, daer al de wereld (leijder God) heden ten dage vol van is; doch van de ware deugde, die uijt God ende een reijn hart komt, weet men weijnigh te spreken, maer sien al met dese phariseën op het uijtwendige, het paeschlam suijver eten, die ceremoniën heijliglijck houden; daerentegen de vromen te verdrucken, daervan maeckt men geen swarigheijt, Ja kost men of mocht men dicwils d'overheijt daertegen ophitsen, om die mensch

eenich leet te doen, omdat hij van onse opinie niet en is, men soudet niet laten[1]).”

Het is bekend, dat de overheden en de aanzienlijken der stad vooral naar St. Jacob ter kerk gingen. Zij waren de grootste steun van DUIFHUIS, en het bestaan van zijne gemeente was geheel in hare hand. Dit echter belemmerde zijne vrijmoedigheid niet; zoo dikwijls hij daartoe aanleiding had, vermaande hij ook hen met ernst tot hunnen pligt, en ontzag zich zelfs niet een hard oordeel uit te spreken over die „regters en landsheeren,” welke of in vroeger dagen de behulpzame hand hadden geleend tot het vervolgen en ombrengen der ketters of ook nu nog, de waarheid met geweld wilden voortplanten en beschermen. Hooren wij slechts wat hij leert naar aanleiding van het gedrag der Joden, die PILATUS wilden bewegen om JEZUS alleen op hunne beschuldiging ter dood te brengen[2]). „Merckt allerliefste,” heet het daar, „wat dese schriftgeleerden van hare overheijt soucken te maecken. Ende och oft bij desen gebleven ware ende men oock ten onsen tijde alsucke maniere van procederen niet gebruijckt en hadde, soo mogten wij dese blindheijt alleen den Joden toeschrijven; maer hoe deerlijck is dit exempel der schriftgeleerden, dat PILATUS niet volgen wil, bij onse tijden gevolgt, alwaer die overheijt haer handen geslagen hebben aen ’t onnoosel bloet, dat sij alleen op die bekentenisse der kercken ende der priesteren hebben veroordeelt ende verdoemt, aen staecken ende kaken geset? Soo wanneer maer de kettermeesters, biscoppen of inquisiteurs seijden, dat dese of die een ketter was, terstont most hij voort, sulcx, dat d’overheijt selfs menigmael niet en wisten, waeromme de persoon int vuijr of ’t water geworpen worde, dan alleen dat de kettermeesters seijden, dat sulcke een ketter was, op welck seggen van een ander nijdich mensche sij haer sententie

---

1) HS. V. 2) Joh. XVIII : 30.

fondeerden. Ende hebben oock sommige soo verre gecomen, dat sij haer niet en schaemden te seggen, dat sij geen kennisse daervan hadden, daer sij sententie van spraecken, maer deden 't alleen op 't woord der biscoppen, die hier voor mosten verantwoorden, als sij seijden. O groote, ja overgroote blintheijt ende Egijptische duijsternisse! Waertoe brengt gij den mensch, dat hij sijn handen derff' slaen aen 't onnoosel bloet, alleen op 't seggen van een ander, daer hij selfs geen kennisse van en heeft, ende dit nog onder die haer mede Christenen noemen. 'T waer in desen Pilatus nog eenigsints dragelijck geweest, soo hij sulcks hadde gedaen, aengesien hij een heijden was ende weijnigh kennisse van Godt of eenige religie, veel min van de Joodsche ceremoniën hadde; nogtans leert hem die rede ende billijckheijt, dat hij geen saeck oordeelen en sal of sententie over spreken, die hij niet en kent. — — Maer gij, die u Christenen roemt ende seer noode bij desen waert geleken, hebt veel erger gedaen, volgende slechts blindelinge uwes leeraers raet tot verworgen ende dooden, ende hebt ingeslockt 'tgene sij u gegeven hebben, draf voor broot, gelijck varckens aert is. Daeromme dan, o gij regters, landsheeren ende alle die sulcken saecken begaen, de blinde leijders blindelinge gevolgt ende hare oordeelen geëxecuteert [hebt], merckt wat gij gedaen hebt, want den oogappel des Heeren is door uw geraeckt. — — Daerom hout op, reijnight uw handen van 't bloet des lams, en doet boete als Paulus, dewelcke uijt een vervolger een leeraer worde. Glooft die nimmermeer, die u raden om der conscientiën wille ijemand leet te doen, 't sij oock van wat aensien dat sij sijn, offe wat tijtel dat se dragen. Is 't in voortijden geschiet, laet het nu genoegh sijn: de Heere Heere heeft sijn licht nu laten opgaen, dat hiervoor verborgen was; soo wandelt nu als kinderen des lichts, ende soeckt de ketteren ende ongeloovigen met de almogende waerheijt ende een deugtsaem leven te verwinnen, want geen scherper swaert om dwalingen mede af te snijden ende te verwinnen dan de waerheijt[1])." — —

[1]) HS. V.

Wilden wij bij de beschouwing van den prediker van St. Jacob als *zedeleeraar*, onze bronnen uitputten of daaruit eene volledige bloemlezing verzamelen, wij zouden overvloedige stoffe hebben, om daarmeê alleen een boekdeel te vullen; nu wij alleen trachten onzen lezers een denkbeeld te geven van de wijze, waarop Duifhuis de waarheden van het Evangelie toepaste en overbragt op de praktijk des levens, moge het medegedeelde genoegzaam wezen. Daarom willen wij dit gedeelte onzer beschouwing eindigen, door eene vermaning van Duifhuis tot nederigheid en broederlijke liefde — zijn geliefkoosd onderwerp — bij te brengen. Wij ontleenen haar aan de predikatie, waarin het roerend tafereel der voetwassching is behandeld. „Soude ick," heet het daar, „dese dingen" — de prediker had gesproken over hoogmoed en trotschheid — „in specie verhalen, de tijt soude mij ontbreken van alle die hoovaerdige pronkerijen, die men siet, onder die haer des Evangeliums beroemen, dagelijcx vierig ter predicatie komen. Maer dese hare costelijckheijt ende pragtige cieraet af te leggen, arme naeckte ledekens met dien overdaed te bedecken ende te verwermen, hier wil niemand aen, ende immers is God soo wel haren vader als den uwen. O gij rijcke! Hij is de Heer des aertrijcx, van allen, die een ijder geeft na sijn believen; hij hadde uwen armen broeder in uwe plaetse mogen stellen ende u in den sijnen; denckt gij hier niet eens aen? Denckt gij niet eens, dat met uw' overdaed, die gij aan koorden, boorden, goud, silver, lobben ende anders om u lijf draegt, hetwelcke niet en wermt of en deckt, wel ses of tien arme naeckte wormkens, u medeledekens in Christo, hadden mogen bekleet worden? 'tgeen gij soo ijdelijck verpragt ende verpraelt, alleen omdat gij wat meer sult schijnen als een ander. Komt, spiegelt u eens in Christo uwen bruijdegom ende Heere, wiens bruijd gij u beroemt te wesen: dese is het foij[1]) der werelt; hij draegt een

[1]) Foy noemde men al wat verachtelijk en nietswaardig scheen. In een volkslied van Duifhuis' dagen komt deze regel voor:

„vleijsch, werelt, sonde, het is al foy."

Zie *Kerk. hist. Archief* van Kist en Moll, I, 204.

doorne kroon, is een ijders spot, gaet met een cruce beladen; — ende gij en weet niet, wat gij van dartele brooddronckenheijd bedrijven wilt. Soude dit wel eerbare bruijdenende degelijcke vrouwen-aerd sijn, die haer liefste soo aensagen ende dan nog dartel ende weeldrig souden sijn? Neen, 't is meerder hoeren aerd, die hare boelen alleen beminnen, soo lange sij hare wellust genieten. Ende gij beroemt u alle, in sulcken staet nog blijvende sijn erfdeel te bezitten? Foij, schaemt u ende legt de hand op de mond ende swijgt stille; 't en is sulcken aerd niet, die de Heere bemind. Daerom dan, mijne broeders ende alderliefste vrienden, 't is nog tijt, sijt gewaerschouwt; hoort gij heden des Heere stemme ende verherdet uwe harten niet; staet eens af van hoogmoet ende vernedert u onder de magtige hand Gods. Ick weet wel, dat een overheijt om sijn reputatie ende aensiens wille bij het gemeene volck wat anders hem mag kleeden ende in sijn manieren aendoen als Jan alleman; dat en is oock nergens 'tgeen de Heere verbied; want den sijden draed heeft niet meer misdaen of gesondigt als den lakenen, want beijde geeftse God van creatuijrkens; maer gij, edele menschen, soudet u schamen met sulcke vremde vercieselen te pronken ende daerop stout te sijn als met een wolleken, daer die schaepkens mede geslobt, ende met sijde, die de wormkens gesponnen ende gereijdet hebben, ten aensien gij al veel schoonder verciersel in u draegt, die u eijgen is, soo gij die kendet ende waernaemt, te weten de reden, die andere dieren derven ende u als een mensch eijgen is van Godt gegeven."

---

§ 3.

ARGUMENTEN EN MOTIEVEN.

Nadat wij vernomen hebben, welke leeringen Duifhuis aan het behandelde bijbelwoord verbindt of daaruit afleidt, willen wij nog een oogenblik opzettelijk stilstaan bij de wijze,

waarop hij zijne hoorders tracht te overtuigen van de waarheid, die hij predikt, en bij de middelen, die hij aanwendt om hun hart te stemmen tot deugd en godsvrucht. Deze beschouwing wordt voor ons des te belangrijker, wanneer wij bedenken dat de predikanten, die DUIFHUIS aanklaagden bij de naburige classes[1]), daarin de beschuldiging opnamen, dat hij zijne leer „met allerlei verbloemde redenen en allegorische verstanden wist te bestrijken en te bekleeden[2]).”

De polemiek van DUIFHUIS tegen de leer der absolute praedestinatie en tegen de voorbidding der heiligen[3]), deed ons zien, dat hij niet geheel afkeerig was van eene bewijsvoering, die hare kracht ontleent aan de letter van het bijbelwoord. Wij moeten echter opmerken, dat dergelijke proeven uiterst zelden in zijne sermoenen gevonden worden, wat ons niet bevreemden kan, als wij bedenken, dat de grammaticale interpretatie bij hem gansch niet op den voorgrond stond. Even schaars worden er proeven gevonden van die syllogistische bewijsvoering, die wij hoorden in zijne bestrijding van het transsubstantiatie-begrip[4]); het gemis van die wijze van argumenteren doet ons echter geen leed, want, zij moge geschikt zijn om iemand tot uiterlijke toestemming of zwijgen te dwingen, maar hem overreden kan de prediker daarmede niet.

De meest gewone bewijsvoering van DUIFHUIS is die welke berust op de geschiedenis, zoowel de bijbelsche als die der heidensche wereld en der kerk. Wij zagen haar aangewend bij de verdediging van de leer, dat niemand zijne kerk mag verlaten om de misbruiken, die hij daarin ziet, en bij de bestrijding van hen, die zich het regt toekennen, iemand om ergerlijke zonden van het avondmaal te weren[5]). Op geheel dezelfde wijze maakt hij steeds het wezen der godsvrucht en de smartelijke gevolgen der zonde voor zijne hoorders aanschouwelijk in sprekende voorbeelden. Vermaant hij tot

---

1) Zie boven bl. 48. 2) BOR, t. a.p.
3) Zie hiervoren bl. 83 vv., 91 vv. 4) Bl. 78 vv.
5) Bl. 95 vv., 103 vv.

eenige Christelijke deugd, hij laat in een „wolk van getuigen” zien, hoe zij door velen werd betracht, en hoe de eisch, dien hij doet, niet boven 's menschen krachten gaat; wekt hij op tot navolging van CHRISTUS, terstond brengt hij zijnen hoorders de oogenblikken te binnen uit het leven der apostelen en der vromen van den ouden dag, waarin zij 's Heeren voetstappen drukten. Evenzoo toont hij steeds in sprekende voorbeelden aan, hoe listig de booze is, waarvoor hij waarschuwt, hoe groot het gevaar voor de zonde, waarover hij spreekt. Dus opklimmende tot de beginselen der daden, leert hij bijv., dat het verraad van JUDAS wel een kwaad is, waarvoor de meesten terugdeinzen en dat zij onmogelijk achten te bedrijven, maar toont tevens aan uit de geschiedenis van het Israëlitische volk, hoe zelfs de meest bevoorregten hunnen God verlaten hebben en hem ontrouw zijn geworden; zoo wijst hij op DAVID, om te doen zien, dat PETRUS niet de eenige vrome is geweest, die zich zelven deerlijk vergat. Ik geloof niet te veel te zeggen, als ik beweer, dat DUIFHUIS door zulke aanschouwelijke voorstellingen, in korte trekken gegeven, aan de eischen der ware kanselwelsprekendheid voldeed, en daarmede meer kon uitwerken dan met vele afgetrokken redeneringen.

Als een bewijs, hoe hij de bijbelsche geschiedenis ook wist te gebruiken als een scherp wapen tegen hen, die zich op de zonden der vromen van de Heilige Schrift beroepen, om daarmede hunne eigene ligtzinnigheid te verontschuldigen, moge deze opmerking dienen, welke DUIFHUIS maakte bij het verhaal van de verloochening van PETRUS: „hier sien wij dan, beminde,” zoo spreekt hij, „den rouw ende leetschap PETRI, nadat hij eerst sijn heer ende meester versaeckt ende door onachtsaemheijt tot dien swaren val gekomen was, nadien hij sijns meesters lesse van waecken ende bidden niet hadde waergenomen; hoe hij, overtuijgt wesende door 't ligt Gods int gesichte CHRISTI, met des Heeren woord in sijn conscientie verslagen sijnde, terstond deze geselschap verlaten ende hem tot weenen en schreijen over sijn begane sonden ende misdaet begeven [heeft].

Aldus dan behoort het oock met ons te gaen: wij bevinden heden ten dage wel veel ligtvaerdige zielen, dewelcke van hare sonden door 't woord met St. Peter in hare conscientiën overtuijgt sijnde, dit exempel weten te allegeren ende meer andere exempelen ende fouten van de kinderen Godes, seggende: David was soo groote sondaer, item St. Peter versaeckte sijn eijgen Meester ende Heere, ende willen soo hare sonden hier onder verschoonen; maer, o vrienden, dit en is den rechten wech niet, dese exempelen te allegeren; want dese sien alleen op de fouten tot navolginge, maer sij en sien niet op hare boete ende hare menigvuldige tranen, hertelijck berouw, leetschap, pijn ende smerten, die sij daarover gedragen hebben."

Nevens de bijbelsche geschiedenis geeft ook somtijds die der kerk Duifhuis voorbeelden aan de hand, waaruit hij zijne leeringen bevestigt en aandringt. Zoo verhaalt hij bijv. de historie van Juliaan den afvallige, om te bewijzen dat zij, die Christus vroeger hadden gediend, maar daarna van hem zijn afgeweken, zoo als Judas, de gevaarlijkste vijanden voor de kerk plegen te wezen, omdat zij den vervolgers tot gids en leidsman verstrekken.

Hoewel wij nog een en ander voorbeeld van dezen aard uit de sermoenen van Duifhuis konden bijbrengen, zoo maakt hij toch over het algemeen minder gebruik van de geschiedenis der kerk, dan wij het zouden wenschen. Immers — het zij ons vergund deze opmerking te maken — wij gelooven, dat het de roeping van den prediker en hem nuttig is, zijne hoorders bekend te maken met de lotgevallen der kerk op aarde. In de eerste plaats toch komt het ons voor, dat de gemeente niet genoeg gewezen kan worden op de wakende zorg van God over de kerk van zijnen Zoon, wier leven bovendien, voor zoo verre het in Christus zelf gegrond is, een krachtige getuige van den Christus mag heeten; ten andere gelooven wij, dat de nieuwheid van stof een goed middel kan worden, om de aandacht der hoorders te boeijen en levendig te houden.

En zou ook het geloof van eene MONICA bijv. niet evenzeer kunnen roeren en treffen als dat van eenen DAVID, ja niet geschikt zijn, om somtijds twijfelingen weg te nemen aangaande de echtheid van historische karakters, die men zoo ligt verdenkt, als men meent, dat zij geheel op zich zelve staande verschijnselen zijn in de geschiedenis der menschheid? Maar ik behoef het gebruik der kerkgeschiedenis door den prediker niet te verdedigen; zijn regt in dit opzigt wordt algemeen genoeg erkend. Eene andere vraag echter is het, of hetzelfde gezegd kan worden van de zoogenaamde profaan-geschiedenis. Mij dunkt, dat VINET hierop het regte antwoord gegeven heeft door te zeggen[1]): „quant aux exemples tirés de l'histoire profane, on ne voit pas pourquoi ils seraient bannis de la prédication. Les hommes seuls sont profanes, les faits ne le sont point et l'exemple de Regulus pourrait être utilement cité dans l'enseignement Chrétien." Terwijl wij deze woorden tot de onze maken, deelen wij met ingenomenheid eene proeve mede uit de sermoenen van DUIFHUIS, waarin hij een gepast gebruik maakt van de oude geschiedenis. Het verdient echter opmerking in eenen prediker der XVI^de^ eeuw, dat dit het eenige voorbeeld van dien aard is, dat bij hem voor komt. Terwijl hij dan, naar aanleiding van 's Heeren gebed voor zijne moordenaars, gesproken heeft over liefde tot den vijand, gaat hij dus voort: „Wil ijemand seggen, dat hij in CHRISTO blijft, die moet wandelen als hij gewandeld heeft, ende hem navolgen in sachtmoedigheijd, lijdsaemheid, lanckmoedigheid ende in ware gehoorsaemheijt Godes tot in die andere geboorte ende dôot des olden Adams, opdat wij, waerlijcken in een nieuw leven verrijsende, met hem vereenigt, allenxkens sijne aerde gelijckformich worden; door welcken aerdt ende gelijckformicheijt JESU CHRISTIJ, wij dan wel voor onse vijanden sullen konnen uijt gront des harten bidden, oock goet doen, die ons quaet doen. Dit hebben heijdenen

---

[1]) *Homilet.*, p. 201.

vermocht, souden 't dan geen ware Christenen vermogen? die oock grootmagtige mannen waren ende wel middel hadden om haer selven te wreken, soo sij deugde ende weldaet hadden willen mijden. 'T welck men siet in LYCURGO, den Lacedemonischen wetgever. Want als hij hadde sijne burgeren van Sparta wetten gegeven, waermede hij haer meende wel te doen ende deugdelijck te doen leven, waerover sij nochtans oproerich wordende haer tegens hem opstelden; als hij daerover vluchtede, wert hij in't voorloopen (omsiende) van een quaet mensche sijn eene ooch uijtgesteken. Als nu dat ongestadige volck verstond, dat dese opregte man dit opgekomen was, doordien hij haer goet gedaen hadde, hebben sij hem dien moetwilligen man in handen gelevert, om hem daerover te wreken; dewelcke geen andere wraecke van hem en begeerde, dan dat hij hem een tijd lang in sijnen huijse onderhielt ende in alle deugden vlijtelijck onderwees, tot dat hij [hem] nu siende daerdoor verbetert te wesen, hem den volcke vrij wederom in handen stelde, seggende: gij hebt mij desen man quaet gelevert, nu geef ick u lieden hem goet weder. Daer siet gij een loffelijcke geduldigheijdt in desen heijdenschen koning! Och of God gave, dat wij vele soodanige regt lijdsame Christenen moggen vinden onder die gene, die dickwils de voornaemste willen wesen in heijligheijt[1])." — — —

Wanneer wij ons herinneren, wat wij boven mededeelden[2]), dat het in de XV^de^ en vaak ook in de XVI^de^ eeuw eene algemeene gewoonte was, zijne argumenten voor een deel te ontleenen aan de uitspraken van Grieksche en Latijnsche schrijvers, zoo wel van vroegeren als lateren tijd, dan mogen wij gereedelijk verwachten, ook bij DUIFHUIS daarvan proeven te zullen vinden. En inderdaad, een enkele maal citeert hij SENECA, AUGUSTINUS, BERNARDUS, BOËTHIUS en anderen; maar dit geschiedt zoo zelden, als bij weinigen zijner

1) HS. V. 2) Bl. 63.

tijdgenooten. Meermalen haalt hij een algemeen spreekwoord of een klein versje aan. —

Wij hebben de meest algemeene en eigenaardige wijzen leeren kennen, waarop DUIFHUIS zijne hoorders van de waarheid zijner prediking overtuigt en hen tracht te stemmen tot deugd en godsvrucht; wij zullen dit gedeelte onzer beschouwing besluiten met de mededeeling van eene niet onbelangrijke en naïve plaats uit zijne sermoenen, waaruit blijken kan, met hoe veel gemakkelijkheid hij de zaken van het dagelijksch leven ter overreding zijner hoorders wist aan te wenden. Uit de bespotting, die JEZUS van de dienaren van PILATUS verdroeg, trekt hij namelijk deze leering: „welaen dan, is dese aldus getracteert, segge ick, dat hij alsoo het foij van de werelt voor ons geworden is, op wien alle onreijne kladden der verachtinge, bespottinge ende begeckinge geworpen sijn, en behooren wij ons dan niet door dit exempel tot een volkomen lijdsaemheijt over te geven, omme Gode te gehoorsamen in alle dat hij ons toevougt? O jae; of soude 't wel voegen, dat de Heer dus deerlijck getracteert sijnde, de knechten souden in vreugde ende wellust leven? Hoe soudet hem schikken hier op der aerden, of een jonge maegt eenen lieven Bruijdegom verlooft ware, ende dieselve bruijdegom ware in doots nooden, gewont, geslagen, onder der moordenaren handen, ende dat de bruijt, dit siende ende wetende, evenwel soude gaen spelen, in wellust leven ende dansen, haerder beroemende, datse deses liefste bruijt ware, ende eijndelijck aller sijner goederen gemeenschap soude deelachtig wesen? Wat soude alle de werelt seggen? O foij, die vuijle frije[1]), dat leelijcke stuck vleijs, sij en is niet waert sulcken eerbaren bruijdegom te hebben; hij is er te deugdelijck toe, dan dat hij sulcken lichtvaerdigen stuck vleijs sal hebben."

---

[1]) Frije, lees: prije.

IV.

DE DISPOSITIE IN DE SERMOENEN VAN DUIFHUIS. EXORDIUM EN PERORATIE.

Na hetgeen wij vroeger hebben meêgedeeld over den vorm van DUIFHUIS' sermoenen in het algemeen, kunnen wij hunne beschouwing van de zijde der dispositie niet beter aanvangen, dan met een overzigt van eene zijner predikatiën; dit toch zal het beste middel wezen, om onzen lezers eene voorstelling te geven van de wijze, waarop de prediker van St. Jacob het Evangelie plagt te verkondigen. Het sermoen, waarvan wij den gang willen mededeelen, is noch het slechtste, noch het beste van DUIFHUIS; in het eerste geval zouden wij tegenover hem, in het laatste tegenover onze lezers onbillijk zijn, en dus onzen pligt als geschiedschrijver vergeten. Wij willen dan de tweede predikatie van ons HS. V beschouwen; zij behandelt Matth. XXVI: 6—17, met de parallele plaatsen.

Na met een woord te hebben opgemerkt, dat „alle drie, te weten JOANNES, MARKUS en MATTHEUS, dese historie zeer naarstelijk beschrijven, als daar de geloovige kinderen Gods veel aan gelegen zoude zijn," spreekt de prediker achtereenvolgens over de ligging van Bethanië, den persoon van SIMON, de zalving van MARIA (die bijna geheel met de woorden van de Heilige Schrift wordt verhaald) en de gewoonte der Oosterlingen, „om groote heeren ofte meesters die bij hen ter tafelen aanzaten," zulk eene eer en hulde te bewijzen. Daarna merkt hij op, hoe MARIA, toen zij 's Heeren voeten afdroogde met de hairen, daarin een sprekend bewijs gaf van de groote liefde en den ernstigen ijver, „die zij tot haren Meester droeg," en verhaalt de geschiedenis van de boetvaardige zondares (Luc. VII), ten bewijze, dat de Heer in zulk eene betooning van liefde zijn „lust ende vermaak" heeft. Hiermede overgaande tot het woord, dat de

apostelen tot MARIA spraken, toont hij aan, hoe hunne berisping niet voortkwam „ut een quaed harte, maer ut een simpelen ende eenvoudigen ijver," daar zij wisten, dat JEZUS zulk een betoon van hulde niet begeerde of noodig had. Evenwel, al bedoelden zij geen kwaad tegen de vrouwe, het ware toch hun pligt geweest te zwijgen en den Meester het antwoord over te laten. Maar zoo als het hun ging, „soo is nog heden het meerendeel der wereld, die niet met geduldigheijt konnen verbeijden, tot dat Godt der saecken bij der handt neemt, die sulcx ter regter tijt wel doen sal, coste de mensch maer geduldigh sijn ende hem toebetrouwen".

Maar de berisping der apostelen kwam toch eigenlijk niet uit hen zelve voort: JUDAS was het, „die dit principale spel onder hen maeckte ende hen ophiste." Evenwel, hoe heimelijk hij ook zijne ware bedoeling zocht te verbergen, God laat zich niet bedriegen: „daerom trekt hem de H. Geest alhier het momaengezigt af ende openbaert hem, seggende dat hij 't seijde, niet uijt liefde of sorge voor den armen, maer als een dief tot seijn eijgen baet." Na deze opmerking wordt met een enkel woord verhaald, hoe JEZUS zelf „in de verantwoording treedt van dese vrouw."

Wanneer het bijbelverhaal alzoo ontwikkeld en verklaard is, wijst de prediker „omme wat leeringen uit dese historie, nu verhaelt, te trecken," in de eerste plaats op „die groote liefde ende vierigen ijver van MARIA int salven des Heeren JESU," waaraan hij voor zijne hoorders de vermaning verbindt, zulke „groote liefde voortaen te gebruijcken aen die gemeente, welke het geestelijck ligchaem CHRISTI is." Verder „hebben wij uit dezen tekst ook eene geestelijke leering te trekken:" Bethanië is zoo veel als *huis der droefheid;* SIMON beteekent *gehoorzaam;* in dat huis is JEZUS; hij kent zijn naderend *lijden*, maar blijft den vader *gehoorzaam*. SIMON is ook het beeld van iederen Christen; want, even als hij, zijn zij allen melaatsch geweest en gereinigd door CHRISTUS: zij moeten in het huis der „tribulatiën" (Bethanië) komen, en daar veel droefheid en leed en aanvechtingen door-

staan, eer zij de zalving des H. geestes deelachtig worden.

Het murmureren der apostelen, zegt hij verder, „waaruit wij reeds te voren eenige leeringen getogen hebben," moet ons vermanen, de dingen niet te beoordeelen, vóórdat wij ze kennen, en doet ons duidelijk zien, „wat een kwaed instrument [JUDAS] al te weeg kan brengen onder eene eenvoudige menigte," die de boozen zoo dikwijls gebruiken om eene meening uit te spreken, welke zij zelve niet durven verklaren, omdat zij overtuigd zijn van hare valschheid en ongerijmdheid. Altijd letten dezulken op hetgeen anderen doen, maar naar zich zelven zien zij niet om; en dan gebruiken zij nog „in het bekladden van den naesten" zulke voorwendsels, als „eenen zoeten klank hebben in de ooren der menigte" (JUDAS sprak van de armen) en ook vrome luiden bedriegen, „zooals oock DAVID door MEPHIBOSETS knegts redenen soo bedrogen wierde, dat hij den akker zijnen Heer onttoog ende hem gaf." Maar al bereiken zij ook voor korten tijd hun doel, de veinzerij komt aan het licht, gelijk de H. Geest ook JUDAS geopenbaard heeft; daarom laat ons wandelen in opregtheid.

Het antwoord van JEZUS moet ons leeren „niet schielijck uit te varen, om de wercken Gods, die wij niet kennen, te lasteren;" het is ons ook een bewijs, dat de Heer de zorg voor de armen aan zijne gemeente heeft aanbevolen. Dat JEZUS zegt, „deze vrouwe heeft dit gedaan tot mijne begravenis," is een teeken, dat zijne begrafenis een zoeten reuk zou geven over de geheele aarde; want door zijnen dood is alles met God verzoend; „weshalven met CHRISTO onze oude mensch begraven zij ende het ligchaem der zonde viere ende ruste." Het woord van den Heer: „voorwaer, voorwaer zegge ik u, waer dit Evangelie gepredikt sal worden, daer zal men zeggen tot hare gedachtenis ende tot hare eer door de gansche wereld, wat zij gedaen heeft," doet ons zien, hoe hooge en heerlijke belooning zij zullen ontvangen, die het ligchaam van CHRISTUS, dat is de gemeente, eenig goed doen of met eenige weldaad voorzien, zoo als ook het voor-

beeld van ABEDMELECH[1]) (wiens geschiedenis hierbij geheel wordt verhaald) duidelijk bewijst. „Hier uit waer wel in contrarie te besluijten, wat straffe ende schande die sullen begaen, die den sijnen quaet doen, verderven ende haer ongeluck soecken; maer alsoo dit selve op een ander [plaetse] wel sal te pas komen, sullen wij hier nu in den tecxt voortgaen, die seijt aldus (hier volgen de woorden Matth. XXVI: 14, 15, 16)." Naar aanleiding hiervan merkt hij op, hoe JUDAS door zijne booze gierigheid er toe gekomen is, om zelfs zijn eigen Meester te verraden, en hoe zijn aanbod de Phariseën en Schriftgeleerden, die vroeger plan hadden het feest te laten voorbijgaan, eer zij de hand aan JEZUS sloegen, van voornemen deed veranderen. Na deze verklaring en ontwikkeling van het tekstwoord volgen eenige leeringen: in juiste trekken wordt het groote kwaad der gierigheid geschetst, en met scherpzinnigheid opgegeven, welke deugden aan JUDAS ontbraken, toen hij tot zijne zonde verviel (1 Tim. VI: 11 ligt hierbij ten grondslag). Daarom, zegt de prediker, laat ons waken, dat wij het beginsel tegenstaan, opdat het geen wortel schiete; want wie zich voor den eersten stap niet wacht, komt van het eene kwaad tot het andere (dit wordt nader aangetoond uit de steeds toenemende kracht der begeerlijkheid). Maar JUDAS is niet de eenige geweest, die om een geringen prijs een onschuldige verried; ook onze tijd, zegt hij, heeft daarvan vele voorbeelden gezien. Maar zij hadden allen dezelfde straf, angst en kwelling des gewetens, en nooit heeft eenig mensch het raadsbesluit Gods kunnen veranderen; het heeft steeds zijnen voortgang, en hier gebruikte hij zelfs 's Heeren „eijgen jonger," om zijn besluit, dat de CHRISTUS op den paaschdag sterven zou, te volvoeren. Eene opwekking tot moed en gelatenheid, bij de rampen des levens, wordt hieraan vastgeknoopt, en daarmeê het sermoen geëindigd.

Deze schets, waaruit de vorm der sermoenen van DUIF-

[1]) Jer. XXXVIII en XXXIX.

HUIS' genoegzaam kan worden gekend, doet ons zien, dat wij ze niet beter kunnen noemen dan practicale bijbeloefeningen of homiliën in den oudsten zin, waarin dit woord voor eene christelijke preek werd gebruikt[1]). Vragen wij, wat er van deze preekwijze te denken zij, de geschiedenis der homiletiek laat ons stemmen hooren, stemmen van mannen van naam, die haar hoogelijk aanprijzen, en evenzeer andere, die de homilie, althans in dezen haren ouden vorm, ver beneden iedere andere preekwijze stellen[2]). Het zou vermetel zijn, zoo wij, die de beste onderwijzing, die der ervaring missen, dit pleit met een enkel woord wilden uitmaken; en toch, het onderwerp, waarmede wij ons bezig houden, verbiedt ons, de zaak geheel buiten beoordeeling te laten. Na dan vooraf gezegd te hebben, dat de voorkeur uitsluitend aan een en denzelfden kunstvorm gegeven, altijd te laken is, en dat het dus verkeerd zou wezen, elke preek naar een aangenomen model te wringen, willen wij een paar opmerkingen in het midden brengen ten aanzien der homilie in het algemeen, om daarna dien vorm daarvan te beoordeelen, welken wij in de sermoenen van DUIFHUIS aantreffen. In de eerste plaats dan geloof ik, dat het gebruik van de homilie het beste middel is, om de gemeente te leeren, hoe zij den Bijbel met vrucht moet lezen. Zij wijst haar immers den weg, om ook bij kleine en schijnbaar onbeduidende bijzonderheden stil te staan, en zoo steeds dieper door te dringen tot de levenskracht, die het woord Gods bezielt, om het bijzondere in het algemeene, het algemeene in het bijzondere op te merken, en in de geschiedenis, die zij leest, het beeld van haar eigen leven weder te vinden. En wanneer wij dit met onze prediking konden bewerken, dat wij onze hoorders bragten tot eene nadenkende en bepeinzende lezing der Heilige Schrift, zouden wij dan het werk hunner heiliging en opbouwing voor

1) VAN HENGEL, l. c. p. 109; vergel. hierboven bl. 65.

2) Zie de schrijvers aangehaald bij VINET, a. w. p. 120.

het overige niet gerust kunnen overlaten aan de kracht van Gods woord, in die Schrift vervat? Een ander voordeel van de homilie is dit: wie bij haar gebruik door ernst en waarheidszin geleid wordt, en daardoor de gedachten van het bijbelwoord ontwikkelt, zonder die van hem zelven daarin te leggen, komt het geheugen zijner hoorders op de meest geschikte wijze te hulp, daar hij hen in staat stelt, zich veel van het gesprokene te herinneren bij eene eenvoudige herlezing van den behandelden tekst, die de schets en den gang van eene goede homilie gemakkelijk leert terug vinden. En zou zulk eene „nabetrachtende" meditatie dikwijls niet beter werken, dan hetgeen van den kansel wordt opgevangen? Maar niet alleen met het oog op de behoefte der gemeente, is de homilie nuttig, ook voor den prediker zelven is er, wat haar gebruik aanbeveelt. Ten eerste toch gelooven wij, dat rijkdom en overvloed, afwisseling en verscheidenheid van stof — zaken, die wel niet gering te achten zijn, — door deze wijze van prediking het best verkregen en behouden worden; ten andere is het voor ons zeker, dat het gemeenzame, waardoor men niet voor, maar als het ware met de hoorders spreekt, — wat nooit genoeg nagestreefd kan worden —, uit den aard der zake meer eigen is aan de homilie, dan aan de oratie of de synthetische preek[1]).

Natuurlijk, dat er tegenover dit alles, wat het gebruik der homilie schijnt aan te bevelen, ook veel staat, dat het bezwaarlijk maakt; en daarvan is de moeijelijkheid om eene *goede* homilie te vervaardigen, wel in de eerste plaats te noemen. Want wij gelooven, dat VINET volkomen waarheid sprak, toen hij zeide[2]): „en effet il est plus facile de faire une homélie qu'un sermon; mais un bon sermon est plus aisé à faire qu'une bonne homélie."

Evenwel, hoe groot onze ingenomenheid ook zij met de homilie in het algemeen, den vorm, waarin wij haar bij

---

[1]) Over dit onderwerp verdient gelezen te worden de veertigste van HERDER'S *Briefe das Studium der Theologie betreffend.*

[2]) T. a. p.

Duifhuis vinden, achten wij verre van onberispelijk. Immers het volslagen gemis, dat wij daarin opmerken, aan eenheid van onderwerp, is eene fout, welke de kunstregter op geene wijze verschoonen mag. In dezelfde predikatie moeten niet twee of meer onderwerpen behandeld worden, die met elkander in geen ander verband dan dat der chronologische volgorde staan: boven eene goede homilie moet men den inhoud met een enkel woord kunnen schrijven. Evenmin is het goed te keuren, dat Duifhuis dikwijls voor langen tijd afweek van zijn tekst en uitweidde over bijzonderheden, die daarmede in geen of slechts in een zeer los verband stonden.

Wanneer wij nog eens terugzien op de medegedeelde schets, dan merken wij op, dat het verhaal der zalving tamelijk regelmatig wordt afgehandeld, voordat de prediker daar zijne leeringen uit trekt. Meestal volgt Duifhuis dezen zelfden gang; nu en dan echter plaatst hij zijne leeringen onmiddellijk achter ieder vers van den tekst, dat hij verklaard heeft, waardoor natuurlijk de behoorlijke orde en gang van het sermoen veel schade lijden. De wijze, waarop hij van het een tot het ander overgaat, pleegt hoogst eenvoudig te wezen: wanneer de ontwikkeling van het geschiedverhaal is afgeloopen, heet het: „uit welcke wij eenige stucxkens te leeren hebben;" „waeruijt wij met een woordeken als voorbijgaende te leeren hebben ende te zien," of iets dergelijks; aan het einde der leeringen gaat hij tot een ander gedeelte van zijnen tekst over met formules als deze: „dit sullen wij int korte geleerd sijn uijt....; nu den tekst seijt vorder," of „nu de Heere wil sijn Heijlige Geest uijtsenden ende dies eens beteren; de tekst (of de Evangelist) seijt vorder, enz."

Bij dit gedeelte onzer beschouwing behooren wij ook stil te staan bij de wijze, waarop Duifhuis zijne sermoenen pleegt aan te vangen en te eindigen; wij moeten spreken over het *exordium* en de *peroratie* zijner predikatiën. Het is teregt opgemerkt door allen, die over de theorie der welsprekend-

heid hebben gehandeld — hetzij men meer bepaald aan die van den kansel, of aan die der balie en der raadzaal dacht — dat het van zeer veel belang is, dat eene rede op behoorlijke wijze begint. Even als het eerste woord, dat wij van een ons onbekend persoon vernemen, dikwijls grooten invloed heeft op den indruk, dien zijn omgang op ons zal maken, zoo wordt ook de hoorder, wien men eenmaal door eene goede inleiding heeft geboeid, gemakkelijker vastgehouden; en evenzoo zijne aandacht moeijelijk terug gewonnen, als men haar eenmaal door eenen onhandigen greep heeft doen afzwerven en haar alzoo voor zijn onderwerp verloren heeft. Het verwondert ons dan ook niet, dat de beroemdste predikers van vroegeren en lateren tijd hunne krachten niet het minst hebben gewijd aan het ontwerpen van een exordium, dat geschikt was om de hoorders te winnen voor het onderwerp, dat zij behandelen wilden, en hen dwingen zou, zich reeds van den aanvang af aan den spreker over te geven en als leergierige discipelen aan zijne voeten te zitten. Daarom zouden wij wenschen, ook bij Duifhuis iets van dien aard te vinden. Maar als wij, na het boven medegedeelde, bedenken, dat de vorm zijner sermoenen zoo eenvoudig en ongekunsteld mogelijk pleegt te wezen, dan kunnen wij haast niet verwachten, dat ons verlangen in dit opzigt bevredigd zal worden. Dewijl bovendien de meeste predikatiën, ons van Duifhuis bewaard, gewijd zijn aan eene verklaring en toepassing der lijdensgeschiedenis, zooals hij achtereenvolgens en wel meermalen 's weeks daarover handelde, is het niet vreemd, dat zijne inleiding meestal bestaat uit eene eenvoudige recapitulatie van het vorige sermoen. Zoo was het ook voor hem de meest natuurlijke — en dat is zeker niet de slechtste — weg, zijne geheele lijdensprediking te openen met eene korte ontwikkeling van hetgeen men gewoonlijk door de passie verstaat, „hoe 's Heeren geheele leven eigenlijk een lijden of passie genoemd kon worden, ende van de instrumenten, welke in het lijden Christi gewerkt hebben."

Indien het sermoen niet aanvangt met eene herhaling van

hetgeen in dc vorige godsdienstoefening gehoord werd, begint DUIFHUIS zijne predikatie meestal met de verklaring van eenig bijbelwoord, dat in verband staat met den voorgestelden tekst. Als proeve hiervan diene de inleiding op de behandeling van het tweede Evangelie op den Kersdag, Luc. II: 15 verv.[1]). „Alderliefste," heet het daar, „die profeet DAVIDT aen sijn 95ste psalm seijt: alsoo heden ist dat gij des Heeren stemme hoort, soo en verherdet uwe herten niet; ende den Apostel JACOBUS in sijnen brief aent eerste capittel: weest doenders des woorts, geen hoorders alleen, daer gij u selven mede bedriecht; want ist dat ijmandt van u een hoorder des woorts is ende geen wercker, die is gelijck een man, die sijn lichamelijck aensicht aensiet in een spiegel, ende als hij hem gesien heeft, soo gaet hij wech ende vergeet hoedanigh dat hij gestelt was; maer wie hem selven doorsiet in die wet der volmaeckter vrijheijt, ende in haer blijft, niet geworden sijnde een vergetelijck hoorder, maer een doender des wets, die sal saligh sijn in sijn werck. Hiermede geeft die Heijlige Geest te kennen, beijde deur DAVIDT ende JACOBUS, dat die geloovige ofte dengene, die den Heere soecken ende meenen, dat niet genoech en is, dat de Heer haer sijn licht openbaert ende sijn genade toont, maer dat sij, soo haest dat geschiet is, haer oock in des Heeren wil ende weegen moeten oeffenen, ende dat opgegane licht volgen, op de leijtsterre acht hebben, tot dat den dach doorbreeckt ende CHRISTUS JESUS opga in onsen harten, ende sij dan met den ouden SIMEON ende dese herders den Heer mogen dancken ende loven. Dit is bij dese herderkens geschiet enz."

Laat ons ten laatste zien, hoe de sermoenen van DUIFHUIS plegen te eindigen. — Dat er aan de *peroratie* uiterst veel gelegen ligt, weet een ieder, die bedenkt dat de laatst ontvangen indrukken gewoonlijk de langst blijvende zijn; dat het zeer moei-

---

1) HS. S.

jelijk is daarbij naar wensch te slagen, leert de ervaring. En nergens zeker vereischt de peroratie meer talent en takt, dan bij de eenvoudige homilie of bijbelverklaring en toepassing, zooals wij die bij DUIFHUIS vinden. Terwijl immers bij eenen anderen preêkvorm ten minste de stof der peroratie als van zelf gegeven wordt — want de toepassing van de verdedigde waarheid of bewezen stelling vindt daar hare natuurlijke plaats — zoo kan in eene rede, waarin alles toepassing is, en het „de te narratur fabula" van ieder der deelen mag gelden, de peroratie moeijelijk volstaan met een woord van vermaning, waarschuwing of bemoediging. Wanneer wij dit overwegen, dan verwondert het ons niet, dat er zelfs onder de grootste redenaars van den ouden dag vele geweest zijn, wier peroratiën dikwijls geheel en al mislukten, of die hunne homiliën op zulk eene wijze eindigden, dat de hoorders van zelf moesten voelen, dat het stuk niet was afgewerkt, en dus onbevredigd heengingen. Ook bij DUIFHUIS vinden wij — en het voorbeeld van eenen BASILIUS[1]) moge hem verontschuldigen — een enkel sermoen, dat plotseling eindigt, zonder dat dit aan iets anders bemerkt kon worden, dan aan het zwijgen van den prediker. Mogen wij niet verwachten, dat de redenaar, die ons eenigen tijd met zich gevoerd en getrokken heeft, ons, vóórdat hij van ons gaat, behoorlijk vaarwel zal zeggen, of op eenen anderen en beteren leidsman wijzen? En hiertoe kan eene plegtige doxologie of benedictie reeds zeer nuttig wezen, zooals menige homilie van CHRYSOSTOMUS en anderen bewijzen kan. Daarom hebben wij ook vrede met het slot van die sermoenen van DUIFHUIS, waarin hij, na het opgeven zijner laatste leering, zegt: „hiertoe helpe ons die goede Vader door zijnen Sone, hooggeprezen in der eeuwigheid! Amen," of: „God geve ons alle sijn genade, opdat wij 't goede, in dese verhaelt, doen, ende voor het boose gewaerschouwt sijnde, 'tselve mijden ende laten." Eene enkele

---

[1]) Zie *Homil. in Hexaem;* vgl. C. G. VAN DER POT, *Specimen theologicum de Basilio Magno, Oratore sacro,* 1835, p. 113.

maal gaat aan die doxologie eene recapitulatie van den inhoud van het geheele sermoen vooraf.

Wij willen dit gedeelte onzer beschouwing eindigen met de mededeeling van het slot der eerste predikatie op den Kersdag. Na gesproken te hebben over het loflied der engelen en de groote genade, den mensch in CHRISTUS bewezen, gaat de prediker dus voort: „Daerom, o gij alle uijtverkoren kindren ende beminde des Heeren, die op sijn troost ende verlossinge hopet, ja onvrede ende ongemack over uwer sielen gevoelt hebt, singet, dancket ende prijset den barmhertijgen vader, die u den saligmaker, ja den vredemaecker toesendet. Want niemant en kant recht doen, dan gij alleen, die in onvrede geweest sijt, des Heeren gramschap gevoelt ende sijn genade gemist hebt; hij brengt u den saligmaecker toe, die eeuwigh is ende sal u eeuwigh verlossen ende bevrijden van alle, dat u mach hinderen ofte quellen. Daerom dat wij hem wel mogen singen met DAVIDT in den 96sten psalm: singt den Heer een nieu liedt, gij volcken; weest vrolijck ende verkondigt des Heeren verlossingen; laet het die heijdenen weten; swijgt niet, want het is een blijschap, die allen volcken wesen sal, die slechts eens goeden wille sijn ende sijnder begeren. Daerom laet ons hem nu omhelsen in dese feestdach, dat men memorije houdt sijnder geboorte, ende bidden, dat hij toch in ons geboren mach worden ende sijn feest in ons houden; daervan sal ons die eeuwige vreughde comen, sonder welcke geboorte in ons dit feest weijnigh sal helpen, al hielden wijt alle dagen; maer ist dat wij van harten daerna trachten om sijnen lieven wil te doen, hem gehoorsaem te sijn, soo sal hij comen ende een woninge in ons maecken met den Vader en den H. Geest. Welcke genade ons gonne die barmhartijge Vader, door CHRISTUS JESUS, dit nieu geboren kindeken, die daer te samen leeft ende triumpheert met den Heijligen Geest in eeuwigheijt. Amen."

V.

DE ELOCUTIE IN DE SERMOENEN VAN DUIFHUIS.

Daar wij reeds zoo vele proeven uit de sermoenen van Duifhuis hebben bijgebragt, zal het overbodig wezen, langen tijd stil te staan bij hunne beschouwing van de zijde der elocutie. Wat wij van hunnen inhoud leerden kennen, heeft onzen lezers reeds overvloedige gelegenheid gegeven, om den stijl van Duifhuis' predikatiën te beoordeelen; daarom zullen wij ons hier tot enkele hoofdtrekken bepalen.

Nadat wij uit ons vorig hoofdstuk gezien hebben, hoe hoogst eenvoudig — of zal ik liever zeggen, kunsteloos? — de dispositie zijner sermoenen pleegt te wezen, kunnen wij niet verwachten, dat Duifhuis in zijnen stijl heeft geschitterd door tooi of sieraad; dat stoute beelden, koene vergelijkingen, onverwachte wendingen, of veelkleurige bloemen zijnen kanselarbeid hebben opgeluisterd. Neen, verre van daar. *Le style c'est l'homme*; zoo was het ook bij Duifhuis. Hij zag op het wezen der dingen, en achtte dat hooger dan den uitwendigen vorm, waaronder zij zich voordoen; daarom nergens tooi of opschik, die oog en oor streelt, maar ook niet zelden belet dieper door te dringen. Hij brandde van ijver voor het eeuwige heil zijner hoorders; van daar steeds dezelfde hartelijkheid, dezelfde gemoedelijke ernst in zijn preêken van den weg des levens. Hij sprak niets uit, tenzij hij het geheel en al in zich opgenomen en tot zijn eigendom verwerkt had; van daar nooit eenige duistere, vage of dubbelzinnige uitdrukking bij hem. Hij was vast overtuigd, dat de mensch en het menschelijke hart uit niets beter gekend kunnen worden dan uit de geschiedenis; van daar zijne groote zorg en ijver om het tafereel, dat hij schetst, regt levendig en klaar aan zijne hoorders voor te stellen. Natuurlijkheid en eenvoudigheid, gemeenzaamheid en hartelijkheid, dramatische voorstelling en levendigheid, ziedaar de voornaamste eigenschappen van zijn stijl. Evenwel

meene men niet, dat het kritisch oog hier weinig of niets te berispen zou vinden; integendeel, hoe veel goeds zijne sermoenen ook van de zijde der elocutie bezitten, er is daarin menige plaats, waar wij zouden wenschen, dat de prediker door grooteren kunstzin bestuurd ware geweest. Hiertoe behoort bijv. de volgende beschrijving van het lijden des Heeren vóór en bij de kruisiging. „Behalven desen," heet het daar, „hebben sij hem oock aldus getobt en gesobt; dan sijne kleederen uitgetogen ende den purperen mantel aangehangen ende dan weêr uitgetogen, opdat sij sijne pijnen vermeerderden, sijn wonden, die hem door 't geesselen ten bloede toe in sijn gebenedijde lichaem geslagen waren, ververschen, ende alsoo die kleederen, die telcken male an die wonde (sonder twijffel) ingebaecken waren, daer met gewelt uijtruckten, ende alsoo dat weder bloeijende maeckten (ende) de smarten hem op 't hoogste toebrengen mochten." Zulk eene gedetailleerde beschrijving, vooral van zulk een tafereel, strijdt, dunkt mij, tegen de waardigheid van stijl. De redenaar, die in dit opzigt gelijk staat met den schilder, mag zijne stof niet uitputten, maar moet eenige ruimte laten voor de fantasie der hoorders. Waar men mij alles laat zien en iederen trek van een tafereel met dezelfde naauwkeurige volledigheid ontwikkelt, blijft mij niets te denken over, daarop vestig ik mijne ziel niet. Wie als prediker tafereelen als dat der kruisiging wil schetsen, passe toe wat HORATIUS eens zeide[1]):

„Non tamen intus digna geri promes in scenam,
Multaque tolles ex oculis."

Zelfbeheersching is hier het geheim der kunst.

Evenmin kan de naïveteit, waarmede DUIFHUIS Matth. XXVII: 20 ontwikkelde, het gemis aan waardigheid vergoeden. „Den tecxt seijt oock," sprak hij bij die gelegenheid, „dat de overpriesters de gemeente onderwesen, dat se BARRABAM souden eijschen, ende JESUM souden begeren om gekruijst te worden. Met wat rede sij de gemeente hiertoe beweegt hebben, staet

1) *Ars Poetica*, vs. 182 seq.

niet in den tecxt, maer is te vermoeden, datse aldusdanige redenen hebben voorgewent: wel mannen broeders, let wel op u doen; desen man is u schadelijck ende dient het gemeene beste niet. Ende vooreerst, gij bakkers, moet dit wel weten, dat hij uwe neringe schadelijck is, naedien hij vijfduijsent menschen spijst met vijf gersten broijckens ende twee viskens; oock en dient hij u niet, gij wijntappers, want hij maeckt van water wijn; gij laeckenkoopers ende sijdeverkoopers, oock en dient hij vooral u niet, want sijne leere is niet dan ootmoedigheijt, ende hij leert door sijnen voorlooper, dat diegene, die twee rocken heeft, die sal den eenen geven, die geen en heeft, stootende alsoo alle pracht ende hoovaerdigheijt om; o gij messemaeckers of swaertvegers, hij en dient oock u niet, want hij leert niet dan vrede, ende seijt, dat aen twee swaerden al genoegh is, leerende lijdsaemheijt ende verdraeglijckheijt; ende gij medecijnmeesters, desen man en dient u oock niet, want hij geneest, sonder kruijd of plaester, met een woordt de krancke menschen; daerom, sal dese op de baen blijven, soo sal uwe kunst ende neringe niet met alle wesen, want alle het volck sal tot hem loopen; dus siet wat u te doen staet, ende verkiest Barrabam, want of hij wel een quaden boeff is, soo is hij u nogtans nutter als dese. Siet dese of diergelijcke redenen hebben sij die gemeente ingeblasen, ende het gemeen volck, 'twelck een veelhoofdig dier ende de veranderlijckheijdt seer onderworpen is, heeft door het ingeven harer overpriesteren mogelijck oock een onnutte sorgvuldigheijd gekregen, beginnende achterwaerts te dencken op hare neringe of anders, ende verkiesen eendrachtich Barrabam."

Niemand zal ons zeker zijne toestemming weigeren, als wij beweren, dat deze plaats verre van schoon is; en toch, wat wij hier te berispen hebben, pleegt anders eene der eerste deugden van den stijl van Duifhuis' te wezen: wij bedoelen de juistheid, waarmede hij toestanden en personen, op plastische wijze, weet voor te stellen. Wij vinden daarvan bijna op iedere bladzijde zijner sermoenen voorbeelden; één daarvan, voor de hand

gekozen, deelen wij mede. Het is van de laatste verloochening van PETRUS dat DUIFHUIS het volgende zegt: „Siet, mijn allerliefste, hier wast op de hoogste trap met versaecken gekomen. Te voren, als hij maer door een dienstmaegt aengetast en word, soo verloochent hij al soetgens, seggende: ick en ken den mensche niet, weet oock niet wat gij segt. De haen kraijt ten eersten mael. Ende of wel PETRUS int gemoet een weijnigh ontroert magh sijn geweest, [hij] heeft nogtans sulck hem ganschelijck ontslagen, denckende, 't is der hanen natuijr, in de nagt te kraijen; oock is er weijnig aengelegen, of ick voor een dienstmaegt bekentenisse doe of niet; wat gaat het haer aan, wie ick ben of niet; ick behouve haer daer geen rekenschap van te geven. Dit is des satans aert, dat hij eerst de sonde, die den mensch doet, kleijn maekt, agtende groote dingen kleijn ende kleijne dingen groot, opdat hij den mensche tot de sonde ende daerna tot het verderff brenge. De tweede reijs is het wederom een dienstmaegt, die 't hem opentlijck aenseijt, dat hij mede een van diens mans discipelen was. Hier gaet et hem wat hooger aen; hier begint PETRUS agterwaerts te dencken, overleggende, dat hij met sulck simpel ontkennen niet vrij sal mogen, maer dat er altijd suspicie op hem blijven sal, soo lang hij in dit huijs deses hoogenpriesters is; daarom vond hij goed, er een eed bij te voegen, omme alle bedencken van hem wech te nemen, ontkend het derhalven de tweede reijse voor een dienstmaegd met eenen eed, dat hij den man niet en kent. Siet, dit is de tweede trap der sonden. — — Soo hij hier met den H. Geest soo kragtig begaeft ware geweest, als hij hem namaels op den Pinksterdagh ontfingh, soo soude hij wel verstaen hebben, dat het soo niet en behoorde na sijn eijgen leere, die hij namaels de gemeente Gods leerde, dat men altijdt bereijt moet sijn te antwoorden een eijder (wie het oock sij), die rekenschap van ons begeert van de hoope, die in ons is. Doch dese kragt des geestes gebrack hem op desen tijt, doordien hij niet gewaeckt ende hierom gebeden hadde, toen 't hem sijn Heer ende

Meester wel ried ende met stercke vermaningen ende beweegredenen daertoe sogt te vermanen ende te bewegen. Nu de derde reijse is 't niet meer een dienstmaegd, die hem aenspreeckt, maer beginnen hem dese serganten aen te vallen ende te seggen met stercke redenen tegen Petrus: siet, gij sijt een van deses mans volck, of gij 't wel ontkennen wilt, want u spraeck meldet u, dat gij een Gallileesch man sijt; soo waert gij dan oock met desen Jesu van Gallilea. Ende noch een, daerbij sijnde, namentlijck een neve van Malchus, die Petrus de oore hadde afgehouden, seijde tot Petrus: en sagh ick u niet bij hem in den hof? regt of hij wilde seggen: ja lieve man, offe gij dat wel wilt missaecken of niet, dat en gelt er niet toe, gij bent die man. Nu Petrus, dit hoorende, krijgt een groote vreese ende schrick op sijn harte, begint te dencken, hoe wil 't mij hier fluckx gaen? ick ben hier in, hoe geraeck ick er weder uijt? d'een seijt: uw sprake meldt u, dat gij mede een Gallileesch man sijt als desen Jesus; d'ander seijt: hij heeft mij gesien ende uijt elcks tael konnen onderkennen, vanwaer hij geboortig is, oock mede 't gesichte en bedriegt niet; daernevens sie ick, hoe sij mijnen lieven Meester vast beginnen te tracteren, — 't en wil mij hier niet een haer beter gelucken. [Hij] bedenckt derhalven, hij wil hem met hooge eeden van alle suspiciën vrijen ende daerna wechmaken; begint daerom te vervloecken ende te sweren, dat hij dien man niet en kende, sonder twijffel hem selven quaet toewenschende, soo hij die is, sulcks als sij van hem gevoelen ende op hem vermoeden. Hier is nu den val op het allerhoogste, want het woordt Christi hier vervult is, die voorseijt hadde, dat, eer de haen tweemael soude kraijen, hij hem drijemael soude versaeckt hebben. Hier heeft hij nu sijnen Heer ende Meester, wiens heerlijckheijt hij op den bergh Thabor gesien hadde, door wiens kracht hij op de wateren gewandelt, dien hij oock beleden en bekent hadde te wesen de Zoone van den levendigen Godt, soo schandelijck uit menschen vreese tot drie

reijsen toe versaeckt ende verloochent, dat hij hem niet en kent." —

Welk ook ons oordeel wezen moge over de elocutie van de hier en daar door ons medegedeelde proeven uit de sermoenen van DUIFHUIS, zooveel is zeker, dat duidelijkheid van stijl, waarvan QUINCTILIANUS[1]) teregt leert: „Nobis prima sit virtus perspicuitas," hem niet ontzegd kan worden. Het is waar, zijne perioden zijn voor ons in den regel veel te lang — zoo als beknoptheid over het geheel niet de grootste zijner deugden is — maar, daar hij altijd de dingen des levens bespreekt en geene afgetrokken begrippen pleegt te verkondigen, kan ieder hem geleidelijk volgen, zonder bijzondere inspanning van aandacht en geheugen. En ook dáár, waar hij eenig beeld of vergelijking gebruikt, lijdt de duidelijkheid er nimmer schade door, omdat hij ze meest altijd ontleent aan zijne omgeving of aan de dingen van het dagelijksch leven, zoodat ieder hem terstond begrijpen en volgen kan. Niet zelden geeft ook de Heilige Schrift hem zijne beelden aan de hand, zoo als te verwachten is van een prediker, bij wien de bijbelsche dictie geheel op den voorgrond staat.

Er is zeker niets voor den prediker in het bijzonder, en voor iederen redenaar in het algemeen, zoo noodig, als eene behoorlijke afwisseling van stijl. Teregt heeft BOILEAU[2]) gezegd:

„Sans cesse en écrivant variez vos discours.
Un style trop égal et toujours uniforme
Envain brille à nos yeux, il faut qu'il nous endorme.
On lit peu ces auteurs, nés pour nous ennuyer,
Qui toujours sur un ton semblent psalmodier."

Terwijl wij gelooven, dat de regel, hier door den fijnen en beschaafden kunstregter gegeven, niet het minst door den prediker behartigd moet worden, is het ons goed

---

1) Lib. VIII: 2.

2) *L'art poetique*, Ch. prem.

te kunnen zeggen, dat de sermoenen van DUIFHUIS ook in dit opzigt geene geringe verdiensten bezitten. Hij weet zich voor eentoonigheid en eenvormigheid van stijl te wachten door zich gedurig onmiddellijk tot de hoorders te rigten, door zijne personen sprekende in te voeren, door het opwerpen en wegnemen van bedenkingen, door tegenstelling en vergelijking; terwijl ook bovendien het geheele dramatische karakter, dat zijne sermoenen dragen, daartoe niet weinig bevorderlijk is.

Als laatste proeve van de elocutie in de predikatiën van DUIFHUIS', willen wij mededeelen zijne vergelijking tusschen het berouw van PETRUS en dat van JUDAS. „PETRUS ende JUDAS,” zegt hij, „hebben beijde gesondigt ende swaerlijck misdaen, doch d'een uijt swackheijt, vermengt met kleijn betrouwen, als er eenige noot schijnt, maer d'ander sonder noot door een duivelsche begeerlijckheijt om rijck te worden. De sonde sijn beijde groot; het berouw is oock beijde groot, want van d'eene wort geseijt, dat hij uijtging ende weende bitterlijck, nadat de haen gekraijt ende JESUS hem aengesien hadde, van JUDAS staet hier, dat hij berouw hadde ende hem beklaegde, dat onnoosel bloet soo deerlijck overgelevert ende verraden te hebben. Nogtans sijn haer beijden uijtkomsten seer ongelijck, want den eenen wort in genade ende barmhartigheijt aengenomen, ende den anderen komt tot die verderffenisse in de put der wanhopen. Wat is hier de oorsaeck van dan dat PETRI berouw vermengt is geweest met geloove, hoewel kleijn; daertoe is gevoegt het gebed, 'twelck door een kleijn overgebleven vonxken des H. Geestes aengeblasen wordende, een levende hope gebaert heeft opt woord der beloften, dat de Heere des sondaers doot niet en begeert, oock dat die sonden, tegen de Sone misdaen, noch mogen vergeven worden. Daerentegen JUDAS berouw, alhoewel daer in gevonden worden die drie graden, in welcke sommige de bekeeringe stellen, te weten een hartelijcke leetschap ende berouw der sonden, daerbij een bekentenisse van dien, ten derden satisfac-

tie of voldoeninge, nogtans soo en is 't in der waerheijt niet opregt, want het beste gebreeckt ende faelgeert daerin, waeromme hij met Petro niet tot genade komt. Want hij mistrouwt die genade Gods, blust het overgebleven vonxken uijt, dat hem tot geloove ende hope aengeport soude hebben, blijft hangen in de oordeelen ende den toorn Godes, kan sijn goetheijt niet betrouwen, die meerder is als alle de wereltssonden, maer ter contraire spreekt met Kain in sijn harte: mijn sonden sijn grooter, dan dat ik daarvan vergiffenisse soude mogen ontfangen. Petrus als hij in sijnen sonden hel steeckt, daer hij voor hem selven geen uijtkomst en siet, soo geeft hij sijne saecke Gode op; hij mach hem verdoemen, straffen ende verderven na sijnen wil; hij bekent, dat hij 't alles heeft verdient; begeeft hem onder sijne hand tot lijdsaemheijt. Judas daerentegen, steeckende in deselve helle sijner vroegender conscientien, die hem 't verderven voorstelt, 'twelk hij levendich in sijner harten gevoelt, gelijck Petrus oock, soo word hij onlijdsaem, wil Godes toorne niet verdragen, noch hem onder zijne hand buijgen ter doot toe, maer soeckt door sijn selfs doodinge uijtkomst, om Godes toorne te ontvlugten, waerinne hij te midden valt ende verderft hem eeuwiglijck. Siet, dit sijn die onderscheijden tusschen dese haer berouw, 'twelck sij beijde wel hartelijck hebben, maer op verscheijden manieren."

BESLUIT.

Uit de gegevene bronnen hebben wij, voor zoo ver onze krachten het toelieten, eene naauwkeurige voorstelling gegeven van „HUIBERT DUIFHUIS, den prediker van St. Jacob," en daarmede getracht, eene bijdrage te leveren tot de kennis van het christelijk-godsdienstig leven onzer vaderen, en inzonderheid van den toestand der kanselwelsprekendheid in Nederland omstreeks de helft der XVI^de^ eeuw. En wat zal nu ons laatste woord wezen? Hoe zullen wij ten slotte oordeelen over DUIFHUIS en zijne prediking? Zullen wij hem streng berispen, omdat hij aan de overheid eene magt in kerkelijke zaken heeft toegekend, die aan haar niet behoort? Maar dan zouden wij de eigenaardige omstandigheden, waarin hij verkeerde, voorbijzien en hem met onbillijken maatstaf meten, door zijn gedrag te beoordeelen naar de toestanden en voorstellingen van onze dagen. Neen, wanneer wij ons herinneren, dat DUIFHUIS niet anders begeerde dan eene hervorming van de kerk in haar zelve, en dat hij nooit getracht of gewenscht heeft eene eigene gemeente te stichten, dan moeten wij erkennen, dat het voor hem evenzeer onmogelijk was zich te onttrekken aan den invloed van iedere magt boven hem, als onderworpen te blijven aan de geestelijkheid zijner stad, die hem tegenwerkte en zijne bedoelingen zocht te verijdelen. Of hoe kon hij, nadat de geestelijke magt hem uitgeworpen of althans alle gemeenschap met hem afgebroken had, getrouw blijven aan zijn beginsel, dat niemand zijne kerk mag verlaten om de misbruiken, die hij daarin ziet, maar des te ijveriger trachten moet ze weg te nemen[1]), zonder zich te stellen onder de wereldlijke over-

---

[1]) Zie hiervoor bl. 19.

heid, wier invloed alleen in staat was hem in zijne betrekking tot de kerk te handhaven? Bovendien bedenke men wel, dat zijne gehoorzaamheid aan de stedelijke regering hare behoorlijke grenzen had. Hoezeer hij ook bereid was haren zin te doen in zaken, die hij als adiaphora kon beschouwen, waar het op het wezen der dingen aankwam, week hij om harentwil geen vingerbreed af van zijne heiligste overtuiging. Men herinnere zich slechts de vastberadenheid, waarmede hij der regering aankondigde, dat hij voortaan wilde preken op de wijze der Gereformeerden, omdat zijn geweten hem daartoe dwong[1]), en de standvastigheid, waarmede hij, in spijt van alle aanzoeken en vertoogen, weigerde naar Utrecht weder te keeren, voordat men hem vrijheid had gegeven „het woord Gods te prediken, zoo als hij dat uit de H. Schrift kon bewijzen[2]).” Al moge dus de uitkomst bewezen hebben, dat de XVI^de^ eeuw niet rijp was voor eene geheele of voldoende hervorming der kerk in haar zelve, al moge ook de geschiedenis van later tijden geleerd hebben, dat het voor beider ontwikkeling en zuiverheid goed is, dat de Roomsche en de Protestantsche kerk naast en tegenover elkander staan, wij prijzen toch Duifhuis, omdat hij al het mogelijke heeft aangewend om den band der eenheid te bewaren, en zich gesteld heeft onder de wereldlijke magt, om daardoor de scheuring in de kerk te voorkomen en te matigen.

En wat is er te denken van de verdraagzaamheid van Duifhuis en den ruimen zin, waarin hij het begrip: *kerk*, heeft opgevat en toegepast. Mogen wij het toeschrijven aan zijne afhankelijkheid van eene regering, die, omdat zij tot allen prijs den vrede onder de burgerij bewaren wilde, nooit zou geduld hebben, dat haar dienaar zich tegenover eenige rigting vijandelijk gesteld, of anderen afgestooten had, door aan de belijdenis zijner gemeente een meer bepaald karakter te geven? Maar dan zou men vergeten, dat Duifhuis ook

---

1) Zie hiervoor bl. 18 vv.

2) Vgl. hiervoor bl. 36 vv.

reeds als pastoor van St. Laurens in denzelfden geest had gesproken[1]), als welken hij openbaarde als hervormer van St. Jacob; dan zou men voorbijzien, dat hij verdraagzaamheid heeft gepredikt, zoowel toen hij als magtige partij tegenover de zwakken stond, als toen hij werd aangevallen en bestreden. En zouden wij den prediker van St. Jacob niet miskennen, indien wij nalieten op te merken, hoe moeijelijk het voor hem wezen moest zich los te maken van het engere begrip: *kerk*, dat hij door zijne opvoeding ontvangen had, of indien wij er van zwegen, dat hij niet alleen verdraagzaamheid heeft betoond jegens de Consistorialen, die hem haatten en bedroefden, maar dat hij zich ook met kracht heeft verzet tegen iedere daad van geweld, gepleegd jegens de Roomschen, wier priesters hem toch hadden vervolgd en tot ballingschap gedwongen[2])? Waarlijk, wanneer wij dit bedenken, kunnen wij den edelen en evangelischen zin, die DUIFHUIS van zoo vele zijner tijdgenooten onderscheidde, niet genoeg roemen en prijzen. Mogten wij van hem en zijne gemeente leeren, dat de stichting van eene kerk, welke allen als hare leden erkent, die belijden, dat in CHRISTUS alleen zaligheid en vrede te vinden is, niet behoort tot de idealen, die onmogelijk kunnen verwezenlijkt worden! Dat allen aan de opbouwing dier kerk arbeiden uit liefde voor het Evangelie!

En welke waarde is er toe te kennen aan de sermoenen van DUIFHUIS? Wilden wij, na onzen lezers zoo vele bewijsstukken in handen gegeven te hebben, beweren, dat hij eene eerste of zelfs eene tweede plaats inneemt onder de redenaars der Christelijke kerk, wij zouden de beschuldiging verdienen, dat wij de rol van den geschiedschrijver verwisselden met die van den partijdigen lofredenaar. Neen! een model van ware kanselwelsprekendheid allen ter navolging is hij niet, want, welke schoone denkbeelden er ook in zijne sermoenen gevonden worden, hoe diep hij ook in-

---

1) Zie hiervoor bl. 7.
2) Zie hiervoor bl. 9.

dringe in de karakters der bijbelsche personen, hoe naauwkeurig hij ook den mensch en het menschelijke hart gekend en bespied hebbe, — hij heeft den waren kunstvorm te weinig gewaardeerd of gekend, hij heeft zich dikwijls te veel laten leiden door de spelingen van valsch vernuft, dan dat wij hem een hoogen rang onder de kanselredenaars zouden mogen toekennen. Maar, zoo wij zijne prediking beoordeelen naar hetgeen de algemeene gesteldheid der kerk en de eigen toestand van Duifhuis ons mogen doen eischen en verwachten, en zijn werk vergelijken met dat van vele zijner tijdgenooten of voorgangers, dan kunnen wij niet nalaten, in zijne frischheid van opvatting, in zijnen bijbelschen zin en hartelijken toon, de vruchten te zien van die herscheppende kracht, welke de reformatie ook op den toestand der Evangelie-prediking heeft uitgeoefend. En hoe zouden wij, indien Ernesti waarheid sprak, toen hij zeide: „studium eloquentiae verae nihil aliud est quam studium sapientiae atque virtutis[1])," aan Duifhuis de eigenschap van welsprekend te zijn, kunnen ontzeggen? Hij was immers vast overtuigd van den heiligen inhoud der leer, die hij predikte; hij kende geen hooger goed, dan zuivere waarheid en reinheid van leven, en gloeide van liefde voor God en de menschen. Daarom — wat er ook in zijne sermoenen te berispen blijve — wij willen van hem leeren, dat onze prediking geen ander doel mag hebben, dan de vernieuwing des inwendigen menschen door de gemeenschap met Christus, en ons steeds herinneren, wat Duifhuis zoo krachtig verkondigde, dat geene belijdenis des geloofs, geene gehechtheid aan de kerkelijke instellingen of onverschilligheid voor haar, geene dienst van letter of vorm, maar alleen de liefde, de heilige, dienende en verdraagzame liefde het kenmerk is der discipelen van Christus.

---

1) *Oratio de eloquentia pectoris,* aangehaald bij A. des Amorie van der Hoeven, a. w., bl. 129.

BIJLAGEN.

BIJLAGE I.

ONUITGEGEVENE BRONNEN, VOOR DEZE VERHANDELING GEBRUIKT.

De HSS., waaruit ik Duifhuis als hervormer en prediker leerde kennen, zijn:

1°. Een HS. in folio, door mij genoemd HS. (Royaards), groot 28 bladzijden. Op het titelblad staat: „disputatio sive collatio (eene latere hand schreef daarbij: „Jacobi Buyckii, ultimi in Ecclesia St. Nicolai pastoris"), habita anno 1578 cum pastore (dezelfde latere hand schreef daarbij: „Huberto Duifhuis") et concionatore Calvinistico Ultrajectensi, de quibusdam Catholicae fidei articulis, nimirum de unica religione (pag. 1), de meritis bonorum operum (pag. 5 et 15), de publicis ecclesiae processionibus (pag. 6 et 21), de usu et cultu imaginum (pag. 7 et 23)." Iets lager staat (met dezelfde latere hand): „scripta haec autographa sunt pii et zeloti viri Jacobi Buyckii, ultimi in Ecclesia St. Nicolai Amstelodamensis pastoris, qui hanc adversus Hubertum Duifhuis disputationem suscepit [1])."

Men vergelijke verder over dit HS. het meermalen aangehaalde werk van Prof. Royaards, bl. 134, waaruit blijkt, dat de schrijver het voornemen had, later op den inhoud van dit stuk terug te komen, en den gang van Duifhuis' denkbeelden opzettelijk te ontwikkelen. Daarom acht ik mij nog meer verpligt, hier aan de betrekkingen van den voortreffelijken man mijnen opregten dank te betuigen voor de bereidwilligheid, waarmede dit HS. uit zijne nagelatene boekerij mij ten gebruike werd afgestaan.

---

1) Uit de vergelijking van dit HS. met de HSS. van Buyck, berustende in de Stadsbibliotheek te Amsterdam (zie *Catal.*, bl. 961 en 962, onder n°. 24, 25, 26) schijnt te blijken, dat deze aanteekening van dien lateren schrijver alleen betrekking heeft op den titel van het HS. en op de kantteekeningen, daarop later door Buyck gemaakt.

2°. Een HS. in folio, ik noemde het HS. W. (Warmond), groot 27 bladzijden, wier inhoud wordt opgegeven door dezen titel: „*Aanteekeningen betreffende Mr.* HUIBERT DUIFHUIS, *pastoor tot Rotterdam, daarna St. Jacobs t' Utrecht,* uit den mond van zijne nazaaten en oor- en ooggetuigen en anderzins verzameld en geschreven door VAN ALKEMADE en P. VAN DER SCHELLING [1])." Door tusschenkomst van Dr. C. LEEMANS te Leiden, heb ik dit HS., dat in de bibliotheek van het R. C. Seminarie te Warmond berust, ten gebruike ontvangen van den president van genoemd seminarie. Dank zij beiden heeren voor de voorkomende vriendelijkheid, waarmede zij in dezen mij voor mijnen arbeid behulpzaam waren!

3°. Een HS. in folio, groot ruim 150 bladzijden, die met verschillende handen of althans op verschillende tijden beschreven zijn. Op de eerste bladzijde staat: „1667 Januarij GIJSBERT VAN DER HOEVEN," en daaronder: „1668 Januarij GIJSBERT VAN DER HOEVEN." Op pag. 4 staat deze titel: „*Naargelate sermoenen van saliger Heer* HUIJBRECHT DUIJFHUIJSEN."

Dit HS. bevat sermoenen voor feestdagen, en wel: „1° twee sermoenen voor den kersdag; 2° twee voor den St. Stephanusdag; 3° Extract uit een sermoen, „daer den tecxt aldus van was" (hier volgen de woorden Matth. XXVI: 1), en 4° een fragment van een sermoen op den paasdag." De menigte bladen papier, die onbeschreven zijn, doet vermoeden dat de arbeid in het midden gestaakt is.

Dit HS., door mij genoemd HS. S. (STOLKER), is het eigendom van Mevr. de wed. STOLKER te Rotterdam, die het mij, door tusschenkomst van Dr. H. N. VAN TEUTEM, met de meeste bereidwaardigheid ten gebruike heeft afgestaan. Beiden zeg ik dank voor de welwillendheid, mij betoond.

4° Een HS. in folio, groot 530 bladzijden. Het bevat 14 predicatiën over het lijden „onses Heeren JESU CHRISTI;" zij zijn zeer keurig en met groote zorg geschreven.

---

1) Vgl. *Jaarboekje voor Katholijken,* 1849, bl. 191.

Uit eene aanteekening op blz. 311 blijkt, dat dit HS. eene copij is van het werk van eenen „anderen uitschrijver." Op blz. 1 staat: „de historie van 't lijden onses Saligmakers JESU CHRISTI uijt de vier Evangelisten te samen gevougt ende verklaringe daarover gedaan in predicatien afgedeelt. Uijtgeschreven tot Rotterdam door JACOB VAN OVERVELD, soons-dochters-soon van Mr. HUBRECHT DUIJFHUIS, Anno 1671."

Op blz. 3 staat in kapitale letters: „predicatiën van Mr. HUBERT DUIFHUIS, in sijn leven pastoor, eerst in St. Laurens kerke tot Rotterdam en naderhand in St. Jacobs kercke tot Utrecht. Eerste deel sijnde over de passie[1])." Dan volgt het portret van DUIFHUIS, vervaardigd door J. LAMSVELT en overgenomen uit G. BRANDTS *Historie der reformatie,* Eerste Deel; en daarna drie gedichten op DUIFHUIS. Op de predicatiën zelve volgt eene „aeneenschakelinge aller texten in de voorenstaende veertien predicatien over 't lijden CHRISTI verhandelt, behelsende een overeenbrenginge der vier Evangelisten aangaande deselve historie;" daarna komt een „bladwijser van eenige saken, die in dese predicatien wel buijten doch ten occasie van de texten verhandelt worden," en eindelijk onder het opschrift „Rommelzoo" eene verzameling van spreekwoorden, latijnsche volzinnen enz., die in deze predikatiën voorkomen.

Dank zij den Hoogleeraar VISSCHER te Utrecht, voor de bereidwilligheid, waarmede hij dit HS., door mij genoemd HS. V. (VISSCHER), mij ten gebruike verleend heeft; zonder deze zijne goedgunstige medewerking had ik de voornaamste mijner bronnen moeten ontberen.

Om niet te spreken van de echtheid dezer sermoenen en predikatiën, die èn door uitwendige bewijzen èn door hun

---

1) Of het tweede deel hierop gevolgd en verloren gegaan is, dan of de schrijver zijne voorgestelde taak niet heeft afgewerkt, kan ik niet beslissen.

gebeelen geest en inhoud genoegzaam vaststaat, blijven ons nog twee vragen ter beantwoording over: 1° tot welk tijdperk in het leven van DUIFHUIS zij behooren, en 2° hoe zij tot ons gekomen zijn.

Het doet mij leed, dat ik geene dezer beide vragen met volkomene zekerheid beantwoorden kan. Wanneer ik echter let op het standpunt, waarop de prediker stond, toen hij deze sermoenen hield, dan is het zeker, dat DUIFHUIS ze heeft uitgesproken na zijne openlijke afwijking van de Roomsche kerk; verder geloof ik, dat de opzettelijke verdediging, die wij er nu en dan in vinden van het eigenaardig karakter zijner reformatie, even als de polemiek tegen hen, die „synoden ende classes hielden, ende tucht oefenden ende eigen armverzorgers aanstelden," ons eene vrij zekere aanwijzing zijn, dat deze predikatiën werden uitgesproken, nadat de Gereformeerden zich te Utrecht gevestigd en den strijd tegen DUIFHUIS begonnen hadden.

Ter beantwoording van de vraag, hoe deze sermoenen voor ons bewaard zijn, zal ik mij moeten vergenoegen met op te geven, op welke wijzen zij bewaard *kunnen* zijn: namelijk óf door tusschenkomst van hoorders, die deze preken in de kerk opschreven, óf door de pen van DUIFHUIS, die ze zelf opgesteld kan hebben voordat hij ze uitsprak. Wel heeft men gezegd, dat het in de XVI^de^ eeuw meest algemeen de gewoonte was, ex improviso te spreken, maar dat er op dezen regel voor het minst genomen uitzonderingen waren, blijkt uit JOANNES ANASTASIUS VELUANUS, wiens preken door de inquisitie werden in beslag genomen[1]), uit MERULA, van wien in 1604 onder andere schriften ook „sermones infiniti" in handschrift voorhanden waren[2]), en uit hetgeen wij lezen van den predikant ARNOLDI MUYSKENS[3]), wiens weduwe „bij haer hadde gedeposeert ende wel verwaert alle de sermonen ende predicatien, d'welcke

[1]) *Kerkhist. Archief*, verzameld door N. C. KIST en W. MOLL, bl. 48.
[2]) Zie de aangehaalde monographie van Prof. MOLL, bl. 245.
[3]) Zie den *Proloog* zijner bovengenoemde sermoenen.

haer lieve man bij zijn leven doort gheheele jaer ghedaen ende met zijn eijghen handt vlijtelijck geconsigneert ende opgheschreven hadde." Het is dus mogelijk, dat ook DUIFHUIS zijne preken heeft geschreven.

Maar even goed kan het wezen, dat zij door een belangstellenden hoorder zijn opgeteekend. Immers ook in de XVIde eeuw vinden wij van deze gewoonte van den ouden dag, althans in Duitschland, voorbeelden[1]). Zoo wordt van den keurvorst JOHAN CONSTANS berigt, dat hij niet slechts vlijtig ter predikatie ging, maar ook een schrijftafeltje bij zich droeg en de voornaamste gedeelten der preek uit des sprekers mond opteekende[2]). En van MARTINUS CRUSIUS, die van 1563 tot 1601 professor in het Grieksch te Tubingen was, wordt verhaald, dat hij de preken onder het hooren eerst in het Latijn, maar later ook in het Grieksch opschreef en wel met drieërlei oogmerk: 1° om daardoor gedrongen te zijn met meer aandacht te luisteren; 2° om een goed voorbeeld aan zijne studenten te geven; en 3° om vaardigheid te erlangen in „Graeca extemporali scriptione." Zoo heeft hij meerdere preken in het Grieksch uitgegeven en die voor zijne studenten nevens de oratiën van DEMOSTHENES geëxpliceerd, „quo juventus pietatem juxta ac linguam Graecam disceret[3])."

Het is dus mogelijk, dat ook de preken van DUIFHUIS op deze wijze voor ons bewaard zijn. Wanneer hij zijne hoorders nu en dan met groote naauwkeurigheid verwijst naar eene vroegere predikatie, dan zouden wij denken, dat hij sprak volgens voorafgestelde aanteekeningen; wanneer wij zien, dat hij niet zelden in herhalingen vervalt en meestal vrij abrupt eindigt, dan zouden wij het er weder voorhouden, dat hij ex improviso heeft gepreekt; daarom willen wij liever niets beslissen.

1) Vgl. het zeldzame geschriftje van G. H. GOETZ, *Ecloga theologica de concionibus sacerdotum calamo exceptis vel nachgeschriebenen predigten* (Lubecae, 1716).

2) THOMAS STYBARUS, *Homiliar. funebr. Illustr.*, bij GOETZ, p. 10.

3) GOETZ, p. 16.

BIJLAGE II.

JACOB BUYCK.

Jacob Buyck, wiens bemoeijingen om Duifhuis voor de moederkerk te bewaren, wij boven[1]) leerden kennen, behoorde tot een aanzienlijk Amsterdamsch geslacht en bekleedde eene eerste plaats onder de Noord-Nederlandsche geestelijken, die der Roomsche kerk in de XVI^{de} eeuw tot sieraad verstrekten. Van zijne geleerdheid hebben wij, behalve in den ijver waarmede hij zijne boekerij verzamelde en lief had[2]), een bewijs in drie handschriften, die van zijne hand nog overig zijn en berusten in de stadsbibliotheek te Amsterdam[3]). Het eerste bevat een uitvoerig opstel, getiteld: *De vera ecclesia,* Christi Jhesu *unica sponsâ et omnium Christianorum matre, tractatus.* De verdediging van het dogma der kerk tegen de leeringen der ketters schijnt het hoofddoel van dit geschrift te zijn. Het tweede HS. van Buyck bevat den catalogus zijner bibliotheek, met opgave van de prijzen, waarvoor hij ieder der boeken gekocht heeft; voorts enkele sermones en eenige meestal Latijnsche gedichten, voornamelijk van stichtelijken inhoud. Het derde eindelijk levert niets dan sermones, waarvan echter de meeste minder op afgewerkte preken dan wel op aanteekeningen gelijken, waarin vermeld is, welke plaatsen hij bij dezen of dien tekst gebruikt, en op welke wijze hij daarmede de ketters bestreden heeft. Misschien zijn zij wel een gevolg van de bepaling, door bisschop Nicolaas van Haar-

1) Zie bl. 22 vv.

2) Zie over de lotgevallen van deze boekerij de voorrede van den onlangs verschenen *Catalogus der Stadsbibliotheek te Amsterdam.*

3) Ik mag hier niet nalaten den Heer P. A. Tiele, wien het bestuur onzer stadsbibliotheek zoo goed is toevertrouwd, dank te zeggen voor de welwillendheid, waarmede hij mij zoo wel op deze en andere stukken opmerkzaam gemaakt, als steeds met de grootste bereidvaardigheid behulpzaam is geweest in het verzamelen mijner literatuur.

lem in 1564 gemaakt, dat de geestelijken „omnes sermones suos, priusquam praedicabunt, per epitomen collectos scripto tradant[1]).”

De levensbijzonderheden van Buyck zijn ons bijna geheel onbekend. Het eerst ontmoeten wij hem in 1578 als pastoor aan de oude kerk te Amsterdam, van waar hij den 26sten Mei van dat jaar vlugtte[2]) of verjaagd werd, bij de zegepraal der reformatie. Het is niet onbelangrijk het verhaal hiervan uit den mond van Buyck zelven te vernemen, zoo als dat voorkomt in het laatste der door ons genoemde handschriften. Op het slot daarvan vinden wij namelijk het opschrift: „Sermones de ter maximo Eucharistiae Sacramento per Octavam corporis Christi,” en daarna deze mededeeling: „de quo per Octavam eiusdem memorabilis Anni 1578 ego et Duncanus Amsterodami concionari proposueramus, quemadmodum id tum a nobis et a nostris sacellanis e suggestu publicatum erat, sed per Guesios, vi satisfactionis nostrae in urbem receptos[3]), impeditum est; qui die 26 Maii, postridie superbenedictae Trinitatis, hora secunda pomeridiana, omnia apud nos ex inopinatu perturbarunt, curiam invaserunt, templa spoliarunt, sacras imagines fregerunt, altaria destruxerunt, ipsa sacramenta pedibus conculcarunt, Franciscanos et praecipuos e clero cum Magistratu ejecerunt et nihil quod ad declarandum odium in Catholicam religionem pertinet omiserunt[4]). Ego istam mutationem nostris peccatis ascribendam non dubito et nihil verius dicere possum, quam illud Danielis: omnia quae fecisti, Domine, in vero judicio fecisti,

---

1) *Bat. Sacra*, II. p. 303.

2) Buyck zelf spreekt altijd van zijne vlugt; in de *Bat. Sacra*, II. p. 400, leest men, dat hij „cum aliis sacerdotibus, praecipue cum Martino Duncano, navi a sectariis impositus, mari ac vento, incerto eventu expositus, ac in Dymen appulsus illustre fidei Catholicae reddidit testimonium.”

3) Dit doelt welligt op het verdrag, dat den 8sten Februarij 1578 tusschen de Staten van Holland en de regering van Amsterdam gesloten was; zie Wagenaar, *Vaderlandsche historie*, VII. bl. 190 vv.

4) Vgl. le Long, *Reformatie van Amsterdam*, bl. 554; Wagenaar, t. a. p., bl. 203—209.

quia peccavimus tibi et mandatis tuis non obedivimus. Sic exigebat nostra omnium ingratitudo, sic merebantur iniquitates nostrae, quae venerant super multitudinem arenae maris. Sed non tam imputo perfidis haereticis quam nostris triginta sex Senatoribus, tepide Catholicis, qui postposito solemni juramento regiae majestati et rei publicae praestito, lupos intra caulam admiserunt et tam turpem ac impiam satisfactionem (quae nostrae civitatis fuit unica ruina), reclamantibus pastoribus, omnibusque sinceris civibus invitis, cum nequissimo tyranno Auriaco, Dei et regis hoste manifesto, nimis insipienter pepigerunt, nullam revera aliam ob causam, quam proprii commodi respectu et odio in Hispanos: ut verissimum sit (modo veritatem dicere liceat) civitatem Amsterodamensem non victam ab hoste, sed traditam a proprio suo magistratu, cui proinde justo Dei judicio idem contigit quod Judaeis, qui locum et gentem, JESUM e medio tollendo, servare putantes, perdiderunt ac propriis disjecti sedibus in aliena terra vagari coguntur, nec ulla iis salus speranda nisi per JESUM. Ad eundem modum nostri boni viri, resistendo Hispanis *meenden gemakkelijk op het kussen te blijven zitten,* sed dum volunt nocere Hispanis se ipsos laedunt et turpissime ejiciuntur ab iis, quorum foederatae unioni foedissime se adjunxerant contra Hispanos, sine quorum auxilio, velint nolint, fateri debent se ad pristinas possessiones redire non posse. — — —

Ego, laus Deo, nunquam consensi consilio et artibus eorum; quam ob causam factus sum illis inimicus, verum docens, ac multa ab iis passus sum, maxime ab ipso DUNCANO[1]), quem nescio quibus muneribus et promissis in suam sententiam pertraxerant, adeo ut plenis buccis impium juramentum, quod prius damnaverat, postea publicis scriptis ac rationibus approbare non vereretur, magno fastu clamans, omnes alios, qui secus docerent (me intelligens) errare, pacem publicam turbare atque ad palinodiam teneri. Dici non potest quan-

[1]) Zie over hem *Bat. Sacra*, II. p. 221 seq.

tum bonus ille vir tum gloriabatur de tam stupenda doctrina; ipse sibi suisque palporibus salvator Amsterodamensis videbatur; ego dicebar patriam propinare haereticis spoliandam, quod mihi religio erat, impium juramentum probare et bestiam adorare. Hinc eorum linguas in me acui, animas in me provocavi. Haec causa fomitem invidiae subministravit, quae ita corda eorum exardet, ut etiam in exilio eam DUNCANUS reprimere non potuit, sed manifestis signis evomuit — — mittens — duas virulentas epistolas. — — Sed hoc[1]) non tam ipsi quam suae imputari debet Dalilae, hoc est improbissimae et impudentissimae MARGARETHAE, a qua totus ita pendebat, ut nihil nisi eius instinctu et consilio faceret."

Waarheen BUYCK na zijn vertrek uit Amsterdam gegaan is, weten wij niet; uit ons HS. R. blijkt alleen, dat hij in Junij en December 1578 te Utrecht vertoefde, maar in welke betrekking is ons onbekend. Niet lang daarna schijnt hij naar Emmerik vertrokken te zijn, waar hij eerst Kanunnik van St. Maarten en later, in 1589 of 1590, pastoor van St. Aldegunde werd[2]).

Volgens WASSENBERG[3]) zou hij daar den 9^{den} September 1599 overleden zijn. Zijn testament, den 2^{den} September 1594 gemaakt en uitgebreid den 4^{den} Sept. 1599, berust in het familie-archief van den Graaf NAHUIS te Utrecht. Uit de inzage van eene copij daarvan, in bezit van den heer P. A. TIELE alhier, is mij gebleken, dat BUYCK in betrek-

---

[1]) Dit *hoc* doelt niet op de laatstmedegedeelde bijzonderheid, maar op het geheele gedrag van DUNCANUS.

[2]) *Bat. Sacra* II, p. 400, stelt den dood van SIMON SPARLER, wiens opvolger BUYCK geweest zou zijn, in 1589 (zoo ook ROYAARDS, a. w. bl. 135); WASSENBERG (niet WASSENAAR, zoo als de *Bat. Sacra* en ROYAARDS hebben), *Embrica*, p. 85, in 1590.

[3]) l. c. p. 85 en 156. Zijn grafschrift vindt men in de *Bat. Sacra*, l. c. Zou dit hetzelfde wezen als dat, waarvan het in zijn testament heet, „het geschildert crucifix, op mijn slaepcamer hangende, begere ick, dat op mijn graffstede, benevens het graffschrift dat ick selffs gemaeckt hebbe, opgehangen sal werden."

king stond met vele beroemde geestelijken, zoowel in als buiten Emmerik.

Het komt ons voor overeenkomstig het doel van ons geschrift te zijn, zoo wij, om ook iets van Buyck's sermoenen te leeren kennen, HS. N°. 19 der Amsterdamsche stadsbibliotheek voor ons leggen en het plan van eene zijner preken meedeelen; het kan nog eene kleine bijdrage zijn tot de geschiedenis der kanselwelsprekendheid in Nederland. Onder de sermoenen van Buyck, die het meest afgewerkt zijn [1]), schijnt wel te behooren die van dominica 20ª Trinitatis, welke handelt over de gelijkenis van het bruiloftsmaal. Laat ons daarbij stilstaan.

Na eene korte inleiding geeft Buyck het argument der gelijkenis op in deze woorden: „nihil aliud in ea parabola a Domino propositum est quam ut misericordiam et benignitatem, item severitatem ac judicium ostendat, quibus Deus in Judaeos primum, deinde etiam in gentes hactenus est usus et in posterum etiam utetur." Daar dit uit de verklaring der gelijkenis zelve gemakkelijk blijken zal, gaat hij daartoe onmiddellijk over. Na dat verschillende opvattingen van de uitdrukking: *regnum coelorum*, zijn opgegeven, verklaart Buyck zich te vereenigen met het gevoelen van Origenes, zoodat hij het er voorhoudt dat de koning, „Deus pater est; filius regis, verbum Dei; nuptiae, incarnatio; sponsa, humana natura." De overeenkomst tusschen de „incarnatio" en eene bruiloft wordt vervolgens nader aangetoond in deze punten: 1° aan eene bruiloft gaat vooraf de verloving, die als eene aankondiging is van het aanstaande huwelijk; evenzoo werd ook de incarnatie menigmaal voorspeld en beloofd; 2° bij een huwelijk „utriusque partis consensio necessaria est; in his autem sanctissimis nuptiis voluntatem filii sui Deus pater per Gabrielem Mariae significavit;

---

[1]) Zie boven, bl. 156.

Maria vero, quae mater sponsae erat, pro filia sua consentiendo respondit: ecce ancilla domini; fiat mihi secundum verbum tuum;" 3°. door het huwelijk „fit, ut vir et uxor duo sint in una carne, vel potius non sint duo sed una caro;" door de incarnatie werden de goddelijke en menschelijke natuur zoo naauw vereenigd, dat er slechts ééne hypostase overig bleef; 4°. door het huwelijk gaan alle voorregten en titels van den bruidegom over op de bruid; zoo ook heeft de mensch na de incarnatie vele namen ontvangen, die vroeger alleen door den bruidegom gedragen werden; 5°. door het huwelijk ontstaan er nieuwe betrekkingen van verwantschap, door de incarnatie zijn alle menschen als vermaagschapt met den Zoon en vrienden der engelen geworden; 6°. „finis matrimonii est: propagatio humanae naturae et remedium contra peccatum;" door de incarnatie werd er een geslacht geboren van kinderen Gods, en de zonde vernietigd; 7°. door een huwelijk komt er vriendschap tot stand tusschen de betrekkingen van beide partijen; door de incarnatie werd er vrede gesloten tusschen den hemel en de aarde; 8°. door een huwelijk wordt dikwijls de ondergang van een aanzienlijk geslacht verhoed; door de incarnatie die der menschheid; 9°. de bruidegom wordt tot het huwelijk dikwijls aangespoord door rijkdom en andere voordeelen; God tot de incarnatie door zijne liefde.

Na deze vrij uitvoerige behandeling van het eerste vers van den tekst, worden de volgende beknopter verklaard. De dienstknechten, die tot de genoodigden gezonden worden, zijn de Apostelen, die henengingen tot de Joden, reeds door de patriarchen en profeten tot het groote bruiloftsmaal geroepen. Toen de gasten op de eerste uitnoodiging niet verschenen, zond de koning andere dienstknechten tot hen; dit waren wederom de Apostelen, die door de gave des H. Geestes tot *andere* menschen geworden waren. Maar ook nu was hun werk te vergeefs: de Joden hoorden niet naar hunne stem; want „delitiarum laqueo ad villam, vel divitiarum nexibus ad negotia et lucra

trahebantur." Zóó was het ook gegaan in de tijden der vervolging; zóó gaat het nog dagelijks: als de menschen worden aangespoord zich toe te leggen op de Christelijke volmaking, is het alsof men hen ten kerker wil zenden. Maar HILARION, ANTONIUS, de MACARIUSSEN en andere vromen hadden zoo niet gedaan.

En toch, de koning had voor zijne gasten een groot maal bereid en hun dat bekend gemaakt; maar heeft God niet hetzelfde gedaan voor hen, die hij geroepen heeft tot het groote feest der incarnatie? Hij heeft hun immers het lam CHRISTUS gegeven en daarenboven nog de profeten, die de kracht van den stier en de hooge vlugt van den vogel bezaten.

Tot zoo ver loopt het eerste gedeelte van het sermoen, waarin de „misericordia et benignitas" Gods in het licht zijn gesteld; met vs. 7 gaat de preek over tot de aanwijzing van Gods strengheid en oordeel. Hierbij wordt ontwikkeld, hoe het mogelijk is, dat God (de koning) toornig werd, en hoe hij zich geheel heeft geschikt naar de wet der Joden; immers, hij bood hun eerst (in CHRISTUS) den vrede aan, en nadat zij dien hadden verworpen, toen eerst liet hij hunne stad verwoesten door VESPASIANUS en TITUS, die, èn om het geluk, dat hunne onderneming bekroonde, èn om de fortuin, die hen later als keizers zou wachten, met regt werktuigen Gods kunnen heeten.

Nadat alzoo de genade en het oordeel Gods in de geschiedenis der Joden zijn aangetoond, wordt hetzelfde (volgens vs. 8—15) aangewezen in de lotgevallen „van ons heidenen." In korte trekken wordt hunne roeping en het laatste oordeel afgeteekend; daarop worden de „Lutherani" weêrlegd, die beweren, dat er in de ware kerk geene zondaars zijn, en dat het bruiloftskleed een symbool is van het geloof.

De preek wordt besloten met eene beschrijving van de jammeren der veroordeelden, en met eene vermaning, zich te spiegelen aan het voorbeeld van anderen.

BIJLAGE III.

BRIEF VAN BUYCK AAN DUIFHUIS.

Eximie atque eruditissime Domine HUBERTE!

Mitto per praesentem responsum ad literas tuas, nunc abundantiore per infirmitatem ocio concesso, manu propria tandem exaratum, quod ipsum nuper, aliena descriptum, mox ubi tuas perlegeram, ad aedes vestras deportari jusseram, sed cum renunciaretur te foras abiisse, redditum authori suo fuit. In quo si veritatem divinorum eloquiorum per omnia sequar (quod ipse quam maxime velim), nec hominum quorumcunque judicia formidabo, quibus non servio sed CHRISTO, nec te, nisi desipis, refragantem habebo. Sin autem a veritate ipsius tramite vel minimum contigerit aberrare (est enim omnis homo mendax, sicut scriptum est), edoctus salutis viam, de qua Liberator noster: angusta et ardua est via, inquit, quae ducit ad vitam, èt quod ignoranter tenui, libenter deseram, èt quod, Deo docente, salubriter didici, velut obedientiae filius prompte suscipiam. Quod si fortassis non tam adversus sententiam tuam, quam ex tuis verbis praesumptam opinionem videbor pugnasse, hoc ipsum putari vel dici non moleste feram, modo fidei veritatem ambo teneamus, et ut Deum atque adeo CHRISTUM dividere non possumus, sic neque plures ipsi magistri fieri, quod B. JACOBUS prohibet, velimus, neque fides plures aut confingamus ipsi, aut confictas ab aliis annuntiare tentemus. Unus Deus, unus CHRISTUS, una fides. Simus ergo perfecti in eodem sensu et eadem scientia, solliciti servare veritatem spiritus in vinculo pacis. Nam quod opinantur hodie complures, esse tempori subserviendum et de religione Catholica remittendum nonnihil, publicae tranquillitatis obtentu, pulchrum quidem et impiis plausibile videri potest consilium iisque pergratum, qui vel spe gratiae, vel metu in-

dignationis principum amittendarumve facultatum, semper ad partes pro tempore valentium declinant; sed mihi probari nullo modo potest, qui divinis sum edoctus eloquiis, condescendendum quidem infirmioribus, sed ut eosdem ab erroribus revocemus, non ut nos ipsos eorum erroribus misceamus. Alioqui quis nescit, cum de veritatis custodia tractaretur, Apostolum exclamasse: quibus nec ad horam cessimus subjectionis gratia, ut veritas Euangelii permaneret apud vos? Qua de re pulchrum et egregium exstat D. Basilii responsum. Hist. Tripart., lib. 7, cap. 36, quod brevitatis causa praetermitto.

Miraberis fortasse, quo consilio tam multo ante paratam responsionem destinare distulerim. Accipe igitur morae nostrae atque diuturni silentii duas praecipuas causas. Intelligebam circa id tempus, quo te hinc proripuisse cognoveram, hoc abs te inter alia peti, ut exemptus a potestate et jurisdictione ecclesiastica, cui te Deus subdidit, saeculari potestati subesses. Quae petitio, ut verum fatear, mihi vehementer displicuit, eo quod neque in Scripturis Sacris, neque in Christi aut sanctorum exemplis ullum eius extaret documentum; nec idoneus mihi videbatur, ut populum ad obedientiam, suo principi aut magistratui divino jure debitam, hortaretur, qui propriae potestatis jugum superbo tumore detrectaret, et acceptae pro Christo legationis oblitus, et sacramenti sui prodigus, a missione sua (citra quam nemo recipi debet) proprio judicio palam excideret, per hoc, quod ἀκέφαλος esse vellet. Accedebat ad haec, quod te, in civitatem pastoralis officii causâ reversum, audirem iam non obscure sive lâtenter contra Catholicae religionis dogmata disputantem, sed aperte et manifeste adversus illam eiusque ceremonias ac sacramenta tum moribus et habitu, tum ore sacrilego et verbis impiis, oblatrantem et obstrepentem.

Haec, ut omittam alia, non sine magisterii divini authoritate fecerunt, ut ineptum videretur congredi tecum, et labor irritus ac nullius effectus tuam rabiem tractatibus coercere, ideoque suppressis his, quae dudum scripseram,

conticui penitus, et impatientiam patientia vici, verecundius ac melius existimans, errantis imperitiam silentio spernere, quam loquendo dementis insaniam provocare; verebar enim magis contradicendi studio, quam voto discendi disputationem ineundam, quodque clamosis tandem vocibus personans, malles tua impudenter ingerere, quam nostra patienter audire. Sed enim cum sentiam, gementibus bonis, ex nostro silentio malos, velut triumphum ante victoriam canentes, insolenter elatis cornibus exaltare, ultra tacere non oportet, ne iam non verecundiae sed diffidentiae esse incipiat quod tacemus: et dum errores impios contemnimus refutare, videamur impietatem approbare. Respondemus igitur et tibi pariter et caeteris, quos tu forsitan concitasti, et adversus nos, odia tuis maledicis vocibus seminando, comites tibi plures radicis atque originis tuae pullulatione fecisti, quos tamen sermonis nostri credo admittere rationem. Nam ut rectissime CYPRIANUS ait, qui ad malum motus est, mendacio fallente, multo magis ad bonum movebitur, veritate cogente. Vale in Domino frater, et mecum veritatem invenire quaerendo atque inventam aperire docendo labora. Datum Trajecti, anno 1578, Dec.[1])

BIJLAGE IV.

THEORIëN DER KANSELWELSPREKENDHEID, WAARNAAR DE PREDIKER DER XVIde EEUW ZICH VORMEN KON.

Wij zetten onze mededeelingen over den *toestand der evangelie-prediking in Nederland ten tijde van Duifhuis*[2]) voort, met enkele berigten aangaande de theoriën, waarnaar de prediker van die dagen zich vormen kon. Het ligt voor de hand, dat wij ons hierbij niet uitsluitend mogen bepalen tot die theoriën, welke bepaaldelijk in Nederland,

---

[1]) HS. R. [2]) Zie Afd. II. I. bl. 60.

of juist in de XVI^de^ eeuw geschreven werden. Want, wat er door vroegere geslachten of in andere landen goeds geleverd was, zal, althans voor een groot gedeelte, ook wel in de XVI^de^ eeuw in ons vaderland gebruikt zijn. Daarom zullen wij ons onderzoek wat hooger ophalen, en ook zien wat er vóór de reformatie aan deze zaak gedaan werd. Dat de middeleeuwen, en vooral de tijden vóór de kruistogten, betrekkelijk arm waren aan theoriën voor de prediking, kan ons niet bevreemden, als wij bedenken, hoe de praktijk toen op vele plaatsen maar al te zeer verwaarloosd werd, en hoe men zich meestal vergenoegde met de schatten, door vroegere geslachten overgeleverd, zonder het kapitaal door eigen vlijt om te zetten of te vermeerderen. Van daar dat men zich meestal bepaalde tot de regels, door CICERO en QUINTILIANUS over de welsprekendheid in het algemeen gegeven, of zich vergenoegde met de voorschriften, die AUGUSTINUS in het Vierde boek zijner *Doctrina Christiana*, en GREGORIUS in het Derde gedeelte zijner *Cura pastoralis* hadden nedergelegd. Minder algemeen werd het Vijfde boek van CHRYSOSTOMUS *Περὶ ἱερωσύνης* geraadpleegd.

Een nieuw tijdperk in de geschiedenis der homiletiek werd geopend bij de herleving der klassieke studiën tegen het einde der XV^de^ en het begin der XVI^de^ eeuw. REUCHLIN in zijn *Liber congestorum de arte praedicandi* en ERASMUS in zijnen *Ecclesiastes* wendden de schatten der oude, zoowel heidensche als Christelijke wereld aan, om de gewijde welsprekendheid op een beteren weg te voeren.

Dat de eerste hervormers geene eigenlijke homiletiek bewerkten, kan ons niet bevreemden. Waar de behoefte van de zijde der praktijk zoo groot is; waar het hart zoo vol is van vele nieuwe en heilige overtuigingen, die geene rust laten, voordat zij zijn uitgesproken, daar houdt men zich niet bezig met bespiegelingen over theoriën; daar geldt het in vollen zin: „*pectus est quod disertos facit.*" Evenwel ontbreekt het niet aan wenken, hier en daar in de schriften der reformatoren neêrgelegd. LUTHER had er zoo vele gegeven, dat men

ze reeds spoedig verzamelde tot een *Pastorale Lutheri*, Leipzig, 1586; een voorbeeld, dat gedurig is nagevolgd[1]), welligt het laatst door JONAS in zijne *Kanselberedsamkeit Luthers*, Berlijn, 1852[2]). Meer bepaald hield MELANCHTHON zich met de zaak bezig, zoo als te verwachten was in een man, die voorlezingen hield over Dialectica en Rhetorica. Eene eigenlijk gezegde homiletiek schijnt hij echter niet geschreven te hebben; immers de verhandeling, die vóór zijn werk: *De officio concionatoris*, gevonden wordt en die eene „*Ratio brevis, docta piaque sacrarum tractandarum concionum*" bevat, werd niet door MELANCHTHON, maar „*a quodam docto et pio concionatore Phil. Melanchthonis familiari*" geschreven.— Laat ons na deze algemeene opmerkingen overgaan tot het beschouwen en beoordeelen der theoriën zelve. Natuurlijk, dat ik hierbij in de verte niet streven kan naar volledigheid; want wie deze stof naar eisch wilde bewerken, zou over de ruimte van een niet zeer klein boekdeel moeten beschikken, en bovendien meerdere jaren noodig hebben tot het verzamelen zijner literatuur, die grootendeels tot de meest zeldzame curiosa behoort, en dan nog verscholen ligt onder allerlei vreemde titels, die ons het minst aan eene theorie der prediking zouden doen denken.

Eene der oudste middeleeuwsche theoriën over kanselwelsprekendheid, en zeker wel de eerste, die door een Nederlander geschreven werd, is de *Summa de arte praedicatoria Alani Magni de Insulis, in qua optimi suggeruntur conceptus ad formandas conciones in omni fere materia morali*[3]). Van den schrijver zelven kunnen wij weinig zeggen; zijne biographie is even onzeker als de juiste opgave zijner werken, daar er verscheidene ALANUSSEN geweest zijn, die de geschiedschrijvers met elkander verward hebben. Vol-

---

1) LENTZ, a. w., S. 3 f.

2) PALMER in HERZOGS *Real-Encyclopädie* in voce *Homiletik.*

3) Opgenomen in de *Opera* van ALANUS, uitgegeven door C. DE VISCH, Antwerpen, 1654. Een exemplaar daarvan wordt gevonden in de Universiteits-bibliotheek te Utrecht.

gens C. SCHMIDT[1]) is de *Summa de arte praedicandi* afkomstig van eenen ALANUS, die in Vlaanderen geboren is en een groot deel van zijn leven in Engeland heeft doorgebragt. Hoe dit zij, de echtheid van ons boekske wordt door niemand betwijfeld; algemeen kent men het toe aan eenen Nederlandschen ALANUS, die in de XIIde of XIIIde eeuw leefde. Geven wij een overzigt van zijne *Summa*[2])! De schrijver ontleent zijne inleiding aan den Jacobsladder, waaraan hij zeven treden telt, die den Christen tot de volkomenheid voeren. De laatste daarvan is de *praedicatio*, die hij nader beschouwen wil naar aanleiding dezer vragen: *quid sit praedicatio et qualis esse debeat quod ad superficiem verborum et pondus sententiarum, et quot sint eius species; quorum debeat esse praedicatio; quibus sit proponenda, quare et ubi.* Het antwoord op de beide laatste vragen werd òf door den schrijver niet gegeven, òf door den uitgever niet gevonden; althans DE VISCH geeft niet meer dan de behandeling der drie eerste punten. Op de eerste vraag wordt dit antwoord gegeven: „praedicatio est manifesta et publica instructio morum et fidei, informationi hominum deserviens, ex rationum semita et auctoritatum fonte proveniens;" welke definitie vervolgens nader ontwikkeld wordt met behulp van den Jacobsladder, die den schrijver in het begin van zijn werk voor den geest had gestaan. „Angeli adscendentes sunt praedicatores, qui tunc adscendunt, cum coelestia praedicant; descendentes angeli sunt praedicatores, quando per moralia se inferioribus confirmant." Nadat vervolgens ter behandeling van het tweede lid der eerste vraag gezegd is, dat eene preek niet te zeer moet schitteren „phaleris verborum, purpuramentis colorum," en dat zij niet mag wezen „disjecta ex anguibus verbis," geeft ALANUS in deze trekken op, welken vorm volgens hem eene goede predikatie moet hebben. „Haec est," zegt hij, „forma prae-

---

1) *Real-Encyclopädie* van HERZOG in voce *Alanus*.

2) Vgl. ook LENTZ, I. S. 232.

dicationis, ut initium sumatur ab authoritate theologica[1]); consequenter debet captare benevolentiam a propria persona, per humilitatem, et a rei, quam proponit, utilitate. — — Debet etiam promittere, se pauca et utilia dicturum. — Consequenter debet accedere ad authoritatis propositae expositionem, et totum inflectere ad auditorum instructionem. Nec authoritatem nimis obscuram vel difficilem proponat, ne auditores eam fastidiant et ita minus attente audiant. Nec in authoritatis expositione debet nimis cito a proposito recedere, ne primum medio, medium ne discrepet imo. Debet etiam alias authoritates inducere ad id asserendum, maxime quod pertinet ad propositum. Potest etiam ex occasione inserere dicta gentilia. Verba etiam commotiva interserat, quae mentem emolliant et lacrymas pariant. In fine debet uti exemplis ad probandum quod intendit, quia familiaris est doctrina exemplaris." Hieruit blijkt, dunkt mij, dat de preekvorm, door ALANUS begeerd, niets vreemds bevat; tekstverklaring, bewijs en toepassing zijn de hoofdbestanddeelen, die hij in de preek verlangt. Intusschen meene men niet, dat ALANUS, van wien nog eenige sermones overig zijn[2]), een gansch eenvoudig prediker zij geweest; de expositie van den tekst, zoo vol allegoriën, als ik daarvan geen tweede voorbeeld ken, geeft hem genoegzame ruimte tot allerlei uitweidingen en spelingen van het vernuft. Maar keeren wij terug tot zijn boekske. Na zijne onderwijzing over den vorm der preek geeft hij, om het anderen gemakkelijk te maken, den inhoud hunner predikatie te vinden, eene breede reeks schetsen op, die de noodige teksten en gedachten voor verschillende onderwerpen aanwijzen[3]).

Op de vraag „quorum sit praedicatio?" volgt natuurlijk het antwoord: „*praelatorum*, ad quos pertinet scientia, ut sint exercitati in utroque testamento et sententiarum examine discreti, in sermonibus facundi, in omnibus actibus suis

[1]) Dit schijnt te beteekenen een woord van de Heilige Schrift.
[2]) Uitgegeven door DE VISCH.
[3]) Een voorbeeld hiervan vindt men bij LENTZ, I, S. 233.

circumspecti, contemptores mundi, in officio suo assidui."

Geheel in overeenstemming met de voorstellingen van zijn tijd leert ALANUS, naar aanleiding zijner derde vraag, dat men alleen moet prediken voor de geloovigen; want, zegt hij, „indignis et obstinatis subtrahenda est praedicatio," omdat zij het woord Gods verachten. Hierna eindigt hij zijn werkje met eene reeks van voorbeelden, wat de prediker aan soldaten, advokaten, regenten en anderen moet verkondigen; de pligten, welke aan iedere dier levensbetrekkingen bijzonder eigen zijn, worden hierbij ontwikkeld.

Wij noemden de *Summa* van ALANUS eene eerste proeve van homiletiek door eenen Nederlander gegeven; in strikten zin echter zou men haar dien naam kunnen onthouden. Want, hoewel de theorie niet geheel vergeten is, zoo bestaat zijn werkje toch voor het grootste gedeelte uit schetsen of denkbeelden, ter verdere uitwerking opgegeven. Wat betreft de door hem gevolgde beginselen — de schrijver toont bekend te zijn met de klassieken, en ontleent zijne regels niet zelden aan de *Ars poëtica* van HORATIUS[1]). Afgezien van vele goede wenken en voortreffelijke opmerkingen[2]), ook door ALANUS gegeven, stellen wij hem toch verre beneden hen, die hem met dergelijken arbeid zijn voorgegaan (bijv. AUGUSTINUS), of gevolgd. Maar een werk, dat wij slechts voor een gedeelte bezitten, kunnen wij niet met volkomen juistheid beoordeelen.

Iets vroeger welligt dan ALANUS werd door GUIBERT VAN NOVIGENTUM[3]) (gest. 1124), een discipel van ANSELMUS, toen

1) Dit deden vele der oude schrijvers over de homiletiek; het was dus wel een goed, maar geen nieuw denkbeeld van C. A. PESCHECK, om eene *Homiletica Horatiana* (Lipsiae, 1841) uit te geven.

2) Hiertoe rekenen wij bijv. de strekking van deze opmerking: „praedicator debet dicere, se auditoribus proponere verbum Dei, ut fructum faciat in mentibus eorum, non ad terrenum emolumentum, sed ad provectum et profectum eorum; non quod favorabili aura mulceatur, non quod theatrali applausu deliniatur, sed ut eorum animi informentur, et quod ipsi considerare non debent, quis loquatur, sed quid. Non enim in spineto consideranda est spinae asperitas, sed rosae amoenitas; nam etiam in calamo fragili mel reperitur et ex lapide flamma excutitur."

3) Zie over hem en zijne schriften DU PIN, *Nouvelle bibliothèque des*

die nog in Frankrijk leefde, een boekje geschreven, getiteld: „*quo ordine sermo fieri debet.*" Na eene inleiding, waarin gesproken wordt over de groote verpligting tot eene naauwgezette prediking en over de oorzaken, waardoor velen die verwaarloosden, geeft de schrijver het voorschrift, dat een gebed aan de preek moet voorafgaan, en dat zij niet te lang mag wezen.

Tot grondslag moet een bijbelwoord gelegd worden, welks verklaring zich om de historische, allegorische, tropologische en anagogische interpretatie als om vier raderen beweegt. Met nadruk beveelt hij de tropologische boven iedere andere verklaring aan, omdat het gemakkelijker is van de natuur der deugden, dan van de geheimen des geloofs te spreken, wat altijd groote voorzigtigheid vereischt. Deze opmerking komt geheel overeen met het doel van het boekske, dat eigenlijk geschreven werd tot inleiding op een commentaar op eenige boeken van het Oude Testament, welke dienen moest om aan te toonen, hoe men alles in de Schrift tot het gebied der praktijk terugbrengen en voor de prediking gebruiken kan. Onder de voorschriften en opmerkingen van GUIBERT verdienen deze vooral vermelding: de prediker moet zóó spreken, dat het blijke, dat hij niets anders beoogt dan de leering en het eeuwig heil zijner hoorders, maar mag daarbij volstrekt niet den schijn op zich laden, dat hij tracht naar den roem van welsprekendheid, want niets stoot den hoorder meer af dan de overtuiging, dat de prediker uit eigenbelang of praalzucht spreekt; hoe meer sieraden zijne rede dan bevat, hoe meer minachting hij zich op den hals haalt. Geene preek, zegt hij elders, is heilzamer dan die, welke den mensch, die van zich zelven verwijderd is[1]), tot zijn eigen binnenste terugvoert, door zijne gedachten en neigingen aan hem te ontdekken en zulke

---

auteurs Ecclésiastiques (Paris, 1697), IX. p. 149, en vooral C. OUDINI, *Commentarius de scriptoribus Ecclesiae antiquis* (Lipsiae, 1722), II. p. 1018 sqq.

[1]) Foras extra se sparsum.

natuurlijke portretten te schetsen, dat ieder zich zelven terstond moet herkennen. Maar even als hij, die zelf heeft deelgenomen aan een ligchamelijken strijd, daarvan geheel anders weet te spreken, dan wie alleen berigten van anderen kent, zoo zal ook de prediker, wiens eigen geweten hem getuigenis geeft van hetgeen hij uitspreekt, op geheel andere wijze van den geestelijken strijd gewagen en daar als het ware met den vinger op wijzen. Eene andere opmerking, welligt niet minder juist, is deze, dat hoe nuttig het ook wezen moge, den zondaar door de vrees der helle schrik aan te jagen, nogtans de vrees voor een lijden, dat verre verwijderd is, veel minder krachtig werkt dan de aanwijzing der rampen, die de dienaar der zonde reeds op aarde ondervindt, zooals onrust, vrees, gewetenskwelling, smartelijke gevolgen van den wellust en andere.

Om nu niet te spreken van de *Rhetorica divina* van ALVERNUS[1]) van Parijs (gest. 1249), of de *Ars concionandi* van BONAVENTURA en meer dergelijke werken[2]), als die niet tot Nederland behooren, wenden wij het oog naar ons vaderland, om te zien wat men daar sedert ALANUS heeft gedaan voor de theorie der prediking. En daarvan kunnen wij weinig verwachten, wanneer wij bedenken, hoezeer de Evangelieverkondiging in Nederland vóór de XIV^de^ en XV^de^ eeuw verwaarloosd werd. Maar al kunnen wij dan ook tusschen ALANUS en ERASMUS geenen landgenoot noemen, die zich met deze zaak opzettelijk heeft bezig gehouden, zoo ontbreekt het toch

---

1) Vgl. LENTZ, I. S. 237 ff.

2) Hiertoe behooren bijv. HUMBERTUS DE ROMANIS, *De eruditione concionatorum* (zie DU PIN, XI. p. 78 en LENTZ, I. S. 239), ALBERTUS EPISCOPUS RATISPONENSIS (XIIIde Eeuw), *De arte praedicandi* (zie *Epit. bibliothecae* CONR. GESNERI, p. 5), GERARDI, *Ord. Fratr. praedicatorum*, (XIIIde Eeuw), *Speculum praedicatorum* (zie GESNERI, *Epitome*, p. 78 en DU PIN, X. p. 86), JOANNES TOLIHAM, *De arte praedicandi*, enz.

Deze opgave heb ik grootendeels ontleend aan een HS. met adversaria van den vroegeren Waalschen leeraar J. R. BOUILLIE, bevattende een „*Catalogus auctorum, qui de oratoria sacra seu de arte concionandi scripserunt.*" Dank zij den geleerden G. H. M. DELPRAT voor de welwillendheid, waarmede hij mij zoowel dit HS. ten gebruike verleend, als vele andere nuttige wenken gegeven heeft.

niet aan velerlei voorschriften, waaruit de prediker weten kon, wie en hoedanig hij en welke zijne kennis wezen moest. Behalve dat dikwijls de prologen[1]) der preken, of, zoo zij voor klooster- en kapittelvergaderingen bestemd waren, ook de preken zelve[2]), vele dergelijke vermaningen bevatten, komen zij vooral voor in de *manualia* en *specula clericorum*, toen in omloop.

Het verdient echter opmerking, dat men bij de uitvoerigheid, waarmede daarin de plegtigheden van de mis, het afnemen van de biecht, de kleeding en het huiselijk leven der geestelijkheid behandeld wordt, zoo weinig aandacht geschonken heeft aan de pligten van den prediker. Moeten wij dit verklaren uit hetgeen er gezegd wordt van den grooteren aanleg onzer landgenooten tot praktische oefeningen dan tot theoretische bespiegelingen? Of moeten wij het toeschrijven aan de overtuiging, dat de voorschriften van Augustinus, Chrysostomus en Gregorius voldoende waren? Of moeten wij er een bewijs in zien, dat de belangen der openlijke Evangelieverkondiging in ons vaderland minder behartigd werden dan elders? Wij weten het niet, en durven daarom niets beslissen.

Onder de algemeene handleidingen voor den prediker, waarop wij zoo even het oog hadden, behoort bijv. de *Stella clericorum*, een boekje, dat in den tijd voor de reformatie veel gelezen en ook in ons land gedrukt werd[3]). Het ontleent zijnen eenigzins vreemden titel aan de inleiding, waarin wordt aangetoond dat de geestelijke „in medio peccatorum" gelijk is aan de „stella matutina in medio nebulae, cuius proprietates possunt referri ad quemlibet doctorem fidei et continentur his versibus:

Lucis splendorem fert secum, fert quoque rorem,
Ingens dat laetum, vigilansque decens praeit ipsum
Solem, defectum lunae comitans, hiemisque
Tempore lucescit, cedens aestate quiescit."

1) Zoo bijv. bij Dionysius Carthusianus.
2) Zoo bijv. bij Joannes van Schoonhoven.
3) Zie Holtrop, *Catalog. libr. saec XV impressorum*, p. 110.

Het doel van de *Stella* schijnt te wezen, de pligten en de roeping der geestelijken uiteen te zetten in korte regels of voorschriften, welke dan nader bevestigd worden met de uitspraken der Heilige Schrift en der kerkvaders. Maar hoewel de pligten van het huiselijk en openbaar leven der clerici met groote volledigheid worden behandeld, zoo bevat de *Stella* toch ten aanzien van den prediker niets dan deze algemeene opmerking: „quilibet sacerdos et pastor in se tenetur habere tria, scilicet scientiam, eloquentiam et bonam vitam. Scientiam debet habere divinorum librorum et eorum intelligentiam, in quibus Deum cognoscat, se et alios. Eloquentiam debet habere discretam, ut ea, quae sint et intelligat, aliis praedicet."

Iets, hoewel niet veel meer, vinden wij in het boekje van Dionysius Carthusianus[1]): *De vita et regimine curatorum*[2]); maar in zijn werk: *De vita Christiana*[3]), wordt bijna geen woord van de prediking gesproken, hoewel de pligten van iedere levensbetrekking daarin uitvoerig behandeld, en ook die van den geestelijke niet zijn voorbijgegaan. In het eerste der door ons genoemde geschriften geeft Dionysius Carthusianus, als hij spreekt over de kennis der geestelijken, eene niet onbelangrijke opgave van boeken, welke de curati bezitten moesten. Zij zijn: *Liber sacramentorum, Lectionarius, Antiphonarius, Baptisterium, Computus, Canones poenitentiales, Psalterium, Homiliae per circulum anni dominicis diebus et singulis festivitatibus aptae. Sermones* quoque et *historias* seu *legendas sanctorum* habeat diligenterque legat." Ten aanzien van den inhoud der prediking (want van haren vorm spreekt hij niet) leert Dionysius Carthusianus het volgende: „curatus diebus festivis instruat populum suum de credendis, symbolum Apo-

---

1) Zie over hem Prof. W. Moll, *Joh. Brugman*, I. bl. 70 vv.

2) Opgenomen in zijne *Opera minora*, I. 475. Een exemplaar van dit werk berust in de Universiteits-bibliotheek te Utrecht.

3) Nadere berigten omtrent dit geschrift vindt men bij prof. W. Moll, t. a. p.

stolicum ei proponendo et exponendo. Insuper potest curatus vicissim tempore congruo aliqualiter exponere rationes ac argumenta fidei Christianae, id est ea, per quae cognoscimus fidem nostram esse a Deo, quae sunt innumera miracula solique Deo possibilia per CHRISTUM et eius Apostolos ac alios sanctos ad fidei confirmationem copiosissime facta. Deinde testimonia scripturarum V. T. et sanctitas vitae, quam lex Evangelica docet." Na het onderwijs *de credendis* moet dat *de agendis* volgen. Opdat de prediker in beiden naar wensch slage, geeft DIONYSIUS eene uitvoerige verklaring van het symbolum en den decaloog, en wijst daarbij aan, welke vermaningen er gerigt moeten worden tot huisvaders, overheden, gehuwden enz. Niet onbelangrijk is het, wat DIONYSIUS zegt van de kennis of wetenschap van den curatus. „Nec oportet," dus spreekt hij, „quod universaliter in tota scriptura sit instructus vel totius scripturae scientiam habeat, sed requiritur scientia maioris vel minoris, secundum quod ad plura vel pauciora eius officium se extendit; ut scilicet illi, qui aliis praeponuntur, curam animarum suscipientes, sciant ea, quae ad doctrinam fidei morumque pertinent, et alii sciant ea, quae ad executionem ordinis sui spectent." Voor hen, die alleen bevorderd werden tot het verrigten der Sacramenten, „sufficit, si tantum de scientia habent, quo ea, quae ad sacramentum perficiendum pertinent, rite implere et observare possint. Alii autem promoventur ad actum secundarium, qui est super corpus mysticum, et a talibus populus legem Dei requirit. Propterea necessaria est iis legis scientia, non sic ut sciant omnes difficiles quaestiones legis, quia in illis difficultatibus debet ad superiores haberi recursus, sed ut sciant ea, quae populus iis commissus tenetur credere et servare." De wetenschap dier moeijelijker „quaestiones" behoort alleen aan de hoogere geestelijkheid.

Wanneer wij zien, dat een man van zoo veel omvattende wetenschap als DIONYSIUS CARTHUSIANUS zulke matige eischen doet aan de kennis der geestelijken, dan zouden wij haast gelooven, dat hij geene bepaalde theorie over de prediking

geschreven heeft, omdat hij vreezen kon, dat die te hoog voor zijne tijdgenooten wezen zou.

Hebben wij alzoo in ons vaderland vóór de reformatie, behalve ALANUS, geene schrijvers van theoriën over de kanselwelsprekendheid te noemen, in den vreemde waren er, buiten de reeds genoemde, twee mannen, wier arbeid onze bijzondere aandacht verdient. De een daarvan is JOHAN ULRICH SURGANT, doctor in de beide regten en pastoor aan de parochie-kerk van den H. Theodorus te Bazel. Zijn werkje, door ons zoo even bedoeld, heette: „*Manuale curatorum, praedicandi praebens modum, tam Latino quam vulgari, cum certis aliis ad curam animarum pertinentibus, omnibus curatis tam conducibilis quam salutaris*[1])." Zoo als reeds uit den titel blijkt, was dit geschrift niet alleen aan homiletiek gewijd, maar nam ook vragen op, die wij tot de katechetiek of pastoraal zouden brengen. Overigens bestaat het *Manuale* van SURGANT uit twee deelen: een theoretisch en een praktisch, waarvan het eerste in vijf-en-twintig *considerationes* over het vervaardigen der Christelijke preek handelt. Deze moet, wat haren inhoud betreft, bestaan uit geloofs- en pligtenleer, en den hoorders voorhouden, wat na te volgen, wat te vermijden of te vreezen is. Op de bedenking, dat de Christelijke prediking alleen het Evangelie moet bevatten, antwoordt de schrijver met deze woorden: „omne illud, quod reducit homines ad Deum timendum, colendum et diligendum, et quidquid a vitiis retrahit et ad virtutes hortatur, recte Evangelium dicitur." Vervolgens spreekt hij over de viervoudige interpretatie en haar gebruik voor de prediking, over het vertalen[2]) en memoriseren der preek, en over de boeken, die den curatus noodig of nuttig zijn[3]). In het tweede of praktische deel van zijn

---

1) Vgl. GEFFCKEN, a. w. S. 197, en LENTZ, S. 421.

2) Zie hiervoor bl. 58, aant. 5.

3) Het gebruik dier boeken wordt door den schrijver aanbevolen op deze wijze:

„Haurit aquas cribro,
„Qui vult discere sine libro,
„Quisquis praedicationis velit esse zelatorem,
„Librorum necesse est fiat amatorem."

werk, geeft SURGANT voorbeelden van het uitleggen en toepassen van den tekst, formulieren voor huwelijksinzegening, benevens eene vertaling van het „Onze vader," de „salutatio angelica," het „symbolum en den decaloog[1])."

Nog zeldzamer, en zeker niet minder belangrijk dan het *Manuale* van SURGANT, is de *Tractatus de modo discendi et docendi ad populum sacra, seu de modo concionandi,"* Laufhut, 1514, geschreven door HIERONYMUS DUNGERSCHYM DE OCHSENFURT. Daar wij noch van den schrijver, die zich „artium et sacrae theologiae professor" noemt, noch van zijn werkje ergens berigten hebben gevonden, willen wij dadelijk overgaan tot eene beschouwing van zijn *Tractatus*[2]).

Na eene niet onbelangrijke inleiding, waarin de schrijver zich beklaagt, dat er velen zijn, die leeraren willen wezen, voordat zij discipelen waren, en niet minder anderen, die, door een schandelijk leven te leiden, hunne eigene prediking weêrspreken, geeft hij behoorlijk het plan van zijn geheele werk op. Het bestaat uit drie deelen, waarvan het eerste handelt *de praedicatore*, het tweede *de modo, quem in praedicatione observet*, het derde *de auditore*. Den inhoud van het eerste deel, dat achtereenvolgens spreekt „de iis, quae praedicator futurus discat, et de ratione discendi; de iis, quae in conversatione sua faciat; de iis, quae in conversatione sua praedicator devitet," gaan wij stilzwijgend voorbij, niet zoo zeer omdat daarin niet vele hoogstbelangrijke opmerkingen voorkomen, als wel omdat de onderwerpen, daar behandeld, niet regtstreeks tot het gebied der homiletiek, in engeren zin behooren, en dus minder betrekking hebben op ons tegenwoordig onderwerp. Van meer gewigt voor ons is het tweede deel: „de modo, quem in praedicatione sua observet praedicator." De schrijver begint deze onderwijzing als het

1) Dit overzigt van SURGANTS *Manuale* is ontleend aan GEFFCKEN en LENTZ; want hoewel er niet minder dan 12 uitgaven van dit werk bestaan, zoo is het mij nog niet gelukt het zelf te raadplegen.

2) Een exemplaar daarvan berust in de boekerij van prof. W. MOLL.

ware met eene apologie op zijn werk, waarin hij de behoefte aantoont aan eene onderrigting in den „modus praedicandi;" want hoewel er vele „sermones et materiae praedicabiles atque alia ad hanc rem spectantia" in omloop waren, en zelfs tot groote schade van „improvidi et pertinaces" vertaald werden, zoo hadden deze toch meer betrekking op de stof dan op den vorm der preek; en bovendien, zegt hij, „plerumque ad originalia recurrere satius erit propter quorundam collectorum incautelam et insufficientiam." Nadat hij de waarde van eene beoefening der theorie nader bevestigd heeft door uitspraken van kerkvaders en vooral van Augustinus, van wien hij een ijverig gebruik pleegt te maken, behandelt de schrijver in een volgend hoofdstuk de „materies praedicanda et qualitas praedicationis." Ten aanzien van den inhoud der preek zegt hij: „docenda habet praedicator: *credenda*, ut fidei articulos et ad eorum explicationem pertinentia; *servanda*, ut praecepta Dei et Ecclesiae et ad eadem reducibilia; *fugienda*, ut peccata et prohibita; *timenda*, ut poena peccati et mors aeterna; *appetenda*, ut beatitudo et paradisi gloria." Over een en ander moet de prediker zoo spreken, „ut doceat, delectet et flectat." Geheel als Cicero, en na hem Augustinus. Meer behoeven wij uit dit caput niet mede te deelen; „mutatis mutandis" vindt men het terug bij Augustinus, *de doctrina Christiana*. Van grooter belang is het volgend hoofdstuk „de partibus integralibus sermonis et earundem prosecutione." Deze deelen zijn: „thematis assignatio, populi salutatio, divini auxilii imploratio, thematis assignati introductio[1]), dicendorum divisio, partium divisionis prosecutio, conclusio[2])." Bij nadere ontwikkeling van een en ander zegt hij, dat het thema (de tekst)

[1]) Hij keurt de gewoonte af van hen „qui introducunt thema, prius quam invocationem faciant;" want zoowel bij de introductio als bij het geheel is Gods hulp noodig.

[2]) Deze opgave en volgorde der deelen komt geheel overeen met die van Surgant; zie Lentz, I. S. 422.

moet zijn „authenticum[1]), bene quottatum[2]), sententiosum[3]), non nimis breve aut longum, sensum habens perfectum, tempori seu diei consonum." Van de „divisio thematis vel materiae dicendae" spreekt hij het volgende: „tunc autem competenter fit thematis divisio, quum materia dicenda tota sub eo comprehendi potest; alias autem potest ex materia dividi sine thematis divisione; potest etiam a principio sermonis fieri eiusdem totius particio, quod satis videtur conveniens." Deze, zegt de schrijver, zijn in den nieuweren tijd de gewone wijzen van behandeling, maar er zijn nog „alii modi procedendi," die ook goed zijn. De breede lijst, die daarvan wordt opgegeven, mogen wij niet geheel overnemen; wij willen slechts enkele der meest eigenaardige mededeelen. Daartoe behoort de „divisio per interpretationem, expositionem vel etymologiam nominis in themate positi," en „per literas in nomine aliquo thematis, maxime si proprium fuerit, positas" „quale est nomen Mariae vel huiusmodi."

De „prosecutio membrorum" (de ontwikkeling of het betoog der deelen) kan geschieden op verschillende wijzen, als „per auctoritatum inductionem seu concordantiam; per expositionem unius auctoritatis in multiplici sensu scil. literali, morali, allegorico et anagogico; per synonymorum multiplicationem, sive hoc fiat in simplici dictione, sive integra oratione; per dubiorum seu quaestionum enodationem," en dergelijke meer. — Om niet te spreken van des schrijvers ontwikkeling der verschillende rhetorische figuren en van zijne regels voor het vertalen van Latijnsche teksten en concepten, willen wij hem nu volgen in zijne onderwijzing aangaande de voordragt[4]).

1) Dat is: ontleend aan de Heilige Schrift. Dat dit in de middeleeuwen niet altijd het geval was, blijkt voor ons vaderland uit de collatiën van Brinckerinck, althans in haren tegenwoordigen vorm; bij de Duitschers uit C. Geiler; zie Schmidt in Herzogs *Real-Encyclopädie* in voce Geiler.

2) Dat is, dat de plaats, waar het te vinden is, opgegeven moet worden.

3) Dat is: minstens uit één voorstel bestaande.

4) Dat het ook in zijnen tijd wel noodig was daarover te spreken, bewijst bijv. de Synode van Angers, 1448, die onder anderen in haren 7den canon beval: „Ut verbum Dei praedicent cum omni reverentia et hu-

„Est," zegt hij, „pronuntiatio gestus et vocis moderatio. Gestus quidem, ut sit recto corporis statu, aequis pedibus, facie et oculis rectis; non facie inepte dejecta, nec arroganter supina, nec in latus rustice inclinata nec convenientibus aut compressis oculis, nec labiis mordicitus apprehensis. Est vultus rei conformanda (*sic*), ut sic non solum in verbis auditor legat intentionem, verum etiam de ipso loquentis vultu. — Manus nec immobiles sint ex toto, nec levium histrionum more nimis et indecenter gesticulantes; rem vero ipsam gravitate quadam ostendant, et quod vultus aversatur, ipsae repellant. Neque fiat manuum collisio, quasi plausus, sicut et peditum strepitus vitandus est. Cavendum est etiam ne, gestu ad latus verso, alterius lateris auditores vocem minus accipiant. Sunt et vitiosi hi gestus: suspicere et tacendo laquearia[1]) intueri; perfricare frontem aut faciem; crebro digitorum aut labiorum motu commentari; supercilia carrugare; manus intueri; infringere articulos. Vox sit modesta, auditori tamen sufficiens et exaudibilis; — — omnis nimietas vitanda est, ac cantare ac modulare vitiosissimum; — — neque tamen in principio more quorundam sit mussitans[2]); — sit fervida et vivax, sit dulcis, non acerba, non agrestis, non violenta, quasi in faciem auditorum verba jaculari velit; — sit et non accelerata, sed magis moderata, tardiloqua, neque balbutiens; non per nares resonans, sed distincte et mediocriter incedens, non silentio intermixto, quasi memoria fefel-

militate, cessantibus horridis clamoribus et impetuosis manuum elevationibus, excessivis signis et gestibus in ecclesia, nisi subsit causa rationalis arbitrio ordinarii relinquenda; zie LABBÉ, *Collectio Concil.* (Paris, 1672) XIII. p. 1355, aangehaald door C. SCHMIDT, *Stud. u. Krit.* 1846, S. 291. —

Voor de geschiedenis der voordragt is ook belangrijk het volgende berigt van VIGNENT MARVILLE, *Mélanges d'histoire et de littérature,* I. p. 98: „Les praedicateurs du temps de MAILLARD, affectant de tousser comme une chose, qui donnait de la grace à leurs déclamations, il (MAILLARD) n'a pas manqué dans un sermon en Français, imprimé à Bruges vers l'année 1500, de marquer à la marge par des: *hem, hem,* les endroits, où il avait toussé." Zie SCHELHORN, *Amoenitates Ecclesiasticae,* I. p. 784.

1) De zoldering. 2) Brommend.

lerit, deformata." — Zeker zeg ik niet te veel, als ik beweer, dat men moeite zou hebben, in zoo kort bestek meerdere of betere regels zamen te brengen, dan hier geschied is; zij bewijzen, dunkt mij, dat de Schrijver een goed denkbeeld had van de uiterlijke welsprekendheid. Zoo wij wisten, dat zijne voorschriften waren opgevolgd, zouden wij zeker een goeden dunk hebben van de predikers van zijnen tijd.

Niet minder belangrijk achten wij het volgende hoofdstuk, waarin de schrijver, handelt „de cautelis a praedicatore in dicendo observandis." Ook daarvan willen wij een en ander mededeelen, eensdeels, omdat zij ons 's mans inzigt in het wezen der prediking nog beter leeren kennen, anderdeels, omdat wij aannemen mogen, dat hij niet tegen gefingeerde, maar tegen werkelijk bestaande gebreken heeft vermaand, zoodat wij als het ware in iedere „cautela, a praedicatore in dicendo observanda," het portret van dezen of dien prediker mogen zien. „Divinae majestatis praeco," hiermede begint de reeks der cautelae, „caveat ne pueriliter verecundetur, aut fiat in dicendo pusillanimus; — neque tamen ad audaciam prorumpere eum ullatenus convenit, sed regia incedere via, unde nomina sacra ut Jesu et Mariae omni reverentia ab eo nominentur, neque tedium sibi faciat, quod saepius nominanda redeunt; semper enim aeque sunt reverenda. — — Caveat praedicator ne sit in loquendo improvidus, praeceps et impraemeditatus; praecipue priusquam bonum acquisiverit habitum huius rei. — — Caveat ne, nulla necessitate aut utilitate poscente vel exstante, lubricas seu turpes materias in praedicatione pertractet, aut quae ad alia spectant negocia, ut de feminibus et embrionibus et huius modi particulariter et distincte loquentes, quasi medicos instruere habeat aut obstetrices[1]). Caveat praedicator ne verba frangat, sed ea tractim, moderate et intelligibiliter proferat, et ultimam syllabam perfecte ut primam. Caveat summopere spiritum im-

[1]) Dit doelt welligt op vragen als deze, die door Maillard behandeld werden: „utrum corpus Christi in instanti suae conceptionis formatum fuerit sive organizatum." Zie Schelhorn l. c. p. 786.

pellentem, qui ad nimiam festinationem eum producat. Caveat visus incontinentiam et dispersionem, neque multum aut facile curet fletum infantium, aut latratus canum, vel tumultus aliquos, qui eum pari ratione distrahere possint. Caveat praedicator, ne multa in praedicatione aut gravia dubia moveat, quae scilicet nulla exigat necessitas vel utilitas postulet, neque, si quid moverit, insolutum relinquat, quid et utrum expedire possit, priusquam movet, perpendat, ne, non solvendo aut minus dicendo, auditores suspensos relinquat et erroneos forte faciat. Caveat, ne aut doctrina aut modo dicendi conscientias supra debitum laxet, sicut nec plus justo strictas faciat, sed sollicita cura pro possibili utrumque devitet; hinc de materiis arduis, ut justitia Dei et damnatione et huiusmodi dicens, aliqua pro pusillanimorum et timeratorum consolatione addere provideat, quod scilicet Deus vere poenitentibus semper praesto est, cet. Similiter et de misericordia Dei praedicans, sic caute se habeat, quod de justitia nihilominus auditores sint commoniti propter praesumptuosos, ut sic inter spem et timorem incendendo, peccatores convertantur et justi perseverent. Caveat a scandalis praelatorum, ne scilicet, coram populo eis detrahendo, os in celum ponat. Nam alias satis proni sunt laici carpere vitam clericorum et in ipsis facile offenduntur, etiam si mali non sunt. Quid ergo si vita eorum mala sit; immo nec tunc facile coram laycis corripiantur, cum nullius inde provenire soleat profectus, sed scandala multa, nisi forte fieret paucis verbis latine et generaliter[1]); non autem nominatim vel sic circumloquendo, quod vicem proprii nominis habere non immerito censeatur locutio. Caveat praedicator indiscretionem in in-

---

[1]) Wat dus voor de leeken minder oorbaar was, moest in het Latijn gepredikt worden. Dat zij, die zich voor hunne prediking van de landtaal bedienden, ook overigens het Latijn niet vergaten, blijkt mede uit het voorbeeld van GEILER, wiens Duitsch gedurig werd afgewisseld door Latijnsche volzinnen en woorden (zie C. SCHMIDT, t. a. p.) en uit TAULER, die het gebruik van vreemde woorden en uitdrukkingen eerst in lateren tijd liet op raad van NICOLAAS VAN BAZEL (zie SCHMIDT, *Joh. Tauler*, Hamburg, 1841, S. 37). In denzelfden geest is hetgeen wij hebben medegedeeld, bl. 9, aant. 2.

dulgentiis et miraculis pronuntiandis, novis praesertim, neque levis sit ad credendum somniis vetularum vel aliorum, nec ad prophetandum, quasi de occultis et futuris inconsulto se intromittat, etiam ab alio assertis. Caveat praedicator, ne sit inconsideratus in explicandis materiis difficilibus et quos populus non capit, ut de divina trinitate, de praedestinatione, vel huiusmodi; neque in talibus improvidus sit aut superficialis; per quod magis errores inducerentur quam fieret instructio. Quod si pro tempore materia vel evangelio occurrente vel instructione fidei talia dicenda fuerint, addendum videtur, quia ea omnia non capit. In fide stet ecclesiae, quae errare non potest a CHRISTO instructa et directa. Inducendaque sunt exempla et similitudines convenientes; subtilitates vero, eis non necessariae, ad scholas reserventur."

Wij moeten het werkje van HIERONYMUS DUNGERSCHYM VAN OCHSENFURT verlaten. Wat hij van de conclusio zegt, is voor ons minder belangrijk; alleen verdient de vermaning, dat de preek geen acht of negen uren duren mag, onze aandacht[1]). Het laatste deel van den *Tractatus*, dat over den hoorder handelt, behoort niet regtstreeks tot ons onderwerp. — Wij vertrouwen, dat de uitvoerigheid, waarmede wij over dit weinig bekende geschrift hebben gehandeld, geene regtvaardiging behoeft. Immers het bevat eene der laatste theoriën vóór de reformatie, of althans vóór de herleving der klassieke studiën, en de schrijver neemt eene waardige plaats in onder tijdgenooten en voorgangers. Want wanneer wij het gemis van eene juiste bepaling van het gebied der

---

1) Niets was in de middeleeuwen, gelijk ook bij de vroegere kerkvaders, meer verschillend, dan de duur der predikatie. BEATUS RHENANUS (bij ROERIG, a. w. I. S. 47) verhaalt van bedelmonnikken, die negen uur aaneen preêkten. De predikatiën van GEERT GROOTE duurden soms drie, die van JOHANNES VAN DEN GRONDE zes uur, hoewel met eene kleine pause (DUMBAR, *Analecta*, I. p. 188, en THOMAS à KEMPIS, *vita D. Joannis Gronde*, cap. 3), terwijl men anders te hunnen tijde veelal gewoon was, uiterst kort en naauwelijks langer dan één kwartier uurs te preêken (REVIUS, *Daventria Illustrata*, p. 45). MAERTEN MICRON bepaalde, in zijne kerkordening voor de Nederlandsche gemeente in Engeland, den tijd der predikatie op één uur (LE LONG, *Cort verhael*, bl. 49).

homiletiek, als zoodanig, en het valsche standpunt, dat de schrijver inneemt als exegeet, toeschrijven aan zijnen tijd, dan gelooven wij, moeijelijk een tweede geschrift te zullen vinden, dat op naauwelijks veertig bladzijden in 12°. zoo vele nuttige opmerkingen bevat, of meer vernuft en aesthetisch gevoel verraadt. Bovendien heeft de negatieve vorm, waarin de schrijver zijne voorschriften geeft, zoo wel uit een homiletisch als uit een historisch oogpunt, groote waarde.

Zoo als wij reeds vroeger opmerkten, oefenden de herleving der klassieke studiën en de daarop gevolgde reformatie eenen beslissenden invloed op den toestand der homiletiek. Het meer en meer bekend worden van de redenaars van den ouden dag, de ijver, waarmede de schriften van CICERO en QUINCTILIANUS beoefend werden, de groote waarde, door de hervormers aan de prediking des woords gehecht, de reactie, daardoor teweeg gebragt in de Roomsche kerk, en de nieuwe gedaante, welke de theologische studiën in het algemeen en die der exegese in het bijzonder aannamen, waren zoo vele oorzaken, dat de geschiedenis der kanselwelsprekendheid eene nieuwe periode intrad, en dat er spoedig eene menigte theoriën opkwamen en algemeen verspreid werden[1]). De voornaamste daarvan is welligt de „*Ecclesiastes sive concionator Evangelicus* van ERASMUS, Basel, 1543[2]).

---

[1]) De voornaamste daarvan geef ik hier op; ik leerde ze grootendeels kennen uit het HS., waarvan ik bl. 172 gesproken heb. ANDREAS HYPERIUS, *De formandis concionibus sacris, seu de interpretatione scripturarum populari,* Libri II (Marburg, 1553), met welk geschrift geheel overeenkomt F. LAURENTII A VILLAVICENTIO, *De formandis sacris concionibus,* Libri III (zie GIBERT, *Jugement des savants,* II, p. 315); CONR. CLAUSERI, *Methodus concionandi, declamandi etc.,* 1555; LUD. GRANATENSIS, *Rhetoricae Ecclesiasticae seu de ratione concionandi,* Lib. VI. 1576, 1578, 1611 (zie MORHOFF, *Polyh.,* VI. p. 996 et 997); FRANC. DIDACI STELLAE, *De modo concionandi,* 1576 (zie MORHOFF, p. 990); FRED. NAUSEAE BLANCICAMPIANI, *Methodi de ratione concionandi,* Libri III (zie *Epit. Biblioth. Gesneri,* p. 55); JOH. HIPPINUS of AEPINUS, *De sacris concionibus formandis compendiaria formula,* 1545 (ibid. p. 88); ANDREAS PANCRATIUS, *Methodus concionandi,* 1571; AEG. HUNNIUS, *Methodus concionandi praeceptis et exemplis comprehensa,* 1595.

[2]) Op nieuw uitgegeven door F. A. KLEIN, Leipzig, 1820.

Een beknopt overzigt van dit werk moge onze mededeelingen besluiten. In het Eerste der vier boeken, waarin het werk verdeeld is, wordt gehandeld over den persoon des predikers, de (zedelijke) eigenschappen die hij bezitten moet, en de moeijelijkheid en hooge waarde van zijn ambt. Hierna gaat de schrijver met het Tweede boek meer bepaald tot zijn onderwerp over. Eerst spreekt hij over de wetenschappen, wier kennis voor den prediker onmisbaar is, daarna over de schrijvers, die hij vooral in den tijd zijner voorbereiding beoefenen moet. Behalve die van lateren tijd, worden hier genoemd Cicero, Quinctilianus, Plato, Aristoteles, Livius, Tacitus, Plutarchus, Basilius, Chrysostomus, Gregorius Nazianzenus, Origenes, Tertullianus, Cyprianus, Augustinus, Bernardus en andere kerkvaders. Na het opgeven dezer schrijvers en de beoordeeling van de waarde, die de werken van ieder in het bijzonder voor den prediker heeft, spreekt Erasmus over de pligten van den redenaar, en wel eerst over de algemeene (*docere, delectare, flectere*), dan over de meer bijzondere (*inventio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio*). Voordat echter deze onderwerpen nader ontwikkeld worden, spreekt hij eerst over het *exordium*[1]), de *partitio,* waarbij zij worden berispt, die, door alle onderdeelen vooraf aan te kondigen, „argumentum non in membra sed in frusta dissecant," de *argumentatio*, den *epilogus* en de *conclusio*. Nadat alzoo in het Tweede boek het werk der vinding is afgehandeld, en ook reeds ter loops veel is geleerd, wat op de elocutio betrekking heeft, gaat de schrijver in het Derde boek over tot de *ordo* of *dispositio*, en spreekt daarbij over de rangschikking der afzonderlijke woorden, der deelen, der argumenten, en eindelijk over de verdeeling der geheele rede zelve. Dit alles wordt opgehelderd door voorbeelden, vooral aan de kerkvaders ontleend. Na een enkel woord over de

---

[1]) De gewoonte om Maria aan te roepen wordt hierbij zijdelings berispt.

memoria, volgt hierop de behandeling van de *actio sive pronuntiatio*, „quae est apta ad rem vocis, vultus ac totius corporis moderatio. Ad haec quemadmodum et ad alia format hominem natura; ratio et usus perficit." Nadat er voor ieder der drie zijden van de actio (namelijk de stem, het gelaat en de stand) een behoorlijk aantal regels zijn gegeven en ook de kleeding van den prediker besproken is, zegt de schrijver[1]: „redeo nunc ad illa, quae paulisper distuli, et paucis ostendam, quibus rationibus fit, ut oratio sit vehemens, jucunda et copiosa." De „loci communes," de affecten en de verschillende rhetorische figuren vinden hier eene uitvoerige behandeling. Tot die figuren behoort ook de metaphora en de allegorie. Dit geeft van zelf aanleiding, om te spreken over de allegoriën en figuurlijke uitdrukkingen in de Heilige Schrift, en om de regels der hermeneutiek te ontwikkelen. Hierbij worden de grammatikale en historische interpretatie op den voorgrond gesteld, maar de allegorische niet geheel verworpen, hoewel „dogmata fidei" door haar alleen niet mogen bevestigd worden.

Het Vierde boek van den *Ecclesiastes* bestaat uit een „elenchus sive index materiarum, in quibus potissimum versatur Ecclesiastes," eene soort van compendium van geloofs- en zedeleer.

Wanneer wij na ons overzigt van dit uitvoerig werk (ruim 700 pag. in 8°) den algemeenen indruk willen wedergeven, dien het op ons gemaakt heeft, dan kunnen wij niet genoeg roemen den religieusen ernst, waarmede het geschreven is, en de bewustheid, die ERASMUS daarin uitsprak van de hooge waarde der Evangeliebediening. Dat hij, die doortrokken was met den geest der oude, zoowel, der Christelijke als Heidensche wereld, zijn onderwerp dieper en breeder heeft opgevat dan een zijner voorgangers, behoef ik naauwelijks te zeggen; evenwel geloof ik, dat zijn werk te uitvoerig en misschien wel te wetenschappelijk geweest is,

[1]) Cap. XXV.

om in zijnen tijd nuttig te kunnen werken. Eene geregelde orde vond ik bij hem niet zoo zeer, als ik verwacht of gewenscht had; evenzoo komt het mij voor, dat ook bij hem de grenzen van de homiletiek, evenmin als bij zijne voorgangers, juist zijn afgebakend.

BIJLAGE V.

PREDIKING VAN DUIFHUIS TEGEN VERVOLGING OM HET GELOOF.

O alle predikanten, overheden of wie gij sijt heden ten dage, dat gij om uwe uijtterlijcke kerckenvrede of anders nimmermeer daertoe en kompt, dat gij ijemand, die vroom is, verdruckt ofte souckt omme te brengen, om u rijck te stercken. Het is een teeken van ongeloof ende mistrouwen Gods, soo wanneer men ijemandt soeckt te verdelgen ofte ommetebrengen, doordien men soude bevreest sijn, dat hij toeval soude krijgen, ende 't volck hem aenhangen, die eenige leere voorstelt anders dan juist ons gevoelen voor die tijt kan verstaen ofte dragen; want is de waerheijd op onse sijde, soo salse de logen wel verwinnen, want wat vermag die nietige ende overvlugtige logen tegen die almogende, onverwinnelijcke ende standvastige waerheijt? Maer gij segt, middelertijt soo loopt de logen vast voort ende crijgt een grooten aenhang, sulcx dat vele onnoosele harten bedrogen worden. Waerop ik antwoordde met het gemeene spreeckwoort: al is de logen snel, de waerheijt achterhaelt se wel; ende die uijt der waerheijt sijn, sullen wel bij de waerheijt blijven, ofte ten tijde harer beroepinge, die God alleen bekent is, wel bekeert worden. Siet dit hebbe ick tot een waerschouwinge willen verhalen, opdat Cajaphas advijs ende sententie onder ons niet al te veel plaetse hebben. 'T is wel soo van straetroovers, oproerders ende andere meutmakers in de politie, dat het spreekwoord Cajaphae, beter dat

een dan d'eenigheijt vergae, plaets hebbe, maer in de gemeinte Godes ende kercke moet met voorsigtigheijt gehandelt ende niet in der Engelen ampt getreden sijn, wiens last het is, het onkruijt te versamelen, aen bundelkens te binden ende int' vier te werpen, dog niet voor den jongsten dag[1]).

BIJLAGE VI.

PREDIKING VAN DUIFHUIS TEGEN VALSCHEN GODSDIENSTIJVER.

Te voren, doen JEZUS hem (PETRUS) hadde vermaent tot waken ende bidden aen den hemelschen Vader om in geen bekoringe te vallen, doe hadde hij geslapen; nu schiet hij reuckeloos op, komt voort en wil't met een uijtterlijck swaert vreken 'tgeen sijn meester word aengedaen. Aldus gaet het nog heden ten dage toe met vele menschen, dewelcke wel een ijver hebben tot die religie, willen die beschermen met boogen, wapenen ende geweer, meijnende, als sij dat doen, soo ist al genoeg. Hier en tusschen vergeten sij haer selven ende laten haren inwendigen mensche even onreijn blijven, sijn wilt, woest ende ongebonden, sulcx dat den ouden ADAM ende verdorven aert ongestorven blijft, maer sijn volle leven ende dominatie in haer heeft als oijt te voren; ende den geestelijcken strijd, daer CHRISTUS PETRUM ende sijne medeapostelen hiervoor toe vermaent hadde, bedencken sij niet eens. Dus speelt den Satan sijn personagie vast met sulcke ende maeckt haer wijs, datse al fraije wel gereformeerde mannen sijn, omdatse soodanigen uijtterlijcken ijver met ST. PETER hebben, ende getroost sijn daervoor te vegten: ja wie daer tegens eens soude durven spreken, die

---

[1]) Deze plaats is ontleend aan de predikatie, waarin over Joh. XI: 49, 50 gehandeld wordt. HS. V.

soude men terstond wel met rappier en ponjaerd toewillen. Maer och lacen! dit geld bij den Heere niet met allen; alsulcke dienaers en souckt hij niet, die hier met uijtterlijcke wapenen voor hem vegten; — maer alsulcke souckt hij, die met geestelijcke wapenen haer selven eerst overwinnende ende daerna met het swaerd des geestes (twelck Gods woord is) hem ende de sijnen voorstaen. — — Dog wat regten soodanige uijt, die soo ijverig op de been, de religie met wapenen willen defenderen, soo haest als haer ijet ontmoet? Voorwaer niet anders als Petrus hier en doet, datse eenen Malchus of dienstknegt des Hoogenpriesters een oor afhouden; dat is, sij en regten met haren haestigen, onverstandigen, hevigen ijver anders niet uijt, dan datse de swakken of onverstandigen een oor afslaen, te weten, datse door haer reukeloos wesen, dat de slegte aen haer sien, deselve afkeeren van het gehoor der waerheijt. Want als die verkeerde menschen, nog vijanden der waerheijt sijnde, sien desen bitteren, haestigen, onverstandigen ijver, die uijt God of sijnen geest niet en is, maer uijt eenen vleeschelijcken geest, soo nemen sij oorsaeck om de waerheijt meer te lasteren ende hare ooren van de Evangelische leere af te keeren seggende: ja sijn dit die luijden, die beter willen sijn als wij? is dit hare religie? Siet dit is alle 'tgene, datse met desen haren haestigen onbedagten ijver te wege brengen, niet haren naesten beteren, maer veel meer verbitteren. Deze dingen sijn int eerste beginsel der reformatie in dese landen soo veel geschiet, dat men met een vijrigen, dog onbedagten ijver is uijtgebroken, heeft d'een ergernisse over d'ander gegeven, niet alleen int verwoed beeltstormen, daer men groote dingen door meende te wege gebragt te hebben tot voordeel van die eere Christi ende sijner kercken; maar die afgeworpen hebbende, inplaetse — — dat men deselve met tranen behoorde weg te doen, als wesende stricken, daer de onnooselen in verwarden, soo heeft men die gaen stellen tot spijt van andere eenvoudige, slegte menschen, hier ende daer op wallen ende marckten, gevende haer staven in han-

den om schildwagt te houden (soo sij 't hieten) ende hebben alsoo door haren onbedagten blinden ijver tien menschen teruggestooten van 't gehoor des Euangeliums, eer sij er een gewonnen hebben. Sie, dit heet MALCHUS een oor afslaen ende anders niet uijtteregten[1]).

---

[1]) Deze plaats is ontleend aan de predikatie, waarin Matth. XXVI: 51 behandelt wordt. HS. V.